

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСНА РАДА
ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ УПРАВЛІННЯ ТА ПРАВА
ІМЕНІ ЛЕОНІДА ЮЗЬКОВА

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

БІЛАК МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 342.7:342.9(477)(043)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПРАВО НА ЦИВІЛЬНУ ВОГНЕПАЛЬНУ ЗБРОЮ ЯК ГАРАНТІЯ
КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЗАХИСТ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ**

Спеціальність 081 «Право»
Галузь знань 08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.М. Білак

Науковий керівник:
Івановська Алла Миколаївна,
доктор юридичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Білак М.М. Право на цивільну вогнепальну зброю як гарантія конституційного права на захист життя та здоров'я особи. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Хмельницький, 2025.

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексний аналіз теоретичних і практичних аспектів права на цивільну вогнепальну зброю як гарантії конституційного права на захист життя та здоров'я особи. Зокрема, у роботі розкрито історичну еволюцію та філософсько-правове підґрунтя права на захист, досліджено сучасний стан правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні та обґрунтовано перспективи його вдосконалення з урахуванням міжнародного досвіду.

Проаналізовано історичний розвиток права на захист життя та здоров'я. Встановлено, що це право пройшло трансформацію від базового біологічного імпульсу до самозахисту до його формального закріплення у національному та міжнародному праві. Окремо автором досліджено філософсько-правові концепції, що обґрунтовували право на захист, зокрема, натуралістичний, позитивістський, теологічний та договірний підходи, а також систематизовано міжнародні та національні гарантії реалізації права на захист життя та здоров'я, вивчено їх співвідношення та особливості.

На основі проведеного аналізу визначено, що сучасна система гарантій права на захист має розгалужену структуру, однак окремі нормативні положення, особливо в контексті сучасних викликів, виявляються недостатньо ефективними через відсутність дієвих механізмів імплементації. Зокрема, за результатами ґрунтовного вивчення виявлено колізію між конституційними гарантіями права на захист та встановленими кримінальним законодавством межами необхідної оборони.

Обґрунтовано, що нормативні приписи статті 36 Кримінального кодексу України фактично звужують зміст конституційного права на захист, оскільки під загрозою кримінального переслідування законодавець встановлює обов'язок особи контролювати пропорційність своїх захисних дій замість природної інстинктивної реакції на небезпеку. З метою усунення зазначеної колізії у роботі запропоновано внести зміни до Конституції України, закріпивши вказівку на можливість обмеження права, визначеного частиною 3 статті 27 Основного Закону, у випадках, передбачених законом.

Окрему увагу у приділено дослідженню права на цивільну вогнепальну зброю як складової системи гарантій конституційного права на захист життя та здоров'я. Автором доведено, що право на цивільну вогнепальну зброю може стати ефективним інструментом самозахисту та захисту третіх осіб, оскільки даний засіб здатен компенсувати фізичну чи кількісну перевагу нападників та дозволяє створити психологічний бар'єр для потенційних правопорушників.

Проаналізовано сучасний стан правового регулювання права на цивільну вогнепальну зброю в Україні. Досліджено багаторівневу систему правовідносин у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї, її структуру та особливості взаємодії суб'єктів. Визначено, що правотворча концепція до забезпечення контрольованого обігу зброї в Україні в умовах сьогодення ґрунтується на наступних принципах: диференціації вимог залежно від типу зброї та правового статусу заявника, пріоритетності безпекових аспектів через встановлення суворих вимог до потенційних власників та раціонального спрощення дозвільних процедур для осіб із доведеним досвідом поводження зі зброєю чи особливим правовим статусом.

На підставі порівняльного аналізу чинного законодавства та положень законопроекту «Про право на цивільну вогнепальну зброю» виявлено проблемні аспекти правового регулювання та запропоновано зміни для запобігання потенційним ризикам нецільового використання вогнепальної зброї. Зокрема, обґрунтовано необхідність встановлення абсолютної заборони на отримання зброї особами з

непогашеною або незнятою судимістю незалежно від тяжкості правопорушення та підкреслено доцільність застосування конкретного переліку адміністративних правопорушень, що унеможлиблюють одержання дозвільного документа.

Окрім того, у праці проведено аналіз суперечливих положень щодо громадянства, дієздатності та вікового цензу потенційних власників зброї і запропоновано шляхи вирішення наявних розбіжностей. Разом з тим, автором сформульовано аргументовану позицію щодо правового значення постанови державного виконавця про тимчасове обмеження прав боржника та впливу факту повідомлення про підозру на можливість володіння зброєю.

Досліджено механізми державного контролю у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї, які базуються на злагодженій взаємодії різноманітних компонентів – від детальної перевірки майбутніх власників зброї до постійного контролю за дотриманням регуляторних вимог та застосування превентивних механізмів. При цьому акцентовано увагу на значенні інституту юридичної відповідальності, який через превентивний та санкційний вплив стимулює формування культури відповідального поводження зі зброєю.

У ході поглибленого аналізу складів адміністративних правопорушень у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї виявлено ряд проблемних моментів, що можуть ускладнювати правозастосування відповідних норм Кодексу України про адміністративні правопорушення. Відтак з метою удосконалення нормативної бази: доведено необхідність запровадження у статті 85 КУпАП диференціації адміністративної відповідальності за порушення правил полювання з урахуванням виду добутих чи намічених до добування тварин; аргументовано доцільність проведення диференціації відповідальності за незаконне рибальство з використанням вогнепальної зброї залежно від критерію заподіяння шкоди іхтіофауні; запропоновано нове формулювання диспозицій статей 174 та 192 КУпАП; висловлено пропозицію щодо розширення кола суб'єктів складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 191 КУпАП, шляхом включення до нього осіб, які володіють

вогнепальною зброєю без законних підстав, та виключення з назви й диспозиції статті вказівки на приналежність до громадянства; запропоновано виправити у ст. ст. 193-195 КУпАП вжиті у формі множини вказівки на суб'єктів правопорушень, замінивши їх відповідниками у формі однини; висунуто ідею щодо необхідності перегляду санкцій за вчинення адміністративних правопорушень, передбачених ч. ч. 1, 2, 4 ст. 85 та ст. ст. 174, 190-195 КУпАП, і сформульовано низку інших пропозицій.

До того ж, з метою оптимізації кримінальної відповідальності за незаконний обіг цивільної вогнепальної зброї у дисертації розроблено ряд поправок до Кримінального Закону. Зокрема, дисертантом обґрунтовано необхідність включення гладкоствольної мисливської зброї до переліку предметів складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 201, 262 та 263 КК України; запропоновано виокремлення в окремі статті або частини статей складів правопорушень щодо протиправного заволодіння вогнепальною зброєю та бойовими припасами шляхом крадіжки, грабежу, привласнення, вимагання чи шахрайства; аргументовано запровадження диференціації кримінальної відповідальності у статті 262 КК України з урахуванням вартісних показників викраденої зброї.

Проведено аналіз законодавчих систем Чехії, Швейцарії, Литви, Німеччини та США у галузі контролю за цивільною вогнепальною зброєю. На основі зазначеного аналізу зроблено висновок, що особиста свобода володіння зброєю та дотримання громадської безпеки не протиставляються одне одному, а можуть результативно співіснувати за умови відповідного державного нагляду. Визначено, що характерною спільною ознакою всіх розглянутих моделей є впровадження виразної класифікації вогнепальної зброї відповідно до її призначення та ступеня потенційної загрози, що доповнюється комплексною перевіркою благонадійності власників і регулярним спостереженням за виконанням встановлених приписів.

Додатково виокремлено цінні для запозичення елементи міжнародного досвіду: докладна типологія зброї та прозорі критерії ліцензування (чеська практика), строгий контроль режиму носіння (швейцарський досвід), розширені параметри оцінки

надійності власників та ліміти щодо набоїв (литовська модель), механізм «червоних прапорців», що дає змогу вчасно обмежувати доступ потенційно небезпечних осіб до зброї (американська система), диференційований режим для різних груп власників залежно від їхніх професійних та безпекових потреб (німецька модель).

Значну увагу у дослідженні приділено адаптації національного законодавства до вимог Директиви (ЄС) 2021/555. У рамках цього підходу у роботі запропоновано комплексну імплементацію регуляторних інструментів, що охоплює створення цифрової системи обліку зброї, запровадження уніфікованих стандартів маркування, розробку чіткої типології видів вогнепальної зброї, встановлення суворих вимог до видачі дозволів, введення процедур періодичної перевірки власників зброї, а також забезпечення дієвих механізмів нагляду за суб'єктами, що здійснюють її реалізацію та обслуговування.

Підсумовано, що легітимізація в Україні права на цивільну вогнепальну зброю як складової конституційного права на захист виступає не просто доцільним, а й невідкладним заходом, який відповідає засадам демократичного поступу та теперішнім безпековим викликам. Запровадження виважених законодавчих механізмів регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї на основі міжнародного досвіду сприятиме формуванню збалансованої моделі нагляду, пристосованої до українських реалій, що дозволить раціонально регулювати обіг зброї без не виправданих обмежень прав громадян.

Ключові слова: право на життя, право на захист життя та здоров'я, міжнародні та національні гарантії права на захист життя, зброя, цивільна вогнепальна зброя, обіг вогнепальної зброї, правове регулювання обігу зброї, легалізація зброї, дозвіл на придбання зброї, законодавчі обмеження, досвід зарубіжних держав, адміністративна відповідальність, кримінальна відповідальність, законодавчі недоліки.

SUMMARY

Bilak M.M. The Right to Civilian Firearms as a Guarantee of the Constitutional Right to Protect Life and Health of a Person. – *Qualifying scientific work as a manuscript.*

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 "Law". – Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, 2025.

The dissertation provides a comprehensive analysis of theoretical and practical aspects of the right to civilian firearms as a guarantee of the constitutional right to protect life and health of a person. In particular, the work reveals the historical evolution and philosophical-legal foundation of the right to protection, examines the current state of legal regulation of civilian firearms circulation in Ukraine, and substantiates prospects for its improvement taking into account international experience.

The historical development of the right to protect life and health is analyzed. It is established that this right has undergone transformation from a basic biological impulse for self-defense to its formal consolidation in national and international law. The author separately examines philosophical and legal concepts that justified the right to protection, including naturalistic, positivist, theological, and contractual approaches, and systematizes international and national guarantees for the implementation of the right to protect life and health, studying their relationship and features.

Based on the analysis, it is determined that the modern system of guarantees of the right to protection has a branched structure, but certain regulatory provisions, especially in the context of contemporary challenges, prove to be insufficiently effective due to the lack of viable implementation mechanisms. In particular, the results of a thorough study revealed a conflict between constitutional guarantees of the right to protection and the limits of necessary defense established by criminal legislation.

The dissertation substantiates that the normative provisions of Article 36 of the Criminal Code of Ukraine actually narrow the content of the constitutional right to

protection, since under the threat of criminal prosecution, the legislator establishes an obligation for a person to control the proportionality of their defensive actions instead of allowing for a natural instinctive reaction to danger. To eliminate this conflict, the work proposes amendments to the Constitution of Ukraine, securing an indication of the possibility of restricting the right defined in Part 3 of Article 27 of the Basic Law in cases provided by law.

Special attention is paid to the study of the right to civilian firearms as a component of the system of guarantees of the constitutional right to protect life and health. The author proves that the right to civilian firearms can become an effective tool for self-defense and protection of third parties, as this means can compensate for the physical or numerical advantage of attackers and allows creating a psychological barrier for potential offenders.

The current state of legal regulation of the right to civilian firearms in Ukraine is analyzed. The multilevel system of legal relations in the field of civilian firearms circulation, its structure, and features of interaction between subjects are studied. It is determined that the legislative concept for ensuring controlled circulation of weapons in Ukraine under current conditions is based on the following principles: differentiation of requirements depending on the type of weapon and legal status of the applicant, prioritization of security aspects through establishing strict requirements for potential owners, and rational simplification of permitting procedures for persons with proven experience in handling weapons or with special legal status.

Based on a comparative analysis of current legislation and provisions of the draft law "On the Right to Civilian Firearms", problematic aspects of legal regulation are identified, and changes are proposed to prevent potential risks of misuse of firearms. In particular, the necessity of establishing an absolute prohibition on obtaining weapons by persons with unexpunged or unremoved criminal records regardless of the severity of the offense is substantiated, and the expediency of applying a specific list of administrative offenses that make it impossible to obtain a permit document is emphasized.

In addition, the work analyzes contradictory provisions regarding citizenship, legal capacity, and age qualifications of potential weapon owners and proposes ways to resolve existing discrepancies. At the same time, the author formulates a reasoned position on the legal significance of a state executor's decree on temporary restriction of a debtor's rights and the impact of notification of suspicion on the possibility of owning weapons.

The study examines the mechanisms of state control in the field of civilian firearms circulation, which are based on coherent interaction of various components – from detailed verification of prospective weapon owners to constant monitoring of compliance with regulatory requirements and application of preventive measures. The emphasis is placed on the significance of the institution of legal responsibility, which through preventive and sanctioning influence stimulates the formation of a culture of responsible weapon handling.

During an in-depth analysis of administrative offenses in the field of civilian firearms circulation, a number of problematic issues were identified that may complicate the application of relevant norms of the Code of Ukraine on Administrative Offenses. Therefore, in order to improve the regulatory framework, the following has been substantiated: the necessity of introducing differentiation of administrative responsibility for violation of hunting rules in Article 85 of the Code, taking into account the type of animals harvested or intended for harvesting; the expediency of differentiating responsibility for illegal fishing with firearms depending on the criterion of causing harm to ichthyofauna; a new formulation of dispositions of Articles 174 and 192 of the Code is proposed; a proposal is made to expand the circle of subjects of administrative offense under Article 191 of the Code by including persons who possess firearms without legal grounds, and excluding reference to citizenship from the title and disposition of the article; it is proposed to correct in Articles 193-195 of the Code the references to subjects of offenses used in plural form, replacing them with equivalents in singular form; an idea is put forward regarding the need to review sanctions for administrative offenses provided for in Parts 1, 2, 4 of Article 85 and Articles 174, 190-195 of the Code, and a number of other proposals are formulated.

In addition, in order to optimize criminal liability for illegal circulation of civilian firearms, the dissertation develops a number of amendments to the Criminal Law. In particular, the dissertation substantiates the need to include smoothbore hunting weapons in the list of objects of criminal offenses under Articles 201, 262, and 263 of the Criminal Code of Ukraine; it proposes separating into separate articles or parts of articles the components of offenses regarding illegal acquisition of firearms and ammunition through theft, robbery, misappropriation, extortion, or fraud; it argues for introducing differentiation of criminal liability in Article 262 of the Criminal Code of Ukraine taking into account the value indicators of stolen weapons.

An analysis of the legislative systems of the Czech Republic, Switzerland, Lithuania, Germany, and the USA in the field of civilian firearms control is conducted. Based on this analysis, it is concluded that personal freedom to own weapons and adherence to public safety are not opposed to each other but can effectively coexist with appropriate state supervision. It is determined that a characteristic common feature of all the models considered is the implementation of a clear classification of firearms according to their purpose and degree of potential threat, complemented by a comprehensive verification of owners' reliability and regular monitoring of compliance with established regulations.

Additionally, valuable elements of international experience for adoption are identified: detailed weapon typology and transparent licensing criteria (Czech practice), strict control of carrying regime (Swiss experience), extended parameters for evaluating owner reliability and limits on ammunition (Lithuanian model), "red flags" mechanism that allows timely restriction of access to weapons for potentially dangerous persons (American system), differentiated regime for different groups of owners depending on their professional and security needs (German model).

Significant attention in the study is paid to adapting national legislation to the requirements of Directive (EU) 2021/555. Within this approach, the work proposes comprehensive implementation of regulatory instruments, covering the creation of a digital weapon accounting system, introduction of unified marking standards, development of a

clear typology of firearms, establishment of strict requirements for issuing permits, introduction of procedures for periodic verification of weapon owners, as well as ensuring effective mechanisms for supervising entities that sell and service weapons.

It is concluded that legitimizing the right to civilian firearms in Ukraine as a component of the constitutional right to protection is not just appropriate but an urgent measure that corresponds to the principles of democratic progress and current security challenges. The introduction of balanced legislative mechanisms for regulating civilian firearms circulation based on international experience will contribute to the formation of a balanced supervision model adapted to Ukrainian realities, which will allow rational regulation of weapons circulation without unjustified restrictions on citizens' rights.

Keywords: right to life, right to protect life and health, international and national guarantees of the right to protect life, weapons, civilian firearms, firearms circulation, legal regulation of weapons circulation, weapons legalization, permit for weapons acquisition, legislative restrictions, experience of foreign states, administrative responsibility, criminal responsibility, legislative shortcomings.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Білак М.М. Обмеження щодо отримання дозволу на придбання вогнепальної зброї за чинним законодавством України та проектом Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю»: порівняльний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 287-291. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/65>
2. Білак М.М. Адміністративна відповідальність за порушення правил обігу цивільної вогнепальної зброї як складова державного контролю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2024. № 83 (ч. 2). С. 143-151. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.20>
3. Білак М.М. Міжнародно-правові та національні гарантії реалізації права особи на захист життя і здоров'я. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2024. № 3 (43). С. 16-25. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2024.43.016>
4. Білак М.М. Досвід Чехії та Швейцарії у сфері легалізації цивільної вогнепальної зброї в контексті забезпечення права на захист життя та здоров'я. *Економіка. Фінанси. Право*. 2025. № 1. С. 42-46. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.1.9>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Bilak M.M. To the question of necessity to criminalize separate kinds of illegal trafficking in hunting smoothbore weapons. *Foreign languages in use: academic and professional aspects: збірник тез XIV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Хмельницький, 6 квітня 2022 року)*. Р. 5-6.

6. Білак М.М. Особливості видачі вогнепальної зброї і боєприпасів до неї цивільним особам, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав: проблеми та шляхи їх вирішення. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 17 червня 2022 р.).* Хмельницький, 2022. С. 46-49.

7. Білак М.М. Перевірка психо-емоційного стану як важливий компонент дозвільної системи у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї: проблеми та шляхи вдосконалення. *Current topics of science development and their implementation: abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference (Sofia, Bulgaria, April 07-09, 2025).* С. 40-42.

8. Білак М.М. Зберігання мисливської вогнепальної зброї після її придбання за чинним законодавством України: проблема та шляхи її вирішення. *Modern problems of science development: scope and causes: abstracts of XV International Scientific and Practical Conference (Bergen, Norway, April 14-16, 2025).* С. 28-30.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЗАХИСТ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ.....	27
1.1. Історико-теоретичні основи конституційного права на захист життя та здоров'я особи.....	27
1.2. Міжнародно-правові та національні гарантії реалізації права особи на захист життя і здоров'я.....	66
1.3. Право на цивільну вогнепальну зброю в системі гарантій права на захист життя та здоров'я особи: теоретичні засади.....	80
Висновки до розділу 1.....	92
РОЗДІЛ 2	
СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ЦИВІЛЬНУ ВОГНЕПАЛЬНУ ЗБРОЮ.....	95
2.1. Правові підстави та суб'єкти правових відносин у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні.....	95
2.2. Порядок надання дозволу на зберігання та носіння цивільної вогнепальної зброї.....	119
2.3. Державний контроль за обігом цивільної вогнепальної зброї в Україні.....	141
Висновки до розділу 2.....	167
РОЗДІЛ 3	
ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ЦИВІЛЬНУ ВОГНЕПАЛЬНУ ЗБРОЮ ЯК ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЗАХИСТ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ В УКРАЇНІ.....	171

3.1. Позитивний досвід країн Європи та США у сфері легалізації цивільної вогнепальної зброї в контексті забезпечення права на захист життя та здоров'я.....	171
3.2. Напрями удосконалення правового регулювання обігу цивільної зброї в Україні в контексті євроінтеграційних процесів.....	201
Висновки до розділу 3.....	209
ВИСНОВКИ.....	212
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	220
ДОДАТКИ.....	246

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВС	Верховний Суд
ВС України	Верховний Суд України
Держлісагентство	Державне агентство лісових ресурсів України
Директива, Директива ЄС; Директива (ЄС) 2021/555; Директива 2021/555	Директива (ЄС) 2021/555 Європейського Парламенту та Ради «Про контроль за придбанням та володінням зброєю» від 24 березня 2021 року
ДПС України	Державна прикордонна служба України
ЄРЗ	Єдиний реєстр зброї
ЄС	Європейський Союз
Законопроект; проект Закону	Проект Закону України №5708 «Про право на цивільну вогнепальну зброю» від 25.06.2021 р.
Інструкція; Інструкція №622; Інструкція, затверджена наказом МВС України №622; Інструкція, затверджена наказом МВС України №622 від 21.08.1998 р.	Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: наказ МВС України №622 від 21.08.1998 р.
КК України	Кримінальний кодекс України
ККС ВС	Касаційний кримінальний суд Верховного Суду

КУпАП	Кодекс України про адміністративні правопорушення
Ліцензійні умови	Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з виробництва та ремонту вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівлі вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду; виробництва спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу: постанова Кабінету Міністрів України №1000 від 02.12.2015 р.
МВС України	Міністерство внутрішніх справ України
Мінмолодьспорту	Міністерство молоді та спорту України
МКС	Міжнародний кримінальний суд
РСФРР	Російська Соціалістична Федеративна Радянська Республіка
США	Сполучені Штати Америки
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. В умовах сучасних геополітичних трансформацій та внутрішніх безпекових викликів, що постали перед Україною, питання забезпечення фундаментальних конституційних прав громадян, зокрема, права на захист життя та здоров'я, набуває особливої значущості. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію нашої держави, що супроводжується численними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права та масовими воєнними злочинами проти цивільного населення, актуалізувало проблематику ефективності існуючих гарантій конституційного права на захист та зумовило необхідність ретельного переосмислення норм чинного законодавства у цій сфері.

У вказаному контексті особливої ваги набуває дослідження права на цивільну вогнепальну зброю як потенційної гарантії конституційного права на захист життя та здоров'я. Означена проблема станом на сьогодні залишається предметом гострих наукових дискусій та суспільно-політичних дебатів, адже, з одного боку, вогнепальна зброя в руках законослухняних громадян розглядається як ефективний засіб самозахисту та стримуючий фактор для злочинців, а з іншого боку – як ймовірне джерело підвищеної небезпеки, що може сприяти зростанню рівня злочинності та неправомірного застосування сили.

Актуальність дослідження обраної теми підсилюється наявністю суттєвих прогалин у національному законодавстві щодо обігу цивільної вогнепальної зброї. Так, відсутність спеціального закону, який би комплексно регулював аналізовану сферу, та недосконалість чинних нормативних приписів призводять до правової невизначеності і різнотлумачень, що, як наслідок, створює передумови для зловживань і перешкоджає ефективному державному контролю за обігом зброї. Разом з тим, євроінтеграційні прагнення України вимагають гармонізації національного законодавства з європейськими стандартами в досліджуваній галузі, з урахуванням особливостей безпекової ситуації в нашій державі.

Таким чином, комплексне конституційно-правове дослідження права на цивільну вогнепальну зброю як гарантії фундаментального права на захист життя та здоров'я особи має не лише теоретичне, але й вагоме практичне значення для розвитку правової системи України, удосконалення механізмів захисту прав людини та формування виваженої державної політики у сфері безпеки громадян в сучасних геополітичних реаліях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика конституційного права на захист життя та здоров'я особи залишається актуальним напрямом досліджень у правовій науці, проте комплексні теоретичні напрацювання щодо права на цивільну вогнепальну зброю як гарантії цього права є обмеженими, що підтверджує необхідність подальшого наукового пошуку.

Так, загальні питання правового захисту прав людини свого часу досліджували В. Авер'янов, С. Алфьоров, О. Бандурка, А. Берлач, Ю. Битяк, І. Голосніченко, С. Ківалов, А. Комзюк, В. Колпаков, О. Комісаров, С. Стеценко та інші вчені. Окремі аспекти права на захист життя та здоров'я ґрунтовно аналізували М. Буроменський, О. Ковальчук, П. Черевко, В. Заборовський, Б. Островська, О. Рогова, Ю. Баулін, Р. Стефанчук, П. Рабінович, М. Хавронюк та інші науковці.

Проблеми застосування зброї в Україні та різні аспекти правового регулювання її обігу вивчали П. Андрушко, О. Бандурка, Ю. Белінський, П. Біленчук, О. Бокій, І. Васильєв, В. Віденко, Н. Деркач, С. Діденко, М. Єропкін, М. Єфімов, А. Комзюк, А. Корінець, А. Корнієць, Н. Куц, Є. Легеза, С. Параниця, В. Поливанюк, Л. Попов, О. Попова, А. Терещук, І. Тишкевич, М. Федоров, О. Фролов, С. Харитонов, Л. Чистоклетов, Д. Чуріков та інші.

Фундаментальний внесок у дослідження питань легалізації зброї та її впливу на рівень злочинності зробили такі зарубіжні вчені, як Д. Лотт, Г. Клек, Д. Копел, Д. Хеменвей, М. Міллер, Л. Кеннет, Д. Блек, С. Ломан, Ф. Зімрінг, Д. Кейтс та Д. Дудлі. У працях вищевказаних науковців досліджено правові моделі регулювання зброї в різних країнах, конституційні аспекти права на зброю, а також емпіричні дані

щодо впливу дозволу на володіння вогнепальною зброєю на показники злочинності та самозахисту.

У загальному аналіз наукових позицій демонструє неоднозначність поглядів щодо легалізації цивільної вогнепальної зброї. Зокрема, у науковому середовищі сформувалися три основні підходи до цього питання: прихильники легалізації, які аргументують її необхідність посиленням захисту прав громадян; противники, які вказують на потенційні ризики збільшення збройного насильства; поміркована група дослідників, які уникають категоричних оцінок, наводячи аргументи «за» і «проти» з огляду на складність цього суспільно-правового питання. Така різноманітність наукових позицій, вочевидь, підтверджує необхідність комплексного дослідження права на цивільну вогнепальну зброю як потенційної гарантії конституційного права на захист життя та здоров'я особи.

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права на захист життя та здоров'я особи.

Предметом дисертаційного дослідження є теоретичні та правові засади реалізації права на цивільну вогнепальну зброю як гарантії конституційного права на захист життя та здоров'я особи.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. *Метою дисертаційного дослідження* є комплексний аналіз теоретичних та практичних аспектів права на цивільну вогнепальну зброю як гарантії конституційного права на захист життя та здоров'я особи, а також формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання обігу вогнепальної зброї в Україні.

Для досягнення мети дослідження поставлені наступні *завдання*:

- дослідити історико-теоретичні основи та еволюцію конституційного права на захист життя та здоров'я особи;
- проаналізувати міжнародно-правові та національні механізми гарантування права особи на захист життя і здоров'я;

- визначити місце права на цивільну вогнепальну зброю в системі гарантій права на захист життя та здоров'я особи;
- окреслити сучасний стан правового регулювання права на цивільну вогнепальну зброю;
- охарактеризувати правові підстави та суб'єктів правовідносин у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні;
- проаналізувати порядок надання дозволу на зберігання та носіння цивільної вогнепальної зброї;
- розкрити механізми державного контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї в Україні;
- окреслити проблеми теоретичного та нормативно-правового забезпечення обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні;
- вивчити досвід країн Європи та США у сфері легалізації цивільної вогнепальної зброї в контексті забезпечення права на захист життя та здоров'я;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання обігу цивільної зброї в Україні в контексті євроінтеграційних процесів.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження складає комплекс загальнонаукових та спеціально-юридичних методів пізнання, що забезпечують достовірність отриманих результатів та вирішення поставлених завдань. Діалектичний метод застосовано для розгляду еволюції та трансформації права на захист життя та здоров'я в історичному контексті (підрозділ 1.1). Системно-структурний метод використано для визначення місця права на цивільну вогнепальну зброю в системі гарантій конституційного права на захист (підрозділ 1.3), а також для дослідження структури правовідносин у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї (підрозділ 2.1). Формально-юридичний метод застосовано при аналізі нормативно-правових актів, що регулюють порядок надання дозволу на зберігання та носіння цивільної вогнепальної зброї (підрозділ 2.2) та при вивченні механізмів державного контролю за її обігом (підрозділ 2.3). Порівняльно-правовий метод використано для

дослідження міжнародних стандартів та зарубіжного досвіду правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї (підрозділи 1.2, 3.1). Статистичний метод застосовано при аналізі ефективності правового регулювання обігу зброї в різних державах (підрозділ 3.1). Методи моделювання та прогнозування використано для розробки пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання обігу цивільної зброї в Україні (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1 та 3.2).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням права на цивільну вогнепальну зброю як гарантії конституційного права на захист життя та здоров'я особи. У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано низку нових наукових положень, висновків і рекомендацій, зокрема:

вперше:

- обґрунтовано концептуальне розуміння права на цивільну вогнепальну зброю як важливої складової системи гарантій конституційного права на захист життя та здоров'я, що дозволяє компенсувати фізичну чи кількісну перевагу нападників, створює психологічний бар'єр для потенційних правопорушників та забезпечує безпеку особи в екстремальних умовах;

- виявлено суттєву правову колізію між нормами Конституції України (статті 27, 55, 64) та положеннями кримінального законодавства (стаття 36 КК України) щодо обсягу та меж права на захист, зокрема, встановлено, що кримінальне законодавство фактично звужує конституційне право на захист через закріплення обов'язку особи контролювати пропорційність своїх захисних дій;

- визначено ключові принципи правотворчої концепції до забезпечення контрольованого обігу зброї в Україні;

- запропоновано комплексний підхід до вдосконалення національного законодавства у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї на основі позитивного досвіду зарубіжних країн (Чехії, Швейцарії, Литви, Німеччини, США) та з урахуванням вимог Директиви (ЄС) 2021/555, що передбачає впровадження чіткої

класифікації зброї, комплексної перевірки власників зброї та ефективної системи державного нагляду;

– з метою вдосконалення адміністративної та кримінальної відповідальності у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї з-поміж іншого запропоновано:

- диференціювати адміністративну відповідальність за порушення правил полювання (стаття 85 КУпАП) з урахуванням виду добутих чи намічених до добування тварин;
- диференціювати адміністративну відповідальність за незаконне рибальство з використанням вогнепальної зброї залежно від критерію заподіяння шкоди іхтіофауні;
- викласти диспозиції статей 174 та 192 КУпАП в нових редакціях;
- розширити коло суб'єктів складу адміністративного правопорушення, передбаченого статтею 191 КУпАП, шляхом включення до нього осіб, які володіють вогнепальною зброєю без законних підстав, та виключення з назви й диспозиції статті вказівки на приналежність до громадянства;
- виправити у статтях 193 – 195 КУпАП вжиті у формі множини вказівки на суб'єктів правопорушень, замінивши їх відповідниками у формі однини;
- переглянути санкції за вчинення адміністративних правопорушень, передбачених частинами 1, 2, 4 статті 85 та статтями 174, 190 – 195 КУпАП;
- включити гладкоствольну мисливську зброю до переліку предметів складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 201, 262 та 263 КК України;
- виокремити в окремі статті або частини статей склади кримінальних правопорушень щодо протиправного заволодіння вогнепальною зброєю та

бойовими припасами шляхом крадіжки, грабежу, привласнення, вимагання чи шахрайства;

- запровадити диференціацію кримінальної відповідальності у статті 262 КК України з урахуванням вартісних показників викраденої зброї;

набули подальшого розвитку:

- положення щодо необхідності встановлення абсолютної заборони на отримання зброї особами з непогашеною або незнятою судимістю незалежно від тяжкості правопорушення;
- пропозиції щодо застосування конкретного переліку адміністративних правопорушень, що унеможливають одержання дозвільного документа на володіння вогнепальною зброєю;
- аргументація необхідності легітимізації в Україні права на цивільну вогнепальну зброю як складової конституційного права на захист в умовах сучасних безпекових викликів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукової теми Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова на 2017 – 2026 роки «Управлінські та правові засади забезпечення сталого розвитку України як європейської держави» (державний реєстраційний номер 01178U000103) та згідно з планом науково-дослідної роботи Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені в дисертації пропозиції та висновки можуть бути використані:

- у правотворчій діяльності – для вдосконалення законодавства України у сфері регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї, зокрема, при доопрацюванні проекту Закону України «Про право на цивільну вогнепальну зброю» та внесенні змін до Конституції України, Кримінального кодексу України і Кодексу України про адміністративні правопорушення;

- *у правозастосовній діяльності* – для вдосконалення практики реалізації законодавства у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї;
- *у науковій роботі* – для подальших теоретичних розробок проблематики конституційного права на захист життя та здоров'я і правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї;
- *у навчально-методичній роботі* – при підготовці підручників, методичних посібників і викладанні навчальних дисциплін «Конституційне право України» та «Адміністративне право України».

Апробація матеріалів дисертації. Основні висновки та пропозиції дисертаційного дослідження були представлені на засіданнях кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Л. Юзькова, під час участі у науково-практичних круглих столах, а також на наступних науково-практичних конференціях: XV Міжнародній науково-практичній конференції «Modern problems of science development: scope and causes» (м. Берген, Норвегія, 14 – 16 квітня 2025 р.)[11]; XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Current topics of science development and their implementation» (м. Софія, Болгарія, 7 – 9 квітня 2025 р.)[15]; V Міжнародній науково-практичній конференції «Правові засади організації та здійснення публічної влади», присвяченій світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 17 червня 2022 року)[16]; XIV Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Foreign languages in use: academic and professional aspects» (м. Хмельницький, 6 квітня 2022 року)[138].

Основні положення та результати наукової праці викладено у восьми публікаціях, з яких чотири статті у наукових фахових виданнях України та чотири тези доповідей на наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи обумовлена метою та завданнями дослідження. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів,

що містять вісім підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 248 сторінок, з яких основний текст – 202 сторінки. Список використаних джерел налічує 194 найменування і займає 26 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЗАХИСТ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

1.1. Історико-теоретичні основи конституційного права на захист життя та здоров'я особи

Конституційне право на захист життя та здоров'я є одним із основоположних прав людини, що знайшло своє законодавче закріплення в конституціях більшості держав світу. Досліджуване право має глибоку історичну основу та сформувалося внаслідок тривалої еволюції правових систем, суспільних відносин і філософських поглядів до розуміння значущості людського життя та його недоторканості.

На різних етапах світової історії процес становлення права на захист з-поміж іншого включав розвиток природного права, концепцій юридичного позитивізму та суспільного договору, а також формування й розбудову національних і міжнародних систем законодавства. Відтак у ході свого розвитку це право стало відображенням основних етапів правової думки, послідовної зміни соціальних взаємозв'язків та впливу культурних і релігійних чинників на його утвердження.

Аналіз історико-теоретичних основ конституційного права на захист життя та здоров'я особи дозволить глибше осягнути теперішні підходи до розуміння цього права, його місце в системі прав і свобод людини, а також умови обмеження його реалізації в конституційно-правових системах різних держав, що, у свою чергу, є неабияк актуальним для розкриття теми даного наукового дослідження.

Як зазначалося вище, процес утвердження права на захист життя та здоров'я має глибоке історичне коріння. На думку більшості теоретиків, це право зародилося ще за часів рабовласницького суспільства, про що свідчать непоодинокі правові пам'ятки Стародавньої Індії, Стародавньої Греції, Римської імперії та інших держав.

Зокрема, одним з перших етапів, за якого були закладені основи розуміння права на життя та його захист, був античний період, що з-поміж іншого характеризується розвитком правових систем та становленням філософських ідей у Стародавній Греції та Римі.

Так, одними з найбільш відомих представників філософської думки цього часу є давньогрецькі філософи Платон та Арістотель, які у своїх творах висловлювали різноманітні погляди щодо ролі держави у суспільстві та намагалися виокремити найбільш оптимальні шляхи в процесі державотворення.

Якщо вести мову про платонівські ідеї, то варто наголосити, що у своїх творах цей мислитель детально не розглядає право на самозахист у тому сенсі, як це питання розуміється сьогодні. Його філософські діалоги зосереджені більше на питаннях справедливості [179], моралі [178] та політичного устрою [180], ніж на конкретних правових принципах, як-от право на захист життя та здоров'я.

У той же час у праці Платона «Держава» все ж можна відшукати окремі думки, що так чи інакше дотичні до права на захист. Наприклад, у другій книзі зазначеного твору автором обговорюється потреба захисту держави від ворогів, а відтак Платон через Сократа наголошує на необхідності розбудови у державі інституту вартових, які захищатимуть країну та її громадян від будь-якої загрози, як зовнішньої, так і внутрішньої [62, с. 59-60]. Останнє, у свою чергу, може бути інтерпретовано як один з варіантів права на захист, де охорона права на життя кожного індивіда є вищим обов'язком держави.

Щодо правових думок Арістотеля, то, на відміну від Платона, цей давньогрецький мудрець у своїх працях безпосередньо визнавав за кожною людиною її право захищати себе від несправедливого насильства. Так, у своїй «Нікомаховій етиці» філософ стверджує, що несправедливий вчинок передбачає самохітність, свідомий вибір і перший крок, а тому за ситуації, коли людина робить у відповідь те ж саме, через що вона постраждала, вона чинить справедливо [4, с. 237].

У зазначеній праці мислитель також підкреслює, що самозахист є природною реакцією на агресію, а тому право на життя та його захист впливають з природного закону, який діє незалежно від людських законів [4, с. 222-223]. Такі думки Арістотеля заклали важливе підґрунтя для подальшого розвитку ідеї природного права, яка відіграла ключову роль у формуванні концепції права на життя.

Не менш важливий внесок у становлення основ права на захист життя та здоров'я зробили й представники індійської культури.

Зокрема, одним з найбільш давніх історичних джерел Стародавньої Індії, що містить гарантії права особи на захист життя та здоров'я, є Закони Ману, датовані II ст. до н.е. Як зазначається у цьому збірнику настанов благочестивому індійцеві, будь-хто без вагань може убити вбивцю, який наближається до нього (з убивчим наміром), незалежно від того, чи це буде його вчитель, дитина, літній чоловік або брахман, глибоко обізнаний у Ведах. Убивство людини, яка зважилася на вбивство, незалежно від того вчинене воно публічно чи таємно, ніколи не робить винуватим у вбивстві. Це лють у боротьбі з люттю.

При цьому законами Ману було дозволено позбавити людину життя не лише задля самозахисту, але й також для захисту жінок чи брахманів, які зазнали злочинного посягання, або ж з метою охорони жертвних дарів. Таке вбивство розцінювалося як таке, що вчинене заради правди, а тому не тягло за собою гріха [186].

У рамках дослідження історичних основ конституційного права на захист життя та здоров'я неможливо також оминати увагою й неоціненний вклад римських юристів та філософів.

У даному аспекті показовим є вислів Марка Тулія Цицерона, який в одній із своїх захисних промов сказав: «І справді, панове, є закон, ніде не записаний, але вроджений у наших серцях; закон, який приходить до нас не через навчання, чи звичай, чи читання, а шляхом виведення, поглинання та прийняття від самої природи; закон, який прийшов до нас не з теорії, а з практики, не через інструкцію, а через

природну інтуїцію. Я маю на увазі закон, який встановлює, що, якщо наше життя знаходиться під загрозою через змови, насильство, озброєних грабіжників чи ворогів, будь-який метод захисту є морально правильним» [140, с. 9]. Цим твердженням давньоримський політик підкреслює, що захист власного життя – це природний інстинкт, який є основоположним і не може бути скасований будь-якими законами чи установами.

Згодом, у період пізньої Римської республіки та Римської імперії, ця ідея була розвинута та висвітлена юристами при укладенні Дигестів Юстиніана (VI ст. н.е.). Так, відповідно до цієї кодифікації кожна особа вправі була застосовувати силу у разі неправомірного нападу на неї. Така відповідь нападнику вважалась відповідно до *Corpus Juris Civilis* необхідною обороною та закріплювалась нормою, згідно з якою кожен, хто не міг захиститися в інший спосіб та визнав провину за заподіяну шкоду, звільнявся від відповідальності з огляду на те, що усі закони і всі права дозволяють захист силою, а тому дозволено вдарити того, хто чинить насильство, за умови, що це було зроблено з метою захисту, а не з метою помсти [146].

Таким чином, дослідженням вище джерелом права чи не вперше встановлювались певні межі захисту під час нападу, оскільки відповідно до зведення було дозволено застосувати силу виключно для захисту свого життя чи здоров'я, і в жодному разі не дозволялось зловживати таким правом з ціллю відплати з особистих чи інших мотивів.

Наступним етапом розвитку конституційного права на захист життя та здоров'я особи стала *епоха Середньовіччя*.

Варто зазначити, що у цей період світової історії норми про самозахист у правових системах більшості європейських країн формувалися переважно під впливом традицій римського права, а відтак зберегли його корені через рецепцію.

У той же час у зв'язку з посиленням впливу церкви на тогочасне суспільство особливого значення для середньовічної громади набуло канонічне право. Так, хоча й християнське релігійне вчення наголошувало на необхідності терпляче ставитись

одне до одного [7], закликало мирно вирішувати різного роду конфліктні ситуації [8] та відзначало життя людини як найвищу цінність [6], одночасно ним визнавалося право кожного протидіяти тій чи іншій загрозі для здоров'я чи існування. По суті, канонічне право забороняло вбивати, проте ним допускалось вжиття необхідних заходів для збереження буття.

Зокрема, яскравим підтвердженням вищесказаного є слова видатного філософа-схоласта Фоми Аквінського, який у праці «Сума теології» зазначав, що людина має право на захист власного життя, якщо це не порушує справедливості і якщо при цьому не переслідується мета навмисного вбивства агресора, а лише захист.

Як вказує теолог, нічого не заважає одному акту мати два ефекти, один з яких є навмисним, а інший – не передбаченим. Таким чином, акт самозахисту може мати два наслідки: один – збереження власного життя, інший – вбивство агресора. Тому цей акт, оскільки мета полягає в збереженні власного життя, не є протиправним, адже для кожної істоти природно зберігати своє існування наскільки це можливо [135, с. 5022].

До того ж, у згадуваній вище роботі монах окремо зауважував, що вбивство людини є незаконним, за винятком дій державної влади на благо суспільного добра або якщо це зроблено в цілях самозахисту, за умови, що використання сили пропорційне загрозі. Зазначене твердження в частині пропорційності захисту, де-факто, заклало перші цеглини при побудові норм про перевищення меж необхідної оборони та станом на сьогодні висвітлене у кримінальних законах більшості сучасних держав [135, с. 5022].

Визначальний вплив на розвиток права на захист життя та здоров'я за часів Середньовіччя мала також доба феодалізму. Як відомо, однією з характерних ознак феодальної системи було регулювання суспільних відносин за допомогою звичаїв тієї чи іншої місцевості [42]. Відтак у цей період доволі поширеним стало застосування інституту ордалій (суду Божого), за яких невинуватість особи доводилася завдяки різним випробуванням (водою, вогнем, поєдинком тощо) [123]. А тому у разі вбивства чи заподіяння тілесних ушкоджень в умовах та обстановці захисту особа, що

захищалася, повинна була доводити свою правоту в один із способів, що визначався феодалом або місцевими звичаями. Загалом ордалії був жорстоким, малоефективним, необ'єктивним та частково корумпованим способом визначення істини, через що феодалні звичаї згодом відійшли в минуле та більше не застосовувались на практиці.

Водночас свій подальший розвиток у законодавстві європейських держав отримали норми Кароліни (1532 р.), першого кодексу кримінального та кримінально-процесуального права Середньовіччя. У частині, що стосувалася права на захист життя та здоров'я, цією кодифікацією було закріплено, що кожен, хто зазнав нападу, кому завдано удару і кому загрожує смертельне знаряддя чи зброя, може безкарно захищати своє життя та здоров'я шляхом необхідної оборони, якщо він не має змоги втекти або іншим чином уникнути небезпеки для свого існування. При цьому необхідна оборона визнавалася як обставина, що звільняє від покарання [150, с. 63].

Окремо кодексом було регламентовано право на уявну оборону, право на захист від злочинного посягання, вчиненого жінкою, а також процедуру доказування правомірності застосування засобів захисту. З-поміж іншого згідно з встановленою Кароліною процедурою тягар доведення легітимності застосованих заходів при відбитті нападу лежав на плечах особи, що оборонялася. При розгляді справ обов'язковим було врахування місця вчинення правопорушення, особи нападника, факту наявності чи відсутності в нього зброї, причин, що призвели до захисту чи нападу та інших обставин [150, с. 63-66].

У той же час, попри таку доволі чітку регламентацію матеріальної та процедурної частини права на необхідну оборону, суттєвим недоліком норм досліджуваного кодексу було правило, згідно з яким вжиті з метою захисту заходи визнавались правомірними лише за умови, якщо особа, яка зазнала нападу, не могла втекти від зловмисника. Тобто, згідно з положеннями кодифікації кожен мав право на захист свого життя виключно, якщо він не має можливості уникнути посягання. У протилежному випадку застосування сили вважалось умисним злочином.

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене, вважаю за доцільне зауважити, що розвиток права на захист життя та здоров'я в епоху Середньовіччя відбувався під впливом як римського, так і канонічного права. Упродовж цього періоду філософами та юристами висловлювались різні позиції щодо меж права на захист та наголошувалось на пропорційності вжитих заходів обстановці захисту.

З деякими відмінностями тривав процес становлення права на захист за *Нового часу*.

Найбільший вплив на правосвідомість та правову думку на цій стадії формування його концепції мала епоха Просвітництва, представники якої робили акцент на природному походженні прав людини [120, с. 4] і наголошували на їх універсальності.

Зокрема, як підкреслював Томас Гоббс у своїй праці «Левіафан», у природному стані кожен має право на все, включаючи право на захист свого життя. Проте задля забезпечення миру люди укладають суспільний договір, тим самим передаючи частину своїх прав державі, яка, у свою чергу, повинна гарантувати захист життя кожного громадянина [21, с. 164, 191, 221, 224, 288-289].

Дещо далі у своїх роздумах про правову природу права на захист життя та здоров'я пішов Джон Локк. Зокрема, цей англійський філософ у роботі «Два трактати про правління» зазначав, що право на захист життя є невід'ємним природним правом кожної людини. При цьому людина не може відчужити своє право на життя, навіть якщо держава чи інша влада намагаються це зробити. На думку Джона Локка, людина, не володіючи владою над власним життям, не може через договір або власну згоду віддати себе в рабство будь-кому або поставити себе під абсолютну, деспотичну владу іншого, щоб той позбавив його життя, коли йому це завгодно [169, с. 114].

Протилежну позицію висловлював у своїх роботах Жан-Жак Руссо. Як зазначав мислитель у праці «Суспільний договір», право на захист є природним правом людини, а відтак держава зобов'язана гарантувати це право через суспільний договір. На думку швейцарського філософа, держава існує для забезпечення спільного

добробуту, що з-поміж іншого невід'ємно пов'язане із захистом життя кожної особи. Саме суспільний договір, як вказує Руссо, є тим двигуном, який спрятиме самозбереженню кожного та дозволить населенню жити у безпеці та злагоді [33].

Згодом ідеї Т. Гоббса, Дж. Локка та Ж.-Ж. Руссо мали визначальний вплив на сучасне вчення про права людини, а також на закріплення норм про право на життя та його захист у конституціях держав та в міжнародно-правових актах.

Зокрема, в даному аспекті доцільно згадати про норми Декларації незалежності США, Конституції США (1787 р.) та поправок до неї, які є невід'ємною складовою Основного Закону США.

Так, Декларація незалежності США (1776 р.) стала одним з перших документів цієї держави, який визнавав ідею природних прав людини та закріплював, що усі люди створені рівними, адже Творець наділив їх низкою невідчужуваних прав, а саме – правом на життя, правом на свободу та правом на гонитву за щастям [184].

Згодом це положення було деталізоване у приписах Конституції США, відповідно до 5-ї поправки якої проголошено, що ніхто не може бути позбавлений життя, свободи або майна без належного судового процесу [144].

Пізніше відповідний принцип був частково продубльований і в 14-ій поправці до Конституції США, яка закріпила, що жоден штат не повинен ухвалювати або застосовувати будь-які закони, які обмежують привілеї чи імунітети громадян Сполучених Штатів; жоден штат також не може позбавляти будь-яку особу життя, свободи чи власності без належного судового процесу; жоден штат не може відмовляти будь-якій особі в межах своєї юрисдикції в рівному захисті законів [144].

Особливе місце в Конституції США в контексті захисту права на життя належить 2-й поправці, згідно з положеннями якої через те, що для безпеки вільної держави необхідне добре організоване ополчення, право народу мати і носити зброю не повинне обмежуватися. Саме цей припис Конституції США ще в далекому 1791 році гарантував кожному громадянину Сполучених Штатів право володіти, зберігати та носити зброю (у тому числі вогнепальну) [144]. Станом на сьогодні ця норма не

втратила актуальності та залишається важливою додатковою гарантією права на захист життя особи.

Стрімкий розвиток правової системи США не залишився непоміченим європейськими державами та, як наслідок, став однією з передумов розвитку законодавства Франції.

Як відомо, наприкінці XVIII століття у цій державі відбулася одна з найяскравіших подій в історії становлення демократії, що закарбувалася у пам'яті суспільства під назвою Велика Французька революція [129].

Вагомим здобутком цієї революції стало прийняття у 1789 році Декларації прав людини і громадянина. У контексті права на захист цей документ проголошував, що метою будь-якого політичного союзу є забезпечення природних і невід'ємних прав людини, якими з-поміж іншого є право на свободу, право на власність, право на безпеку та право на опір пригнобленню.

Окрім того, французький законодавець у даному нормативно-правовому акті додатково робив акцент на тому, що свобода людини полягає в її можливості робити все, що не завдає шкоди іншим індивідам, а відтак здійснення природних прав, на думку правотворця, має конкретні межі, які визначені законодавчо закріпленими правами інших членів суспільства [25].

Частково повторювались вказані вище положення і в Конституції I року (1793 р.). Хоча даний Основний Закон так і не був введений в дію [52], у ньому містились важливі приписи, що стосувалися конституційного права на захист. Відповідно до цих закріплених правил поведінки будь-яка дія щодо людини, вчинена без законних підстав та з порушенням встановленого законом порядку, визнавалася свавільною і тиранічною, а тому особа, стосовно якої така дія вчинялася у насильницький спосіб або відносно якої вчинялися дії, що свідчили про намір застосувати насильство, мала право на протидію вказаним актам силою [26]. Таким чином, якобінська Конституція, була чи не першим нормативно-правовим актом Франції, що визнавав за людиною її право на самозахист.

Наступним вагомим джерелом права післяреволюційної Франції, який закріплював окремі гарантії права на захист, був Кримінальний кодекс Наполеона Бонапарта (1810 р.). Цей нормативно-правовий акт визначав правомірність застосування заходів необхідної оборони, а також вирізняв окремі випадки, за яких вжиття таких заходів безумовно визнавалося законним. Так, на думку законодавця, немає ні злочину, ні делікту у разі, коли вбивство, поранення та удари були спричинені фактичною необхідністю законної самооборони або захисту іншої особи.

При цьому справжня необхідність захисту завжди презюмувалася у випадках, якщо вбивство, завдання поранення чи удару були вчинені вночі при відбитті розриву або виламування огорожень, стін або входів будинку чи житлових приміщень або їх прибудов, а також у разі, коли заходи необхідної оборони були вжиті проти осіб, які вчинили крадіжку або розбій із застосуванням насильства [160].

Паралельно до законодавчих змін у Франції відбувався процес нормотворення в Англії.

Так, важливим нормативно-правовим актом цієї держави в епоху Нового часу є Білль про права (1689 р.), який в аспекті права на захист визначав, що піддані, які є протестантами, можуть для власного захисту володіти зброєю, яка відповідає їхньому становищу та дозволена законом [185, с. 3]. Варто наголосити, що ця норма мала дискримінуючий характер, оскільки, по-перше, володіти зброєю дозволялось виключно протестантам, і, по-друге, вид зброї залежав від соціального стану тієї чи іншої особи, що, у свою чергу, надавало більше привілеїв по захисту права на життя заможним та владним протестантам у порівнянні зі звичайними пересічними людьми.

Водночас даний припис мав також і позитивний вплив на правотворчу думку, оскільки закріплення такої важливої гарантії права особи на захист, як права на зброю, у подальшому потягло поступ ідей стосовно права на необхідну оборону для англійського суспільства загалом.

Ці ідеї у силу панування в Англії судового прецеденту відобразилися у рішеннях судів, які й по сьогодні є основним джерелом права у державах англо-американської правової сім'ї.

Зокрема, одним з перших прецедентів Англії Нового часу, що частково пов'язаний із правом на захист, була справа Р проти Могріджа (*R v Mawgridge*) (1707 р.). Як висловився суд за наслідками розгляду даної справи, якщо чоловік захопить свою дружину у перелюбі з іншим чоловіком і якщо він ударить перелюбника ножом або виб'є йому мозок, то це не вважатиметься навмисним вбивством: бо ревності – це гнів людини, а перелюб – найвище посягання на власність [136]. Таким чином, вбивство перелюбника почасти вважалося правомірним з огляду на заподіяння останнім, по-перше, шкоди ментальному здоров'ю законного чоловіка, а також завдання ним шкоди відносинам власності. Хоча й кінцеве твердження, очевидно, було несправедливим та непомірованим по відношенню до жінок, тогочасне суспільство сприймало його звичним у зв'язку з відмінними від сучасних уявленнями соціуму щодо їхньої ролі для громади.

Показовою в аспекті права на захист є й справа Регіна проти Роуз (*Regina v. Rose*) (1884 р.), у рамках якої молодий юнак звинувачувався у вбивстві свого батька, яке він вчинив з метою захисту життя матері від посягання.

Як вказав суддя Лопес за наслідками судового розгляду, вбивство може бути виправдане, якщо воно вчинене як з метою самозахисту, так і для збереження життя іншої особи. Так, у випадку батька та дитини, якщо батько має підстави вважати, що життя дитини перебуває в невідкладній небезпеці через напад іншої людини, і єдиний можливий, справедливий і розумний спосіб врятувати життя дитини – це вчинити дію, яка призведе до смерті цієї людини, то закон виправдовує цей вчинок. Те ж саме стосується дій дитини щодо батьків, а також дій чоловіка чи дружини стосовно одне одного. Відтак суд створив прецедент, згідно з яким, якщо судді, беручи до уваги докази, вважатимуть, що підсудний діяв без почуття помсти до свого батька, коли зробив постріл, і якщо вони дійдуть до висновку, що на момент пострілу підсудний

чесно вірив і мав підстави для такої віри, що життя його матері перебувало в невідкладній небезпеці і що смертельний постріл був абсолютно необхідним для збереження її життя, тоді таку особу слід виправдати, і закон його виправдає від наслідків вбивства. Однак, якщо суд вважатиме, що підсудний діяв з метою помсти і не мав описаної вище віри або не мав розумних підстав для неї, то тоді таку особу слід визнати винною у вбивстві [190].

Наступним етапом у процесі поступу конституційного права на захист був період *Новітньої історії*. У цей час розвиток правових систем переважно був пов'язаний із створенням та функціонуванням різноманітних міжнародних організацій, укладенням та ухваленням під їхньою егідою міжнародних нормативно-правових актів різноманітних форм [3, с. 344], а також імплементацією норм таких актів у національне законодавство. Згадані приписи окремо досліджено у пункті 1.2 розділу I даного дисертаційного дослідження.

Прогрес у становленні тісних міжнародних відносин між державами водночас не став перепорою для самостійного формування внутрішніх законодавчих систем, які поступово зазнавали вдосконалення.

Наприклад, у Німеччині після Першої світової війни було прийнято Веймарську Конституцію (1919 р.), яка вважається першим Основним Законом цієї держави [189]. Вказаний законодавчий акт з-поміж іншого закріплював, що устрій економічного життя має відповідати принципам справедливості та меті забезпечення гідного існування для всіх громадян. Правотворець зазначав, що у цих межах державі необхідно забезпечити економічну свободу окремої особи. При цьому законний примус був допустимий лише для здійснення прав, яким загрожує небезпека або заради вищих вимог загального блага [151, с. 23].

Окрім того, XX століття стало визначальним періодом у кодифікації кримінального законодавства більшості європейських держав.

Приміром, у 1937 році було прийнято Кримінальний кодекс Швейцарії. Статтею 15 цього Закону нормотворець встановлював правило, згідно з яким якщо будь-яка

особа зазнає незаконного нападу або загрози неминучого нападу, то вона або будь-яка інша особа вправі відбити такий напад засобами, які є розумними за даних обставин [183].

Значущий вплив минуле століття мало й на розвиток англійського кримінального права. Так, у 1967 році в Англії було прийнято Закон про кримінальне право, який, зокрема, визначав, що особа може застосувати таку силу, яка є розумною за обставинами для запобігання злочину або для здійснення чи сприяння законному арешту правопорушників, осіб, підозрюваних у правопорушеннях, або осіб, які незаконно перебувають на волі. Дане положення частково змінювало концепцію права на захист, що існувала раніше, адже ним, де-юре, було виключено обов'язок особи, яка зазнала нападу, за можливості відступити чи іншим чином уникнути посягання. До того ж, цей припис одночасно замінював норми прецедентного права у випадку, коли застосування сили було виправдане однією з вищезазначених цілей [149].

Таким чином, дослідивши крізь призму тисячоліть історичний розвиток права на захист на прикладі різноманітних держав світу, доходжу до висновку, що його сучасне розуміння є результатом тривалої еволюції, яка в різні часові періоди залежала від зміни соціальних, політичних, геополітичних та законодавчих умов.

Вказані вище умови залишали також помітний відбиток на усвідомленні права на захист упродовж *різних етапів існування української державності*.

Зокрема, загальновідомо, що найважливішою пам'яткою права часів Київської Русі був збірник законів «Руська правда», що датується XI-XII ст. [166, с. 85]. В аспекті захисту життя та здоров'я це джерело, по-перше, визнавало відповідь на посягання в якості обставини, що виключала злочинність діяння, і, по-друге, містило охоронні норми, якими закріплювались покарання за вчинення протиправних діянь відносно громадян. Так, згідно з приписами цього історичного документа удар мечем, його руків'ям, батоном, чашею, рогом чи «тилеснією» карався грошовим стягненням у розмірі 12 гривень. При цьому, у разі, якщо потерпілого внаслідок такого удару було позбавлено руки, то зловмисник ніс більш суворе покарання та зобов'язаний був

сплатити половину віри (20 гривень) князівському суду та 10 гривень постраждалому [82].

Деякі норми, що стосуються теми даного дослідження, містив також Судебник Казимира (1468 р.). Цей збірник норм Великого князівства Литовського був складений за князювання Казимира IV та застосовувався на значній частині українських земель, що належали до складу вказаної вище держави. В аспекті права на захист життя та здоров'я досліджуваний нормативно-правовий акт визначав, що особа, яка зазнала нападу, вправі звернутися до князя зі скаргою. Якщо ж князя не буде у Великому князівстві Литовському, то така особа може скаржитися панам ради, і воєводи мають направити людей для розслідування та приведення винного до суду. Як зазначалось у Судебнику, якщо буде доведено, що особа, справді, вчинила напад, то її слід було ув'язнити і тримати до князівського суду [119, с. 47].

Хоча дане джерело права чітко не закріплювало види та розміри покарань за вчинення нападу та не містило норм, що передбачали б право особи захищати себе, даний припис в силу ризику кримінального переслідування зловмисника частково забезпечував правослухняну поведінку та сприяв охороні життя та здоров'я особи.

На відміну від попередньої пам'ятки, Перший Литовський статут 1529 р. встановлював санкції за неправомірні діяння відносно особи.

Так, згідно з його положеннями, якби хто навмисне напав на чий дім із метою вбивства або ж напав на дім з озброєними людьми і поранив кого у цьому домі чи вбив, або хоча б і не поранив би нікого, а тільки напав, то він засуджувався до позбавлення життя. При цьому в якості додаткового покарання статутом було передбачено сплату головщини родичам убитого з маєтку вбивці, сплату такої ж суми в державну казну, а також накладення штрафу за рани [117, с. 253].

Окремо норми статуту передбачали відповідальність за напад на сусіда, який карався грошовим стягненням у розмірі дванадцяти рублів на користь потерпілого та держави [117, с. 258].

До того ж, приписами згадуваного нормативно-правового акта встановлювалася відповідальність за поранення шляхтича в руку чи ногу, що мало наслідком кульгавість потерпілого, або вибиття шляхтичу ока, зубів чи відрізання носа або вуха, за що винний повинен був заплатити половину викупу за вбивство. Суворе покарання у виді сплати пораненому тридцяти коп грошей та такої ж суми у господарську казну було передбачене статутом за поранення шляхтича в обличчя [117, с. 255].

Додатково досліджуваний документ містив також згадку про право особи захищати себе та затверджував обов'язок звільнення особи від покарання у разі застосування заходів захисту. Так, згідно з Першим Литовським статутом, якщо хто скоїть напад на чийсь дім, а хазяїн, знаходячись у домі і захищаючи свій дім, уб'є або поранить у своєму домі цього насильника або кого із його співучасників, то він не повинен платити ні за вбивство, ні за рани, і, крім того, має право зажадати одержання з цих поранених виплати за напад. Проте відповідно до статуту такий факт нападу повинен був підтверджуватись особистою присягою потерпілого, присягою його дружини і дорослих дітей. За наявності свідків, такі присяги складалися за їхньої присутності [117, с. 253].

Аналогічно від сплати головщини звільнялася особа, що захищала свій маєток або своїх підданих від нападу і при цьому вбила шляхтича. Для такого звільнення необхідно було надати переконливі докази вчинення вбивства на території того, хто оборонявся, що мало бути підтверджено його особистою присягою та показаннями сусідів [117, с. 254].

Подібні за змістом норми містились також у Другому (1566 р.) та Третьому (1588 р.) Литовських статутах.

Водночас Другий Литовський статут, на відміну від Першого, додатково встановлював відповідальність за вчинення гвалту на костел християнської віри, а також за вбивство чоловіком дружини або дружиною чоловіка.

Щодо першого із зазначених неправомірних діянь, то відповідно до артикула 3 Розділу XI статуту за вчинення насильницького нападу на костел, цвинтар чи школу

або вбивство чи поранення кого-небудь в капеланському чи попівському будинку винний ніс відповідальність на загальних підставах, нарівні з усіма насильниками. Водночас за заподіяння у зазначених вище місцях побоїв, що не потягли за собою жодних тілесних ушкоджень, особа повинна була сплатити подвійний ктвалт (двадцять чотири рублі грошей), відшкодувати потерпілому шкоду, а також просидіти двадцять тижнів у в'язниці того повіту, де мала місце подія.

Стосовно вбивства одним із подружжя іншого статут 1566 р. закріплював правило, відповідно до якого коли б з ненависті чи з нелюбові один до одного, чоловік або дружина, перебуваючи у сварці з будь-яких причин, один іншого вбив, замордував або отруїв, то про таку жорстокість і вбивство сини або інші родичі повинні були повідомити уряду і поскаржитись або заявити на кожного такого вбивцю. У разі, якщо сини чи інші родичі не хотіли заявляти, то уряд повинен був самостійно вивідати про вбивцю і шляхом приведення до присяги семи шляхтичів визнати його винним. Винну у вбивстві особу страчували у ганебний спосіб: спершу її возили по ринку і кліщами висмикували тіло; потім запихали тіло до шкіряного мішка та вкидали до нього пса, півня, вужа і кішку; після цього все належало зв'язати у тому мішку і втопити якомога глибше у воді [30].

У порівнянні з першими двома, Третій Литовський статут (1588 р.) встановлював розширений перелік діянь проти життя та здоров'я, за які застосовувались покарання.

Так, цей нормативно-правовий акт з-поміж іншого визнавав злочинними вбивство за спонуканням до поєдинку або викликом на поєдинок (артикул 14 розділу XI); збиття конем або вбивство вагітної шляхтянки (артикул 15 розділу XI); вбивство або поранення ножем чи іншим непристосованим до бою предметом (артикул 16 розділу XI); вбивство або поранення зрадливим, підступним способом (артикул 17 розділу XI); вбивство з необережності при вжитті засобів для захисту під час сварки (артикул 22 розділу XI); ненавмисне, випадкове, вбивство (артикул 23 розділу XI); поранення, заподіяне в обстановці захисту або з необережності (артикул 24 розділу

XI); ув'язнення шляхтича, поєднане зі знущанням або моренням голодом (артикул 28 розділу XI); вчинення шляхтичем розбійного нападу на купців або людей простого стану на дорозі (артикул 31 розділу XI); вбивство не заміжньою матір'ю своєї дитини (артикул 60 розділу XI) [118].

Важлива норма, націлена на захист життя ненародженої дитини, була закріплена в статті 34 розділу XI. Згідно з диспозицією вказаного статті жінка, яка за законом була засуджена до смертної кари і була вагітною, до пологів не могла бути страчена. До пологів вона утримувалась в ув'язненні, а після народження дитини мала бути покарана смертю [118, с. 289].

З урахуванням приписів Руської Правди та Литовських статутів відбувалося становлення права на захист за часів козацької доби.

У даному контексті насамперед варто вказати, що звичаєве право козаків безпосередньо не передбачало можливості звільнення особи від покарання у випадку заподіяння тілесних ушкоджень чи смерті під час протидії насильницькому посяганню. У той же час попри відсутність у козацькому звичаєвому праві обставин, що виключали б злочинність діяння, воно передбачало суворі покарання за вчинення злочинів проти життя та здоров'я особи, що, у свою чергу, сприяло запобіганню вказаним правопорушенням.

Так, як зазначав Д. Яворницький, найтяжчим злочином на Січі було вбивство козаком свого побратима, за що винного закопували живцем разом з жертвою. Згідно з віруваннями запорожців у разі застосування до вбивці такого жорстокого покарання жертва душитиме його вічно [132, с. 192].

Суворо за козацьким звичаєм каралися й розбійницькі напади. Так, за вчинення цього злочину до січовиків застосовували покарання у виді забивання киями біля ганебного стовпа, повішення на шибениці або гакування (повішення за ребро).

Щодо злочинів проти здоров'я особи, то заподіяння різного ступеню тяжкості тілесних ушкоджень, завдання побоїв чи вчинення інших видів насильства переважно каралися на Січі стратою у виді забивання киями, звичайним побиттям киями або ж

калічницькими покараннями, хоча й останні у зв'язку з подальшою неможливістю козаками нести військову службу застосовувались доволі рідко [27, с. 96]. Зокрема, переламування однієї ноги могло бути застосоване до козака, який із використанням зброї у нетверезому стані завдав тілесних ушкоджень побратиму. У разі вчинення більш тяжкого злочину винному могли одночасно переламати руку та ногу, внаслідок чого в майбутньому він не міг козакувати [122, с. 120].

Першим нормативно-правовим актом, що стосувався українських земель та чітко закріплював право особи захищати себе, була кодифікація під назвою «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1743 р.). Хоча цей документ так і не набрав чинності та офіційно не застосовувався, його внесок у розвиток українського правознавства важко переоцінити [81].

В частині права на захист цей документ регламентував, що у разі якщо хтось навмисно через пияцтво, хвастощі або інші лихі наміри в домі чи квартирі, на вулиці, на дорозі або деінде зачепить когось і почне бійку, а той, захищаючи своє здоров'я, вб'є ініціатора бійки, і цей випадок буде негайно підтверджений сторонніми людьми, а пізніше й в суді, то той, кого звинувачують у цьому вбивстві, повинен буде виправдатися свідками, чесними й гідними довіри людьми, які присягнуть, що вони були присутні й бачили, що це вбивство сталося не навмисно, а в обороні. У такому разі сам звинувачений, якщо він не викликав підозри, повинен був також скласти присягу, і після присяги він звільнявся від смертної кари, сплати за вбитого та будь-якого іншого покарання (п.1 арт. 28 глави XX) [80, с. 371].

Аналогічною нормою звільнялася від покарання та сплати відшкодування особа, що захищалася від протиправного нападу та в обстановці захисту травмувала чи поранила нападника (п. 1 арт. 29 глави XX) [80, с. 372].

Крім дій з метою самозахисту, правомірними згідно з кодифікацією визнавались також убивство чи поранення, завдані під час захисту підданим свого пана, сином свого батька, другом свого друга чи при захисті іншою особою ближнього, у разі якщо їхнє життя чи здоров'я знаходилося в небезпеці (п. 1 арт. 30 глави XX) [80, с. 373].

При цьому, варто підкреслити, що у п. 1, 2 арт. 34 глави XX «Прав, за якими судиться малоросійський народ» були закріплені додаткові умови законності вжитих заходів оборони.

Зокрема, першою з таких умов законодавець визнавав відповідність обраних способів захисту небезпечності посягання, тобто, так званий принцип «помірності». Як зазначав правотворець, той, на кого нападають, повинен захищатися тим же способом, яким на нього нападають, себто, якщо напад відбувається зі зброєю, то і захищатися слід зброєю; якщо ж напад без зброї, то й відбивати його потрібно без її застосування. У той же час відповідно до приписів досліджуваного нормативно-правового акта, якщо під час рукопашного бою нападник виявиться значно сильнішим за того, кого б'ють, то той, кого б'ють, може захищатися й за допомогою зброї, оскільки в страху смерті, якщо такий страх є реальним, немає значення, чим би його можна було спинити.

В якості ж другої умови нормотворцем було визначено можливість оборонятися виключно під час нападу, а тому випадки вбивства нападника, який втікав з місця події, розцінювались як помста, а відтак особа підлягала покаранню за вбивство [80, с. 375-376].

У XIX ст. розвиток права на захист на історичних українських землях паралельно відбувався в межах правових систем Австрії, Угорщини та Російської імперії.

Так, у 1803 році було прийнято Кримінальний кодекс Австрії, більш відомий під назвою Францишкана. Цей закон у § 127 встановлював, що особа, яка вбиває когось при застосуванні справедливої необхідної оборони, не вчиняє злочину. Однак при цьому має бути доведено або з обставин, що стосуються особи, часу та місця, повинні бути вагомі підстави для висновку, що винуватець скористався необхідною обороною для захисту свого життя, життя іншої людини, майна або свободи [161, с. 418].

Пізніше, у 1852 році, в Австрії було видано нову редакцію Кримінального кодексу, яка у п. g) абз. 1 § 2 закріплювала, що діяння не вважається злочином якщо

воно було результатом непереборного примусу або вчинене при вжитті заходів справедливої необхідної оборони.

Як роз'яснював законодавець в абзаці 2 вищенаведеного параграфу, необхідна оборона визнається справедливою лише тоді, коли з урахуванням особи, часу, місця, характеру нападу або інших обставин можна обґрунтовано зробити висновок, що винуватець використав виключно необхідні засоби для відбиття незаконного посягання на своє або чуже життя, свободу чи майно, або якщо винний застосував засоби, що явно не відповідають обставині захисту, через неусвідомлення, страх або переляк. Правда, вищезазначене застосування непропорційних обставині захисту засобів згідно з положеннями кодексу могло вважатися необережним злочином і, відповідно, винний міг нести відповідальність за необережне тяжке тілесне ушкодження або за створення загрози для фізичної безпеки людини [175, с. 2].

На Закарпатті, яке у XIX ст. входило до складу Угорського королівства, діяло також Угорське кримінальне уложення про злочини й проступки 1879 року [106].

Згідно з § 77 цього акта не вважалось кримінально караним вчинення особою дії, що була вимушеною для виконавця у зв'язку з обставинами непереборної сили або через небезпеку, яка безпосередньо загрожувала життю або фізичній безпеці його самого або когось із його близьких, за умови, що таку загрозу неможливо було відвернути іншим чином.

Обставиною, що виключала злочинність діяння, відповідно до згаданого уложення визнавалась і справедлива необхідна оборона. Під нею відповідно до § 79 розумілись дії, що були об'єктивно необхідними для відвернення безпосереднього незаконного нападу на особу чи майно, вчинені як самим потерпілим, так і іншою людиною. Разом з тим, перевищення меж необхідної оборони не каралося у разі, якщо воно трапилось через страх, переляк чи розгубленість.

Окремо в § 80 Угорського кримінального уложення йшлося також про крайню необхідність [133]. При цьому чітких критеріїв розмежування обставин, що

виключали протиправність діяння, передбачених § 77 та § 80 у тексті досліджуваного документа не наводилось.

Щодо українських земель, які у XIX столітті входили до складу Російської імперії, то право особи на захист на цих територіях упродовж вказаного сторіччя регламентувалося Укладенням про покарання кримінальні та виправні 1845 року (далі – Укладення 1845 року), Статутом про покарання, що накладаються мировими суддями, 1864 року (далі – Статут 1864 року) та Укладенням про покарання кримінальні та виправні 1885 року (далі – Укладення 1885 року).

Зокрема, якщо вести мову про Укладення 1845 року, то з метою захисту життя та здоров'я особи законодавцем у цій кодифікації кримінального права, по-перше, було встановлено перелік діянь проти особи, які визнавались протиправними та мали наслідком кримінальну відповідальність, і, по-друге, було визначено право особи на необхідну оборону.

Так, у розділі X вказаного джерела права було диференційовано кримінальну відповідальність за вбивство (глава 1), самогубство (глава 2), нанесення побоїв та різного ступеню тяжкості тілесних ушкоджень (глава 3), організацію та проведення поєдинків (глава 4), залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі (глава 5), а також напади, поєднані з насильством над потерпілим (глава 8) [127, с. 748-795].

Стосовно права на необхідну оборону Укладення 1845 року у ст. 107 декларувало, що застосування сили чи будь-яких інших заходів для відбиття нападу, навіть якщо такими діями кривднику було завдано поранень, каліцтва чи смерті, не вважаються злочином у випадку, коли напад створював реальну загрозу для життя, здоров'я або свободи того, хто обороняється, і така особа не мала можливості звернутися за допомогою до органів влади, або у разі, коли напад було скоєно злодієм чи розбійником або ж нападник вдерся зі зброєю до помешкання того, хто обороняється [127, с. 41].

Окрім того, згідно з приписами статті 108 оборона визнавалася правомірною й у разі застосування сили жінкою з метою відбиття насильницького посягання на її

честь і цнотливість, а статтею 109 допускалось вжиття необхідних заходів з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів третіх осіб в усіх перелічених вище випадках.

У якості додаткової умови правомірності заходів необхідної оборони законодавець встановлював обов'язок того, хто обороняється, негайно повідомити про всі обставини і наслідки своєї оборони сусідам, а при першій можливості – найближчим органам чи представникам влади.

При цьому правотворець підкреслював, що будь-яка шкода, заподіяна нападнику після відвернення загрози з його боку, визнається зловживанням обороною, за що винний підлягає покаранню, яке визначається залежно від завданої шкоди, мотивів та інших обставин справи [127, с. 42]. За таке зловживання у випадку заподіяння нападнику смерті статтею 1938 було альтернативно передбачено доволі м'які основні покарання у вигляді ув'язнення на строк від шести місяців до одного року, арешту на строк від трьох до семи днів або суворої догани в присутності суду. У якості додаткового обов'язкового покарання законодавцем було закріплено передачу винного церковному покаянню за умови, що він був християнином [127, с. 758].

Щодо перевищення меж необхідності та заподіяння нападнику після відвернення загрози каліцтва або поранень, то згідно зі ст. 1964 таке кримінальне правопорушення залежно від характеру та мотивів, якими керувався винний, каралося ув'язненням на строк від трьох до шести місяців або арештом на строк від семи днів до трьох тижнів або більш суворою чи менш суворою доганою [127, с. 771-772].

Аналогічні за змістом диспозицій норми містилися і в Укладенні 1885 року. По суті, основною відмінністю між аналізованими укладеннями було закріплення ними різних видів та мір покарання за вчинення суспільно небезпечних діянь проти життя та здоров'я особи. Так, до прикладу, відповідно до Укладення 1885 року за вбивство при перевищенні меж необхідної оборони було передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком від чотирьох до восьми місяців, арешту від трьох до семи днів або суворої догани в присутності суду (ст. 1467) [114, с. 160-161], у той час як

заподіяння поранень чи каліцтва за таких же умов каралося позбавленням волі строком від двох до чотирьох місяців, арештом на строк від семи днів до трьох тижнів або більш суворою чи менш суворою доганою (ст. 1493) [114, с. 164].

Стосовно вищезгадуваного Статуту 1864 року, то цей нормативно-правовий акт, у свою чергу, сприяв захисту життя та здоров'я особи через закріплення ним складів адміністративних та кримінальних проступків [2, с. 2].

Зокрема, зазначеним кодексом було встановлено відповідальність за недотримання встановлених законом правил щодо запобігання поширенню заразних і епідемічних хвороб (ст. 102); передачу іншим заразної хвороби, яка виникла через непристойність (ст. 103); використання особами, які не мають права займатися медичною практикою, отруйних або сильнодійних речовин при лікуванні (ст. 104); зберігання або носіння забороненої зброї, стрілянину з вогнепальної або іншої небезпечної зброї в заборонених місцях, недбале зберігання зарядженої або іншої небезпечної зброї та її носіння в заборонених місцях (ст. 117 та ст. 118); недотримання встановлених законом правил щодо обережності при зберіганні та перевезенні пороху, влаштуванні та утриманні складів вибухових речовин для потреб гірничо-заводської та соляної промисловості, а також при їх придбанні, доставці, зберіганні та відпуску (ст. 118); недотримання належної обережності при киданні каменів або інших твердих предметів, при викиданні або виливанні чого-небудь, а також при складуванні або транспортуванні тягарів (ст. 119); утримання диких звірів без дотримання заходів, необхідних для забезпечення громадської безпеки, а також за випуск їх з місця утримання з необережності (ст. 120); невжиття встановлених заходів для запобігання небезпеці, яка може виникнути від домашніх тварин (ст. 121); заподіяння ран або шкоди здоров'ю при вчиненні проступків, що передбачені статтями 117, 118, 119, 121 (ст. 128); погрозу застосування насильницьких дій у разі відсутності корисливої або іншої злочинної мети (ст. 139); усну та письмову погрозу позбавити кого-небудь життя у разі відсутності корисливої або іншої злочинної мети

(ст. 140 та ст. 141); самоуправство, а також застосування насильства без завдання важких побоїв, поранень або каліцтва (ст. 142) [128, с. 25-33].

Ці норми сприяли забезпеченню охорони життя та здоров'я особи, одночасно виконуючи охоронну, превентивну та виховну функції.

При цьому варто наголосити, що досліджені гарантії права на життя та здоров'я з незначними змінами регламентували суспільні відносини у Російській імперії аж до її розпаду у 1917 році.

Докорінні зміни в законодавче регулювання права на захист на українських територіях у подальшому були внесені вже за часів УРСР.

Першим нормативно-правовим актом, що опосередковано регламентував це право, стали Керівні начала з кримінального права РСФРР (далі – Керівні начала), які застосовувались на території УРСР з серпня 1920 року [125, с. 55]. В частині права на захист цей документ закріплював лише право особи на необхідну оборону та встановлював, що покарання не застосовується до особи, яка вчинила насильство над нападником, якщо це насильство за даних обставин було необхідним засобом відбиття нападу або засобом захисту від насильства над нею чи іншою особою, і якщо вчинене насильство не перевищує меж необхідної оборони [112].

Безумовно, за такого формулювання диспозиції дана норма було вагомою гарантією права на захист життя та здоров'я, проте, попри вказівку на необхідність дотримання меж необхідної оборони, Керівні начала безпосередньо не визначали таких меж, що, вочевидь, де-юре дозволяло застосовувати в обстановці захисту усі можливі, у тому числі явно непропорційні, заходи захисту.

Згодом межі необхідної оборони були частково закріплені в майже ідентичних за змістом Кримінальному кодексі РСФСР та Кримінальному кодексі УСРР, що датуються 1922 роком.

Відповідно до цих законів не підлягало покаранню кримінально каране діяння, вчинене особою при необхідній обороні від незаконного посягання на неї, її права чи права інших осіб, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної

оборони [126]. Хоча й самого тлумачення юридичної конструкції «перевищення меж необхідної оборони» обидва кодекси не містили, проте в Особливих частинах досліджуваних кодифікацій законодавець акцентував, що до необхідної оборони прирівнюється насильство щодо особи, яке було викликане рівним або більш тяжким насильством [126]. Відтак з даних приписів, у частині, що стосується права на захист життя та здоров'я особи, слідує висновок, що засоби захисту вважалися правомірними виключно у випадку, якщо особою, що захищалася, було завдано нападнику рівнозначну або менш тяжку шкоду.

Разом з тим, якщо особа, що захищалася, перевищила межі необхідної оборони, то її дії визнавалися кримінально караними у разі настання наслідків у вигляді смерті або тяжкого тілесного ушкодження [126].

Додатково кодекси виключали кримінальну відповідальність у разі вчинення суспільно небезпечної дії чи бездіяльності в умовах крайньої необхідності та встановлювали, що не підлягає покаранню кримінально каране діяння, вчинене для порятунку життя, здоров'я або іншого особистого чи майнового блага свого або іншої особи від небезпеки, яка була неминуча за даних обставин іншими засобами, якщо заподіяна при цьому шкода є менш значущою порівняно із захищеним благом [126].

Щодо Особливих частин аналізованих законів, то вони стояли на захисті життя та здоров'я крізь призму закріплених складів кримінальних правопорушень. Так, у главі «Злочини проти життя, здоров'я, свободи та гідності особи» кримінальні кодекси встановлювали відповідальність за умисне вбивство (основний, кваліфіковані та привілейовані склади); вбивство з необережності; умисне тяжке тілесне ушкодження (основні та привілейовані склади); умисне легке тілесне ушкодження; необережне тілесне ушкодження; умисне нанесення удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій; катування; свідоме зараження іншої особи важкою венеричною хворобою; свідоме створення умов праці, які спричиняють втрату або часткову втрату працездатності; залишення в небезпеці; ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; ненадання допомоги хворому особою, зобов'язаною це

робити за законом або згідно з встановленими правилами; статеві зносини з особами, які не досягли статевої зрілості; розбещення малолітніх або неповнолітніх; зґвалтування; позбавлення волі способом, небезпечним для життя чи здоров'я, або супроводжуване муками; поміщення в психіатричну лікарню завідомо здорової особи [126].

Новелою кодифікацій було встановлення відповідальності за вчинення за згодою матері вигнання плода або штучного переривання вагітності особами, які не мають належної медичної підготовки, або особами, що мають спеціальну медичну підготовку, в неналежних умовах, а також за сприяння або підбурювання до самогубства неповнолітнього чи особи, яка неспроможна розуміти значення своїх дій [126].

Наступним документом, що частково змінював розуміння складових гарантій права на захист, були Основні начала кримінального законодавства Союзу РСР та союзних республік, затверджені 31 жовтня 1924 року (далі – Основні начала 1924 року).

У п. 9 зазначеного акта було закріплено, що заходи соціального захисту (зокрема, покарання) не застосовуються до осіб, які вчинили дії, передбачені кримінальними законами, якщо суд визнає, що ці дії були вчинені лише у стані необхідної оборони від посягань на радянську владу та революційний порядок або на особу і права того, хто захищався, чи іншої особи, за умови, що при цьому не було перевищено межі необхідної оборони [61, с. 5].

Таким чином, право на необхідну оборону у порівнянні з тим, що містилося в кримінальних кодексах 1922 року було розширене можливістю застосування заходів захисту при посяганні на державну владу та внутрішній («революційний») порядок. Таке тлумачення необхідної оборони, очевидно, стало наслідком утвердження наративів радянської ідеології та водночас було вагомим інструментом для укріплення й захисту радянської влади.

У тому ж, дев'ятому, пункті Основних начал 1924 року законодавець регламентував й право на крайню необхідність. Відповідно до вказаної норми заходи соціального захисту недоцільно застосовувати й у тих випадках, коли дії, передбачені кримінальними законами, були вчинені для відвернення небезпеки, яку за даних обставин неможливо було усунути іншими засобами, якщо заподіяна шкода є менш значущою порівняно з попередженою шкодою [61, с. 5].

Тобто, на відміну від кримінальних кодексів 1922 року, сфера застосування даної гарантії права на захист, як і права на необхідну оборону, також стала ширшою, оскільки із законодавчого формулювання було виключено перелік об'єктів правової охорони, для порятунку яких повинне вчинятися те чи інше протиправне діяння, аби, як наслідок, бути правомірним.

Окрім того, варто вказати, що згідно з п. п. а) та ж) п. 32 Розділу III Основних начал 1924 року вчинення злочину хоча і з перевищенням меж необхідної оборони, але для захисту від посягань на радянську владу, революційний правопорядок або особу і права того, хто захищався, чи іншої особи, а також вчинення правопорушення у стані потреби визнавались обставинами, що пом'якшують покарання [61, с. 13]. Іншими словами, якщо при захисті чи відверненні небезпеки особа перевищила межі необхідної оборони або завдала більш значущої шкоди охоронюваним правам чи інтересам у порівнянні з попередженою шкодою, то ці обставини де-юре повинні були враховуватись при призначенні покарання шляхом його пом'якшення.

У даному контексті неможливо оминати увагою й факт визнання у досліджуваному документі в якості обставини, яка пом'якшує покарання, вчинення злочину у стані голоду [61, с. 13], що, швидше за все, було пов'язане з реаліями життя тогочасного суспільства. Вказана обставина, безсумнівно, була особливою гарантією права особи на захист життя та здоров'я, адже законодавець у такий спосіб враховував прагнення людини до самозбереження та виживання в умовах відсутності їжі.

Відповідні приписи Основних начал 1924 року згодом знайшли своє втілення у кодифікаціях кримінального права союзних республік, зокрема, у Кримінальному кодексі Української РСР 1927 року.

Зазначений кодекс в частині права на необхідну оборону та права на крайню необхідність майже дослівно дублював положення Основних начал 1924 року, а тому суттєвих змін у регламентації права особи на захист з прийняттям цієї кодифікації не відбулось [20, с. 179].

У той же час важливо наголосити, що у разі перевищення особою меж необхідної оборони в силу існування окремих привілейованих складів за вбивство та умисне тілесне ушкодження в Особливій частині кодексу і віднесення ним перевищення меж необхідної оборони до переліку обставин, що пом'якшують покарання, зазначена обставина, де-юре, враховувалась двічі: спершу – при кваліфікації дій уповноваженими органами, у подальшому – при винесенні вироку судом. Такий стан правового регулювання, безумовно, суперечив принципу справедливості та одночасно нівелював встановлені правотворцем санкції за кримінально каране перевищення меж необхідної оборони, оскільки, цілком логічно, що за даних умов винному неможливо було призначити найбільш суворе покарання за відсутності інших обтяжливих обставин.

Щодо правової охорони життя та здоров'я особи, то Кримінальний кодекс 1927 року у цій частині здебільшого копіював положення попереднього Кримінального Закону 1922 року, а тому містив практично тотожні склади правопорушень. Новелою Кримінального кодексу 1927 року стала криміналізація таких діянь як проведення лікарями абортів поза межами лікарень або інших лікувальних закладів; проведення абортів у антисанітарних умовах або особами, що не мають спеціальної медичної освіти; примушування жінок до проведення абортів [56, с. 46] та ненадання капітаном судна допомоги, яку можна було надати без серйозної небезпеки для судна, екіпажу та пасажирів, особам, що гинули в морі або на іншому водному шляху [56, с. 34].

Крім того, у досліджуваному кодексі було змінено підхід до протиправності перевищення меж необхідної оборони. Так, якщо раніше відповідне перевищення визнавалося кримінально караним виключно у разі заподіяння нападнику смерті або тяжкого тілесного ушкодження, то з набранням чинності аналізованою кодифікацією кримінальна відповідальність наставала також у випадку заподіяння в обстановці захисту особі, що нападала, легких та середньої тяжкості тілесних ушкоджень (за умови, що така шкода явно не відповідала небезпечності посягання) [56, с. 47].

До того ж, законодавець у кодифікації 1927 року змінив визначення тяжкого тілесного ушкодження та закріпив його кваліфіковані склади. Зокрема, згідно з кодексом тяжким визнавалося таке тілесне ушкодження, що спричинило повне порушення функцій будь-якого органу, незворотне спотворення обличчя, психічну хворобу або інший тяжкий розлад здоров'я. Щодо кваліфікованих складів, то правотворець чи не вперше встановлював більш суворе покарання за умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого, а також у разі, якщо воно було вчинене способом, що має характер мучення або катування, чи стало наслідком систематичних, хоча б і легких, тілесних ушкоджень [56, с. 47].

Чергова хвиля реформ сколихнула галузь кримінального права Української РСР у 1960 році, коли було прийнято останній в історії республіки Кримінальний кодекс, що діяв на українських територіях з квітня 1961 року до вересня 2001 року.

У розрізі конституційного права на захист життя та здоров'я цей кодифікований акт став по-справжньому революційним, оскільки ним кардинально змінювалась концепція права на необхідну оборону та права на крайню необхідність. Так, якщо у кодифікації 1927 року необхідна оборона та крайня необхідність розцінювалися в якості підстав для звільнення особи від застосування заходів соціального захисту, то з прийняттям Кримінального Закону 1960 року зазначені обставини визнавалися такими, що взагалі виключають кримінальну протиправність діяння [55]. Тобто, якщо раніше дія, вчинена у стані необхідної оборони чи крайньої необхідності, де-юре була протиправною та містила усі ознаки складу злочину (проте особа не підлягала

відповідальності за її вчинення), то з набранням чинності приписами Кримінального кодексу 1960 року відповідна дія загалом визнавалася правомірною (незлочинною), а відтак склад кримінального правопорушення був відсутній.

Додатково правотворець також повернув до законодавчого формулювання права на крайню необхідність об'єкти правової охорони, для порятунку яких повинна вчинятись дія, спрямована на відвернення небезпеки, щоб, як наслідок, визнаватись легітимною. До таких об'єктів законодавець відніс інтереси Радянської держави, громадські інтереси, життя та здоров'я особи, її права і права інших громадян. Аналогічний перелік об'єктів був закріплений і в законодавчій дефініції необхідної оборони [55].

Щодо перевищення меж необхідної оборони, то, на відміну від попередньої кодифікації кримінального права, відповідні дії згідно з КК УРСР 1960 року визнавалися протиправними лише у разі настання наслідку у вигляді смерті особи або заподіяння їй тяжкого тілесного ушкодження (до цього кодекс 1927 року встановлював кримінальну відповідальність також у разі настання наслідку у вигляді легкого чи середньої тяжкості тілесного ушкодження). Разом з тим, вчинення злочину при захисті від суспільно небезпечного посягання, хоч і з перевищенням меж необхідної оборони, одночасно визнавалось обставиною, що пом'якшує покарання, а тому, у порівнянні з попереднім кодексом, ситуація у даному аспекті залишилась незмінною, так як ця обставина й надалі враховувалась двічі.

Стосовно охорони життя та здоров'я особи крізь призму закріплення переліку кримінально караних діянь, то, слід підкреслити, що кодекс 1960 року визначав більш широке коло складів кримінальних правопорушень, основним чи додатковим об'єктом яких було саме життя і здоров'я людини. Зокрема, згідно з положеннями цього Закону було передбачено кримінальну відповідальність за вбивство державного чи громадського діяча або представника влади, вчинене у зв'язку з його державною чи громадською діяльністю, з метою підризу або ослаблення Радянської влади (ч. 1 ст. 58); тяжке тілесне ушкодження, заподіяне з тією ж метою державному чи

громадському діячеві або представникові влади в зв'язку з його державною чи громадською діяльністю (ч. 2 ст. 58); вбивство або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження представнику іноземної держави з метою провокації війни або міжнародних ускладнень (ст. 59); порушення працівником залізничного, водного або повітряного транспорту правил безпеки руху та експлуатації транспорту, що спричинило нещасні випадки з людьми, катастрофу, аварію або інші тяжкі наслідки, а також недоброякісний ремонт транспортних засобів, колій, засобів сигналізації і зв'язку, що спричинив ті ж наслідки (ч. 1 ст. 77); умисне знищення або пошкодження державного чи громадського майна, вчинене шляхом підпалу або іншим загальнебезпечним способом, або таке, що спричинило людські жертви або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 89); необережне знищення або пошкодження державного чи громадського майна, що спричинило людські жертви (ст. 90); умисне знищення або пошкодження особистого майна громадян, вчинене шляхом підпалу або іншим загальнебезпечним способом, чи таке, що спричинило людські жертви або інші тяжкі наслідки (ч. 2 ст. 145); порушення діючих на транспорті правил охорони порядку і безпеки руху, що спричинило людські жертви або інші тяжкі наслідки (ст. 217); порушення правил водіння або експлуатації бойової, спеціальної чи транспортної машини, що спричинило нещасні випадки з людьми або інші тяжкі наслідки (ст. 246); порушення правил польотів або підготовки до них, що спричинило катастрофу або інші тяжкі наслідки (ст. 247); порушення правил кораблеводіння, що спричинило загибель або серйозні пошкодження корабля, людські жертви чи інші тяжкі наслідки (ст. 248); насильство над іншими військовополоненими або жорстоке поводження з ними з боку військовополоненого, який перебуває на становищі старшого (ч. 2 ст. 259); розбій, протизаконне знищення майна, насильство, а так само протизаконне відібрання майна під приводом воєнної необхідності, вчинювані щодо населення в районі воєнних дій (ст. 261) [55].

При дослідженні історичного розвитку конституційного права на захист життя та здоров'я у період існування Української РСР неможливо оминати увагою також

прийняті у 70-х роках минулого століття Закон УРСР «Про охорону здоров'я» та Кодекс законів про працю.

Так, перший із вищезазначених нормативно-правових актів був прийнятий з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, здоров'я, високого рівня працездатності і довголітнього активного життя громадян; запобігання і зниження захворюваності, дальшого скорочення інвалідності і зниження смертності; усунення факторів і умов, які шкідливо впливають на здоров'я громадян.

Задля виконання цієї мети закон з-поміж іншого регламентував умови й порядок заняття медичною та фармацевтичною діяльністю, врегульовував охорону материнства й дитинства та встановлював норми щодо забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення, надання населенню лікувально-профілактичної, лікарської та протезної допомоги, а також санітарно-курортного лікування [36].

Щодо Кодексу законів про працю Української РСР, то цей акт в частині конституційного права на захист життя та здоров'я закріплював необхідність забезпечення здорових і безпечних умов праці, додержання вимог охорони праці при будівництві і експлуатації виробничих будівель, споруд та устаткування, а також встановлював заборону на введення в експлуатацію підприємств, які не відповідають вимогам охорони праці, та заборону передачі в серійне виробництво зразків нових машин й іншого устаткування, які не відповідають тим же вимогам. До того ж, цим кодифікованим нормативно-правовим актом було визначено умови для застосування праці людей з інвалідністю, обов'язок адміністрації щодо полегшення і оздоровлення умов праці робітників і службовців, регламентовано порядок проведення контролю за додержанням приписів інструкцій з охорони праці і закріплено обов'язок роботодавця щодо видачі спеціального одягу, інших необхідних засобів і продуктів харчування для працівників, що виконують визначені види робіт [44]. Ці та ряд інших норм, що містились у підзаконних актах, вочевидь, були покликані вберегти життя та здоров'я

працівників від нещасних випадків на виробництві і запобігти негативним наслідкам впливу шкідливих для процесу життєдіяльності виробничих факторів.

І, насамкінець, у розрізі становлення права на захист доречним буде згадати про норми Конституцій УРСР 1929, 1937 та 1978 років.

З приводу цих актів слід зазначити, що вони практично не містили законодавчих приписів, що стосувалися б права особи на захист життя і здоров'я. При цьому основною причиною відсутності правової регламентації згадуваного права у конституціях Радянської України були, зокрема, ідеологічні та політичні особливості радянської системи, де інтереси колективу й держави переважали над індивідуальними правами особистості.

Загалом Радянська держава прагнула до монополії на застосування сили та управління питаннями безпеки, а тому надання на рівні Основного Закону права на самозахист могло б підірвати ідею абсолютного контролю держави. З іншого боку, закріплення конституційного права на захист життя та здоров'я, у тому числі із застосуванням зброї, створювало загрозу для стійкості режиму, особливо у періоди репресій і політичної нестабільності.

Відтак Конституції УРСР 1929 [50] та 1937 років [49], у першу чергу, були покликані закріпити домінування партії й державного апарату в усіх сферах суспільного життя, а тому у тексті відповідних актів жодної згадки про право людини на захист немає. Така гарантія з огляду на вищеперелічені ризики, вочевидь, вважалось недоцільною й суперечила ідеї утвердження державної влади, через що правляча верхівка СРСР фактично підпорядковувала її колективним інтересам і протекції соціалістичної держави [22, с. 72].

Щодо Конституції УРСР 1978 року, то й вона практично не містила положень про право особи на захист життя та здоров'я. Окремі складові такого права були лише поверхово згадані у диспозиціях статей 55 та 63 аналізованого акта.

Так, відповідно до ст. 55 Основного Закону УРСР 1978 року правотворець зобов'язував державні органи, громадські організації і службових осіб з повагою

ставитися до кожної особи, охороняти права та свободи громадян. Додатково у цій статті зазначалось, що громадяни Української РСР мають право на судовий захист від посягань на честь і гідність, життя і здоров'я, на особисту свободу та майно.

У той же час згідно зі ст. 63 цього ж Закону громадяни Української РСР були зобов'язані поважати права і законні інтереси інших осіб, бути непримиренним до антигромадських вчинків, всемірно сприяти охороні громадського порядку [48].

Безумовно, встановлення таких конституційних обов'язків лише частково сприяло захищеності суспільних відносин з охорони життя та здоров'я особи, а тому в силу відсутності закріпленого на рівні Основного Закону права людини на самостійне вирішення питань безпеки конституційне право на захист не було належним чином унормоване.

Підсумовуючи вищесказане, слід підкреслити, що конституційне право на захист життя та здоров'я пройшло складний шлях від його ігнорування у ранніх правових системах до визнання найвищою цінністю в сучасних демократичних державах. При цьому у різні історичні періоди акценти змінювалися від абсолютного домінування інтересів держави до поступового утвердження пріоритету індивідуальних прав.

Подальшу історичну еволюцію права на захист з урахуванням, зокрема, чинних міжнародних та національних гарантій, висвілено у пункті 1.2 розділу 1 даного дисертаційного дослідження.

Узагальнюючи крізь призму історичного розвитку погляди науковців на правову природу права на захист, можна виділити кілька ключових напрямів поступу наукової думки до походження досліджуваного права. Такими, зокрема, є *натуралістичний, теологічний, позитивістський та соціально-договірний підходи*.

Так, прихильники *натуралістичного* підходу (Гуго Гроцій, Джон Локк, Самуель фон Пуфендорф та інші) вважають, що право на захист життя та здоров'я є природним, тобто, таким, що належить кожній людині від народження. На їхню думку, це право є фундаментальним, невід'ємним та незалежним від держави,

оскільки воно впливає з інстинкту самозбереження, який притаманний кожній людині.

Як вказує Гуго Гроцій у своїй праці «Право війни та миру» (§ III розділу I книги II), коли наше життя перебуває під безпосередньою загрозою, то в такому разі дозволено вбити нападника, якщо небезпеку неможливо уникнути іншим способом: це є випадком, на якому ґрунтується справедливість приватної війни. Науковець зауважує, що цей вид захисту бере свій початок з інстинкту самозбереження, яким природа наділила кожну живу істоту, а не з несправедливості чи неправомірної поведінки агресора. Тому, на думку дослідника, навіть якщо агресор не винен, як, наприклад, солдат, що помилково прийняв людину за іншу особу, або божевільний у нападі шаленства, або людина, яка йде уві сні, жоден із цих випадків не позбавляє особу права на самозахист проти таких осіб, адже людина не зобов'язана піддаватися небезпеці чи шкоді, яка їй загрожує, так само як і не зобов'язана наражати себе на напади дикого звіра [163].

У свою чергу, Самуель фон Пуфендорф у трактаті «Про природне право та право народів у восьми книгах» зазначав, що природа не проти того, щоб люди вдавалися до сили, коли іншими засобами не можуть убезпечити себе від образ та нападів, оскільки обов'язок дотримуватися законів природи та правил мирного співіснування є взаємним і однаковою мірою стосується всіх людей. Природа не наділила жодну особу таким особливим правом, щоб вона могла порушувати ці закони стосовно інших, а інші при цьому були зобов'язані зберігати мир стосовно неї. Як пише дослідник, оскільки обов'язок є взаємним, то й мир має дотримуватися обома сторонами. Тому, коли особа, суперечачи законам миру, чинить проти іншої особи такі дії, що загрожують її життю, було б найвищим зухвальством з боку нападника водночас вимагати від жертви вважати його особу священною і недоторканною, тобто, відмовитися від власної безпеки заради того, щоб дозволити агресору безкарно здійснювати свої злочини. Водночас, оскільки нападник своєю поведінкою демонструє свою несумісність із суспільством і таким чином робить себе недостойним

дотримання від жертви нападу мирних обов'язків, то вся турбота останньої повинна бути спрямована на те, щоб звільнитися від впливу нападника, і, якщо вона не може досягти цього без застосування сили, то агресор може звинуватити в цьому лише себе [181, с. 183-184].

Якщо вести мову про *теологічний підхід* до походження права на захист, то ця концепція базується на ідеї, згідно з якою життя є священним даром від Бога, через що його захист є морально обґрунтованим.

Основоположником цієї течії був Фома Аквінський, який, як вже раніше частково згадувалося, розглядав право на захист як морально допустиму дію за умови, якщо вона спрямована на збереження власного життя та позбавлена мети умисного заподіяння шкоди іншій особі. На переконання монаха, право на життя є частиною природного закону (*lex naturalis*), який, у свою чергу, є проявом Божого закону (*lex divina*), а тому збереження власного життя – це природний інстинкт, що закладений Богом. За Ф. Аквінським самозахист є морально допустимим, оскільки вбивство нападника не є його головною метою, а побічним результатом дій, спрямованих на збереження власного життя. Проте, якщо основною метою дій було вбивство людини, то такі дії втрачають моральне обґрунтування, навіть у разі, коли вони вчинялись з метою самозахисту [135, с. 5022].

Щодо школи *позитивістів* (О.Конт, Джон Остін, Ганс Кельзен, Рудольф фон Ієринг та інші), то на їхній погляд право на захист є юридично закріпленою гарантією, яка встановлюється та регулюється виключно державою через закони. Представники цієї течії вважають, що аналізоване право не є природним, а існує лише в межах правового поля, створеного державою [5, с. 11-12]. Відтак дана гарантія може змінюватися залежно від законодавства тієї чи іншої країни.

Одним із основоположників цієї течії в наукових колах вважають О. Конта, який у своїх працях зазначав, що держава є гарантом соціального порядку, а право є засобом забезпечення цієї гармонії. Тому, на думку дослідника, законодавство має базуватися на наукових знаннях і об'єктивному розумінні суспільних потреб, а не на

абстрактних концепціях природних прав. Як вказував науковець, права людини (серед яких і право на захист) не є природженими чи абсолютними: вони впливають із соціальних обов'язків і мають бути підпорядковані вищій меті – гармонії суспільства. За вченням філософа, будь-яке право індивіда може існувати виключно як частина соціального порядку, який будується на об'єктивних знаннях і служінню соціуму, через що в загальному ідея права втрачає свою автономність. Усі люди несуть обов'язки одне перед одним, проте права в традиційному розумінні зникають, і, як наслідок, індивідуальні гарантії базуються лише на загальній взаємності обов'язків. Такі обов'язки, по суті, є моральною заміною того, що колись вважалося правами [143].

Пізніше ці погляди лягли в основу концепції юридичного позитивізму, створеної англійським правознавцем Джоном Остіном. Як наголошував цей видатний науковець, право – це «наказ суверена», підкріплений санкціями [137, с. 63-64]. Таким чином, права людей, серед яких і право на захист життя та здоров'я, залежать від волі суверена, а не від будь-якого природного чи божественного порядку. Загалом Дж. Остін доволі скептично ставився до ідеї природного права (*jus naturale*), яке, на його думку, не має об'єктивної основи, та підкреслював, що будь-які права поза позитивним правом є лише моральними або соціальними поняттями без юридичної сили. У той же час дослідник проводив чітке розмежування між позитивним правом (законами, встановленими сувереном) і мораллю. Він вважав, що моральні ідеї можуть бути основою для формування законів, але вони не є обов'язковими самі по собі.

Щодо прав людини, то, на думку науковця, вони є нічим іншим, як юридичними обов'язками інших осіб або держави щодо індивіда. Тобто, де-факто, за Дж. Остіном право на захист вважалось юридичним обов'язком держави не обмежувати відповідну свободу особи, за винятком випадків, що визначені законом [137, с. 63-64].

Дещо згодом в теорії юридичного позитивізму з'явився окремий напрям, більш відомий як *нормативістська концепція прав людини*. Засновником цієї концепції був

відомий австро-німецький юрист Ганс Кельзен, який вважав, що права людини, зокрема, право захищати своє життя і здоров'я, є виключно продуктом правової системи і не мають природного чи абсолютного характеру. На думку філософа, права людини виникають лише в рамках правового порядку, створеного державою або міжнародним правом, та існують в якості норм, що мають обов'язковий характер завдяки системі законів. У своїй теорії фундаментом усієї правової системи, включно з правами людини, Г. Кельзен вважав ґрунтовну норму [1, с. 259] («grundnorm»), яка надає легітимності всім іншим нормам. Одночасно науковець заперечував природне право як джерело прав людини, оскільки, на його переконання, воно є метафізичним, суб'єктивним і залежним від культурних або релігійних уявлень. Відтак таке право не може бути універсальним, адже воно з позицій дослідника не має об'єктивної основи.

Саме тому за «чистою теорією» Г. Кельзена, право слід розглядати відокремлено від соціального контексту. Воно має бути об'єктом суто формального та логічного аналізу, без врахування соціологічних чи інших зовнішніх чинників. Дослідження права обмежується лише вивченням самих правових норм, через що права людини, серед яких і право на захист життя та здоров'я, не є природженими або вродженими, а залежать від нормативного порядку.

З аналогічних підстав, за його так звану «нечистоту», філософ критикував і традиційне позитивістське вчення. При цьому, як і більшість позитивістів, Г. Кельзен наголошував, що права людини, зокрема, право на захист, завжди супроводжуються відповідними обов'язками, закріпленими у правових нормах [167].

Окремо варто також надати належне *теорії суспільного договору*, яку свого часу відстоювали Томас Гоббс і Жан-Жак Руссо, погляди яких вже були частково згадані в рамках даного дисертаційного дослідження.

Так, на думку Т. Гоббса, як вже й раніше зазначалося, суть теорії суспільного договору полягає в тому, що люди добровільно передають свої природні права суверену (державі) в обмін на гарантії безпеки та порядку.

Як стверджував англійський вчений, у природному стані люди фактично ведуть війну одне проти одного, керуючись при цьому виключно інстинктом самозбереження. Тобто, на переконання філософа, у природному стані кожна людина має абсолютне право на все, включаючи життя інших людей, що, безумовно, породжує анархію і постійну загрозу. А тому, аби уникнути хаосу, люди погоджуються підкорятися суверену, який має абсолютну владу, тим самим передаючи йому в розпорядження свої природні права [21, с. 7-8].

Щодо Ж.-Ж. Руссо, то він висловлював подібну позицію та вважав, що люди укладають договір, щоб створити суспільство, яке гарантує рівність і свободу через спільну волю. Згідно зі змістом цього договору кожен індивід відмовляється від частини своїх природних свобод на користь колективу, але натомість отримує захист і рівні права.

Просвітник стверджував, що права людини є невід'ємними і мають базуватися на рівності та свободі. Гарантією цих прав виступає держава, яка виконує волю народу, але, якщо суверен порушує суспільний договір, то народ має право на повстання [33].

Тобто, якщо узагальнити погляди обох науковців, за теорією суспільного договору права людини, з-поміж яких і право на захист життя та здоров'я, виникають як результат організованого переходу від природного стану до суспільного порядку. Ці права гарантуються і регулюються державою, яка діє як виконавець умов договору.

Таким чином, підсумовуючи, слід вкотре наголосити, що конституційне право на захист життя та здоров'я пройшло тривалий і складний шлях свого формування в різних країнах світу, включаючи Україну. Протягом тисячоліть його зміст і форма поступово змінювалися залежно від розвитку суспільства, правових систем та філософських поглядів. Спочатку право на захист ґрунтувалося на природному інстинкті самозбереження, згодом отримало відображення у філософських теоріях (натуралістичній, позитивістській, теологічній, суспільного договору) і, зрештою, було закріплено в системах позитивного права. В Україні це право еволюціонувало

разом із змінами політичного та правового ладу, відображаючи загальносвітові тенденції, про що йтиметься у наступному підпункті розділу I.

1.2. Міжнародно-правові та національні гарантії реалізації права особи на захист життя і здоров'я

Захист права людини на життя у сучасному світі є основним пріоритетом у формуванні політики практично кожної цивілізованої держави. На сьогоднішній день цьому праву присвячено чималу кількість норм в міжнародних та нормативно-правових актах національного законодавства, що вказує на особливу увагу до нього з боку міжнародної спільноти та державних органів України. У той же час, попри наявність потужної правової бази, порушення права на життя все ж продовжують існувати, що, у свою чергу, говорить про низьку ефективність окремих правових приписів та механізмів.

Відтак, дослідження міжнародних та національних гарантій права на захист життя дозволить виявити прогалини та недоліки в існуючій системі, а також розробити рекомендації для їх усунення.

Насамперед, варто вказати, що основними законодавчими актами, які визначають право особи на захист життя, на сьогоднішній день є Конституція України, Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Женевські конвенції та додаткові протоколи до них, Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду, Конвенція про права дитини, Кримінальний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про охорону дитинства» [12, с. 17].

Так, відповідно до ст. 27 Основного Закону України кожна людина має невід'ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань.

Згідно з ч. 6 ст. 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [51].

На міжнародному ж рівні першим та основним нормативно-правовим актом, що гарантував кожній людині право на життя, на свободу і на особисту недоторканність, стала Загальна декларація прав людини (ст. 3). У статті 5 цього документа держави-підписанти в якості додаткової гарантії права на життя узгодили, що ніхто не повинен зазнавати тортур, або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження і покарання [35].

Не менш важливими у досліджуваній сфері є й нормативні приписи ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, згідно з якою право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно з-поміж іншого є наслідком виключно необхідного застосування сили для захисту будь-якої особи від незаконного насильства [32].

Як зазначає Європейський суд з прав людини у справах Маккан та інші проти Сполученого королівства (§ 148) [155], Юксель Ердоган та інші проти Туреччини (§ 86) [158], Рамсахай та інші проти Нідерландів (§ 376) [156], винятки, визначені у частині 2, засвідчують, що стаття 2 Європейської конвенції з прав людини, звичайно ж, говорить про випадки, коли смерть було заподіяно умисно, але це не єдина її мета. Текст статті 2, як одне ціле, каже, що її частина 2 не визначає перш за все випадки, у яких дозволено умисно заподіювати смерть, а перелічує ситуації, у яких можливо

«застосовувати силу», що може призвести до неумисного заподіяння смерті. Проте застосування сили має бути здійснене як «виключно необхідне», аби досягти однієї з цілей, перелічених у пунктах а), b) і с).

Окремі нормативні приписи, які є гарантією захисту права людини на життя, містить і Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, згідно зі ст. 6 якого право на життя є невід'ємним правом кожної людини та охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Наведеною вище статтею регламентується також порядок винесення смертних вироків та право осіб, яких засуджено до смертної кари, просити помилування чи пом'якшення вироку [59].

Вагомими у даному контексті є норми Другого Факультативного протоколу до зазначеного пакту, відповідно до яких держави-учасниці зобов'язалися скасувати смертну кару та гарантували право не бути страченим кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією [31].

Ведучи мову про захист права на життя, неможливо оминати увагою й приписи Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання. Цей міжнародний договір покликаний запобігати відповідним актам катування та іншого неприйняттого поводження з людиною, а відтак ним закріплено ефективні засоби захисту прав людини від насильства, передбачено обов'язок для держав-учасниць щодо звітування про вжиті ними заходи стосовно здійснення їх зобов'язань за Конвенцією, а також наголошено на необхідності створення сприятливих умов для переслідування та покарання винних у вчиненні катувань та жорстокого поводження і забезпечення справедливої компенсації для осіб, що постраждали від застосування насильства [47].

За ситуації, яка склалася у нашій державі внаслідок повномасштабного вторгнення держави-агресора, значущими для захисту права на життя є й нормативні правила поведінки, що передбачені Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни. Зазначеним нормативно-правовим актом з-поміж іншого закріплено заборону вчинення атак на цивільних осіб та цивільні об'єкти, заборону

вчинення насилля над життям й особистістю (зокрема, всі види вбивств, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури), а також право цивільного населення на захист від наслідків воєнних дій, у тому числі право на медичну допомогу, безпечне проживання та харчування, отримання іншого виду гуманітарної допомоги [34].

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), у ст. 51, у свою чергу, нормативно закріплює загальний захист цивільного населення від небезпек, що виникають у зв'язку з воєнними операціями, заборону нападів на цивільне населення та його тероризування, нападів невибіркового характеру та репресалій щодо цивільного населення або окремих осіб, а також заборону використання цивільного населення для захисту від воєнних дій [28].

Окремі гарантії права особи на самозахист можна відшукати й у контексті положень Римського Статуту Міжнародного Кримінального Суду, відповідно до п. с) та d) ч. 1 ст. 31 якого особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо в момент вчинення нею діяння:

- вона діяла розумно для захисту себе, іншої особи чи майна від неминучого та протиправного застосування сили у спосіб, що є співмірним зі ступенем небезпеки, яка загрожує цій особі, іншій особі або майну;
- вона вчинила необхідні та розумні дії у відповідь та для відвернення загрози неминучої смерті або неминучого заподіяння тяжких тілесних ушкоджень собі або іншій особі та не мала наміру заподіяти більшу шкоду, ніж ту, яку вона намагалася усунути [107].

Окрім того, право на захист життя передбачене нормативними приписами Конвенції про права дитини, згідно зі ст. 6 якої держави-учасниці визнають, що кожна дитина має невід'ємне право на життя, та забезпечують у максимально можливій мірі виживання і здоровий розвиток дитини [46].

У національному ж законодавстві, крім норм Основного Закону, ідея захисту права на життя знайшла своє нормативне втілення в окремих статтях Закону України

«Про охорону дитинства», Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», Кримінального кодексу та Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Зокрема, відповідно до ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист гідності. Держава здійснює захист дитини від усіх форм домашнього насильства та інших проявів жорстокого поводження з дитиною, експлуатації, включаючи сексуальне насильство, у тому числі з боку батьків або інших законних представників дитини. Зазначений захист здійснюється державою через органи опіки і піклування, служби у справах дітей, центри соціальних служб, а також кол-центр з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі, сексуальному насильству, пов'язаному зі збройною агресією Російської Федерації проти України, протидії торгівлі людьми та з питань захисту прав дитини, які надають допомогу в запобіганні та виявленні випадків насильства над дітьми. Дитина має право особисто звертатися на гарячу лінію та до наведених вище органів за захистом своїх прав та інтересів [96].

Водночас згідно з положеннями ч. 1, 2, 5 ст. 36 КК України кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади. Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони. Не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи

осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає [54].

Відповідно до ст. 39 КК України не є кримінальним правопорушенням заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто, для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам чи інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності. Перевищенням меж крайньої необхідності є умисне заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернена шкода. Особа не підлягає кримінальній відповідальності за перевищення меж крайньої необхідності, якщо внаслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрожувала, вона не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці [54].

Подібні за змістом приписи містяться і у ст. ст. 18, 19 Кодексу України про адміністративні правопорушення [45].

До того ж, у ч. 3 ст. 41 КК України законодавець в якості обставини, що виключає протиправність діяння, розглядає відмову особи виконувати явно кримінально протиправний наказ або розпорядження [54].

Аналізуючи наведені вище норми міжнародного права та внутрішнього законодавства, вважаю за доцільне зауважити, що в загальному встановлені правила поведінки покликані сприяти захисту права особи на життя та забезпечити необхідний стан захищеності кожному від протиправних посягань.

У той же час певні питання викликає реалізація відповідних приписів та їхня ефективність з огляду на відсутність чи наявність належного механізму забезпечення виконання тієї чи іншої норми.

До прикладу, якщо вести мову про положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які стосуються права на захист життя, то в

сучасних умовах вони підкріплені можливістю кожної особи звернутися до Європейського Суду з прав людини, і, такий механізм станом на сьогодні є доволі дієвим, оскільки дозволяє переглядати рішення національних судів після вичерпання заявником усіх можливих засобів національного захисту [12, с. 17-19].

Зокрема, в розрізі судової практики за останні три роки найбільш показовими в контексті дотримання державами-учасницями нормативних приписів ст. 2 Конвенції є рішення Європейського Суду з прав людини у справах «Бурас проти Франції», «Ленді проти Італії», «Ейніс та інші проти Італії», «Сміляніч проти Хорватії».

Так, справа «Бурас проти Франції» стосувалася скарги за матеріальним аспектом статті 2 Конвенції щодо використання жандармом сили, що призвело до смерті засудженого під час етапування.

Відповідно до обставин справи під час етапування з в'язниці Страсбурга до суду першої інстанції міста Кольмар засуджений Н. В. напав на жандарма М. Р., яка супроводжувала його, і декілька разів намагався захопити її заряджену службову зброю. У цей час інший жандарм, М. Г., який знаходився поряд у транспортному засобі, з метою захисту своєї колеги від незаконного насильства прийняв рішення застосувати до Н. В. зброю, здійснивши один постріл, що в подальшому призвело до смерті Н. В..

За результатами розгляду справи Європейський Суд з прав людини прийшов до висновку, що дії жандарма М. Г. були виправданими та необхідними для захисту життя колеги від незаконного насильства, відповідно до підпункту (а) пункту 2 статті 2 Конвенції. Як зазначив ЄСПЛ, М. Г. діяв, керуючись щирим переконанням, що життя М. Р. було в небезпеці, та справді вірив у необхідність застосування сили. Його рішення застосувати свою зброю мало наслідком лише єдиний постріл після того, як словесні попередження та інші спроби припинити напад не мали успіху. До того ж, суд підкреслив, що наявність загрози жандармам також підтверджувалася балістичною експертизою [147].

Щодо справи «Ленді проти Італії», то вона стосувалася скарги на незабезпечення державою належного захисту від домашнього насильства.

Зокрема, при зверненні заявниці повідомила, що влада не вжила заходів для захисту її та її сина від домашнього насильства її партнера, що призвело до вбивства дитини та замаху на життя заявниці у 2018 році.

Як встановив Європейський Суд з прав людини, між 2015 і 2018 роками заявниці та її діти стали жертвами насильства з боку партнера Н. П., про що повідомлялося владі. У 2018 році Н. П. вбив їхнього однорічного сина та намагався вбити заявницю.

З огляду на встановлені факти, ЄСПЛ підсумував, що ризик повторного насильства не був належним чином оцінений, а органи влади не вжили заходів для захисту заявниці та її дітей, що призвело до трагічних наслідків. Незважаючи на численні повідомлення поліції, прокурори не врахували ескалацію насильства та психічний стан Н. П., а органи влади не вжили захисних заходів.

При постановленні рішення суд також врахував висновки GREVIO (групи експертів Ради Європи з протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству), яка зазначила, що італійська влада могла і повинна була вжити відповідних заходів для захисту жертв, незалежно від подання чи неподання ними скарг. Таким чином, суд ухвалив, що органи влади не виконали своїх обов'язків щодо захисту життя заявниці та її сина [148].

Подібне рішення Європейський Суд з прав людини ухвалив у справі «Сміляніч проти Хорватії».

Згідно з обставинами, встановленими судом, родич заявників загинув у результаті дорожньо-транспортної пригоди, спричиненої Д. М., який, перебуваючи в стані сильного алкогольного сп'яніння, проїхав на червоне світло.

За 12 років, що передували інциденту, Д. М. 32 рази порушував правила дорожнього руху, у тому числі кілька разів притягався до адміністративної відповідальності за водіння в нетверезому стані. Утім за вказані порушення у Д. М.

лише двічі на короткий період часу вилучали водійське посвідчення та в основному застосовували до нього стягнення у виді штрафу в незначних розмірах, громадських робіт або догани. А тому, зважаючи на лояльне ставлення правоохоронних органів до протиправної поведінки Д. М., на момент інциденту останній мав дійсне посвідчення водія, що дозволяло йому брати участь у дорожньому русі.

Розглянувши зазначену справу та дослідивши наведені в заяві доводи, ЄСПЛ вирішив, що органи влади не змогли застосувати комплексний та ефективний підхід до припинення порушень Д. М.. Зазначений підхід вимагав би вжиття до порушника більш суворих заходів, таких як анулювання водійського посвідчення, повторне навчання правил дорожнього руху чи лікування від зловживання алкоголем.

Відтак, на думку суду, численні випадки невжиття органами влади належних заходів до тривалої протиправної поведінки Д. М. і, як наслідок, незабезпечення ефективного функціонування на практиці превентивних заходів, направлених на забезпечення громадської безпеки та мінімізацію кількості випадків дорожньо-транспортних пригод, вийшли за межі простої неналежної координації чи бездіяльності, а тому держава повинна нести відповідальність за свої позитивні зобов'язання за статтею 2 Конвенції [157].

У контексті гарантій права особи на захист життя неможливо оминати увагою й рішення ЄСПЛ у справі «Ейніс та інші проти Італії».

Заявники у цій справі стверджували, що Італія порушила нормативні приписи статті 2 Європейської конвенції з прав людини, не захистивши життя їхнього родича, С. С., який помер від передозування наркотиками під вартою.

Так, у травні 2001 року С. С. був затриманий за підозрою в торгівлі наркотиками. У момент затримання останній перебував у стані у психофізичного розладу, демонстрував ознаки наркотичного сп'яніння та намагався завдати собі шкоди. Під час транспортування до поліції стан С. С. погіршився, але медичної допомоги йому надано не було.

В ізоляторі С. С. ставало гірше, і він помер вранці, незважаючи на спроби медиків його реанімувати. Розтин показав, що смерть С. С. настала внаслідок гострого отруєння кокаїном. При цьому експерти встановили, що С. С. прийняв наркотик двічі – перед затриманням та безпосередньо перед смертю у туалеті ізолятору, і саме ця друга доза виявилася для нього смертельною.

Розглянувши подану заяву та оцінивши зазначені в ній доводи, Європейський суд з прав людини постановив, що органи державної влади не забезпечили належного медичного огляду і догляду за С. С., який перебував у більш уразливому становищі, ніж звичайна особа, взята під варту. Зазначений стан покладав на державу посилений обов'язок піклуватися про С. С., а тому владні органи повинні були вжити деяких додаткових запобіжних заходів, щоб захистити його здоров'я та фізичну цілісність. Відтак ненадання медичної допомоги та невжиття належних заходів під час перебування померлого під вартою були розцінені судом як порушення статті 2 Конвенції [154].

Щодо положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, Конвенції про права дитини, то нагляд за їх виконанням на сьогоднішній день здійснюють відповідні галузеві комітети, створені в рамках зазначених вище міжнародно-правових актів (Комітет ООН з прав людини [165], Комітет ООН проти катувань [141], Комітет з прав дитини [142]).

Вказані комітети уповноважені розглядати доповіді держав-учасниць про виконання ними норм міжнародних угод, а також вправі розглядати індивідуальні скарги про порушення державами гарантованих пактом та конвенціями прав. За наслідками розгляду таких доповідей та скарг комітети можуть надавати державам-учасницям рекомендації для усунення встановлених порушень [41].

Водночас, ведучи мову про норми Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них, можна помітити відсутність ефективних механізмів, що

забезпечували б неухильне дотримання державами, які ратифікували зазначені міжнародні договори, своїх зобов'язань. Вказаний факт, на превеликий жаль, знайшов своє яскраве підтвердження під час повномасштабного вторгнення держави-агресора, за якого окупанти вчинили десятки, а то й сотні, тисяч воєнних злочинів проти цивільного населення України та військовослужбовців сил оборони України [37].

Як показує практика, основними проблемами реалізації норм Женевських конвенцій здебільшого є відсутність політичної волі держав, недостатній рівень навчання та обізнаності військових, невиконання державами міжнародних механізмів правосуддя, а також відсутність ефективного контролю й моніторингу за дотриманням норм конвенцій [12, с. 19-21].

Так, безумовно, головною рушійною силою, яка спонукає суб'єктів міжнародного права дотримуватися встановлених правил поведінки, є їхня політична воля [53]. Разом з тим у сучасному світі непоодинокими є випадки, коли окремі держави не хочуть визнавати свої зобов'язання перед міжнародним співтовариством та, як наслідок, діють всупереч нормам міжнародного гуманітарного права. Яскравим прикладом такої навмисної протиправної поведінки є згадувані вище дії Російської Федерації на території України [19].

Щодо низького рівня правової освіченості військового персоналу, то й він несе чималі ризики порушення нормативних приписів Женевських конвенцій, оскільки незнання законів та звичаїв ведення війни у підсумку призводить до вседозволеності, яка переважно виражається в атаках на цивільні об'єкти, в застосуванні засобів, що заборонені міжнародним правом, та у вчиненні військовими різноманітних злочинів щодо цивільного населення [12, с. 21-22].

Наступною перешкодою для реалізації норм міжнародно гуманітарного права, як вже раніше згадувалося, є невиконання державами міжнародних механізмів правосуддя. Зокрема, незважаючи на функціонування Міжнародного кримінального суду (далі – МКС), практичне забезпечення відповідальності винних за порушення

норм Женевських конвенцій осіб часто є складним та пов'язане з-поміж іншого з невизнанням юрисдикції МКС окремими державами, що дозволяє розшукуваним особам переховуватися від слідства та суду на їх території. Як наслідок, такі особи не зазнають кримінального переслідування та не можуть бути піддані справедливому покаранню [24, с. 255-256], що, у свою чергу, нівелює діяльність МКС і одночасно створює ілюзію безкарності, тим самим сприяючи вчиненню більшої кількості воєнних правопорушень іншими суб'єктами.

І, насамкінець, стосовно відсутності ефективного контролю та моніторингу за дотриманням конвенційних норм, то тут доречно наголосити, що в зонах активних бойових дій здійснення нагляду за дотриманням міжнародного гуманітарного права є надзвичайно складним завданням, оскільки міжнародні організації часто стикаються з обмеженням доступу до таких зон. Неможливість фізичної присутності контролюючих організацій у підсумку ускладнює спостереження та складання звітності про порушення і тим самим призводить до численних безкарних порушень [12, с. 22].

На завершення вважаю за доречне проаналізувати згадувані вище норми національного законодавства.

Так, видається цілком очевидним, що Основним Законом України, КК України та Кодексом України про адміністративні правопорушення закріплені важливі декларативні норми, що покликані гарантувати право на захист кожній особі, яка зазнає протиправного посягання чи порушення її прав або свобод.

У той же час в силу відсутності законодавчої конкретизації моменту початку та моменту закінчення стану необхідної оборони, а також критеріїв визначення тяжкості заподіяної шкоди, в сучасних умовах існує чималий ризик притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності осіб, які, справді, захищали охоронювані законом права та не допустили перевищення меж такого захисту.

Безумовно, окремі аспекти застосування законодавства про необхідну оборону можна відшукати у постанові Пленуму ВС України «Про судову практику у справах

про необхідну оборону» [103] та постановах Верховного Суду (постанова ККС ВС у справі № 243/9755/20 від 25.01.2023 р. [77], постанова ККС ВС у справі № 199/8894/21 від 18.12.2023 р. [75], постанова ККС ВС у справі № 722/1981/16-к від 19.04.2018 р. [76], постанова ККС ВС у справі № 125/2136/20 від 05.12.2023 р. [79], постанова ККС ВС у справі № 308/9492/22 від 30.01.2024 р. [78]). Проте, як показує судова практика, такі постанови не в змозі забезпечити уніфікований підхід судів до вирішення тотожних чи подібних справ, а тому висвітлення на рівні закону конкретних норм, зокрема, щодо пропорційності дій та часових меж існування обстановки захисту, в сучасних умовах є неабияк актуальним.

Окремо слід також звернути увагу, що норми Конституції України, з одного боку, та Кримінального кодексу України і Кодексу України про адміністративні правопорушення – з іншого, мають певні неузгодженості.

Так, відповідно до статей 27 та 55 Основного Закону, як вже й раніше зазначалося, кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань; кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань [51].

При цьому згідно зі статтею 64 Конституції України конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені з-поміж іншого права і свободи, передбачені статтями 27 та 55 цієї Конституції [51].

Відтак, зважаючи на неможливість обмеження права на захист відповідно до положень Основного Закону, виникає питання щодо відповідності Конституції України приписів ст. 36 КК України в частині правомірності дій з метою захисту виключно у випадку неперевищення особою меж необхідної оборони та закріплення

можливості притягнення особи, що захищалася, до кримінальної відповідальності за статтями 118 та 124 КК України за таке перевищення.

Як видається цілком логічним, вказівка на неможливість перевищення меж необхідної оборони певною мірою обмежує право особи на захист життя, оскільки під загрозою притягнення до кримінальної відповідальності така особа вправі вжити лише необхідних та співмірних із загрозою заходів для захисту і при цьому позбавлена права діяти в обстановці захисту інстинктивно, на власний розсуд. Таке обмеження, безперечно, є виправданим, адже покликане не допустити фатальних наслідків застосування заходів захисту за обставин, коли вони є об'єктивно зайвими для припинення загрози, що існує.

Водночас зазначене обмеження за сучасної редакції Конституції України є таким, що суперечить їй, а відтак, вважаю, що норми Основного Закону задля уникнення вказаних невідповідностей повинні бути змінені шляхом вказівки на можливість обмеження права, що закріплене ч. 3 ст. 27 Конституції України, у випадках, передбачених законом [12, с. 22-23].

Таким чином, нормами національного законодавства та приписами міжнародно-правових актів закріплено чималий спектр гарантій права особи на захист життя. Більшість з цих гарантій є дієвими з огляду на ефективні механізми, що спряють їхній реалізації та забезпечують неухильне дотримання аналізованих норм суб'єктами тих чи інших правовідносин. У той же час, як показує практика, окремі з досліджуваних приписів у світлі сучасних подій не здатні повною мірою утвердити належну правову охорону права на життя, а відтак носять виключно декларативний характер через відсутність необхідних засобів стримування протиправної поведінки порушників. Окрім того, як показує дослідження, деякі норми національного законодавства задля усунення суперечностей між ними потребують нагальних змін.

1.3. Право на цивільну вогнепальну зброю в системі гарантій права на захист життя та здоров'я: теоретичні засади

Як вдалося з'ясувати у попередніх підпунктах даного розділу дисертаційного дослідження, конституційне право на захист є комплексною системою правових норм, яка покликана забезпечити кожну особу можливістю захищати своє життя, здоров'я, свободи, майнові права, а також права інших осіб.

У той же час, якщо узагальнити проаналізовані вище міжнародно-правові та національні гарантії, то можна прийти до висновку, що основними елементами цієї системи з-поміж іншого є:

- закріплені ст. 27 Конституції України право на життя та заборона його свавільного позбавлення;*
- право на самозахист в обставинках необхідної оборони чи крайньої необхідності;*
- право на захист життя та здоров'я інших осіб в обставинках необхідної оборони чи крайньої необхідності;*
- право особи відмовитися виконувати явно кримінально протиправний наказ або розпорядження;*
- обов'язок держави з забезпечення права на захист через систему правоохоронних та судових органів;*
- право особи на звернення до компетентних органів з метою захисту свого життя та здоров'я;*
- обов'язок держави з формування законодавчої бази для реалізації особою права на захист;*
- правова охорона життя та здоров'я особи під загрозою притягнення порушників до юридичної відповідальності.*

При цьому, якщо перші три елементи з цієї системи частково були вже описані при написанні попередніх підпунктів даного дослідження, то решта структурних частин права на захист потребують більш детального аналізу.

Зокрема, якщо вести мову про *право особи відмовитися виконувати явно кримінально протиправний наказ або розпорядження*, то слід вказати, що його приналежність до системи права на захист, на перший погляд, може видатися доволі суперечливою. Проте, якщо дослідити цю складову глибше, то всі сумніви щодо її місця у структурі досліджуваної системи поступово розвіюються, оскільки можливість відмови від виконання зазначених вище наказів та розпоряджень здатна убезпечити як життя та здоров'я потенційного виконавця, так і гарантувати безпеку для третіх осіб.

Так, виконання протиправного наказу чи розпорядження, безперечно, може створювати загрозу для виконавця, особливо у випадках, коли йдеться про участь у вчиненні насильницьких правопорушень чи військових злочинів. Одночасно реалізація того чи іншого наказу (розпорядження) може негативно впливати на психічне здоров'я виконавця, залишаючи по собі довготривалі наслідки у вигляді почуття провини, посттравматичного стресового розладу тощо. Відтак право на відмову фактично дозволяє зберегти у безпеці життя, здоров'я та особисту моральну чистоту виконавця.

Окрім того, неможливо не згадати, що часто протиправні наказ чи розпорядження можуть бути спрямовані на позбавлення життя чи заподіяння шкоди здоров'ю інших людей (наприклад, наказ про вбивство, катування чи заподіяння тілесних ушкоджень), а тому відмова виконати такий наказ (розпорядження) може запобігти реалізації кримінального правопорушення та тим самим захистити життя й фізичне чи психічне здоров'я потенційних жертв.

Яскравим прикладом можуть бути події Революції гідності, під час якої внаслідок виконання злочинних наказів загинуло 107 та постраждало близько 2,5 тисяч осіб [111]. Цих невинних жертв цілком можна було уникнути, якби

відповідальні за ростріли силовики усупереч наказу тодішньої влади погодились скласти зброю або ж не застосовувати її проти беззбройних громадян.

Стосовно таких елементів системи права на захист життя та здоров'я, як *обов'язок держави з забезпечення права на захист через систему правоохоронних та судових органів і право особи на звернення до компетентних органів з метою захисту свого життя та здоров'я*, то ці складові взаємопов'язані і, де-юре, респондують одна одній.

Зокрема, обов'язок держави забезпечувати право на захист життя та здоров'я людини є фундаментальною складовою її соціальної функції. Його зміст загалом зводиться до організації, створення та підтримки дієвої системи механізмів, що гарантують фізичну безпеку особи та захищають її права у випадку їх порушення або загрози такого порушення.

Якщо розглянути це питання більш глибоко, то можна дійти до висновку, що основними структурними частинами аналізованого обов'язку з-поміж іншого є *гарантування безпеки людей, захист від порушень їхніх прав та справедливий судовий захист*.

Так, по-перше, видається цілком закономірним, що держава зобов'язана створити належні умови існування, за яких люди могли б спокійно жити без страху перед різноманітними загрозами їхньому життю чи здоров'ю, такими як злочини, стихійні лиха, епідемії, екологічні проблеми тощо. По-друге, не менш важливо, щоб держава забезпечувала своїх громадян необхідним захистом від будь-яких форм незаконного посягання з боку інших осіб, що, як наслідок, включає попередження, виявлення, припинення, розслідування кримінальних правопорушень і притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. І, по-третє, наділяючи кожну людину правом на доступ до правосуддя для відновлення порушених прав, держава повинна гарантувати ефективність та прозорість цього процесу, забезпечуючи неупередженість і професіоналізм судової системи.

Щодо реалізації відповідних наративів на практиці, то в нашій державі втілення вказаних ідей здійснюється на основі *функціонування систем правоохоронних та судових органів, системи надання безоплатної правничої допомоги, а також через здійснення превентивних заходів*.

До прикладу, на сьогоднішній день в Україні діють *Національна поліція України, Служба безпеки України та Державне бюро розслідувань*, які покликані забезпечувати правопорядок, охороняти життя, здоров'я та права громадян, протидіяти злочинності, терористичним загрозам, а також здійснювати розслідування правопорушень, що належать до їхньої компетенції [86; 94; 100].

Стосовно *судової системи України*, то її роль у гарантуванні права на захист життя та здоров'я, у першу чергу, полягає у розгляді справ, які пов'язані з порушенням прав людини, та ухваленні рішення про відновлення порушених прав або притягнення до відповідальності винних осіб. Особливе місце у цій системі належить Конституційному Суду України, який покликаний захищати права людей шляхом перевірки законів чи інших нормативно-правових актів на відповідність конституційним гарантіям [91].

Окрім того, право особи на захист забезпечується державою *через систему безоплатної правничої допомоги* шляхом надання доступу до вторинної правничої допомоги окремим категоріям осіб. Одними з видів такої допомоги є представництво інтересів потерпілого в рамках кримінального провадження, а також представництво інтересів позивачів у судах [83].

До того ж, обов'язок держави з забезпечення права на захист реалізується, як вже й було підкреслено, за допомогою *превентивних заходів*. Такими заходами, з-поміж іншого є проведення програм профілактики кримінальних правопорушень [94], програм запобігання насильству [95] (зокрема, домашньому [90]) та здійснення просвітницької роботи серед населення.

Разом з тим у даному аспекті неможливо оминати увагою гарантії, що передбачені Законом України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у

кримінальному судочинстві». Так, відповідно до ст. 1 цього Закону під забезпеченням безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, тобто, у виявленні, попередженні, припиненні, розкритті або розслідуванні кримінальних правопорушень, а також у судовому розгляді кримінальних проваджень, слід розуміти здійснення правоохоронними органами правових, організаційно-технічних та інших заходів, спрямованих на захист життя, житла, здоров'я та майна цих осіб від протиправних посягань, з метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Згідно зі ст. 3 вищевказаного Закону право на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав мають:

- особа, яка заявила до правоохоронного органу про кримінальне правопорушення або в іншій формі брала участь чи сприяла виявленню, попередженню, припиненню або розкриттю кримінальних правопорушень;
- потерпілий та його представник у кримінальному провадженні;
- підозрюваний, обвинувачений, захисники і законні представники;
- цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у справі про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням;
- представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;
- персонал органу пробації;
- свідок;
- викривач;
- експерт, спеціаліст, перекладач і понятий;
- члени сімей та близькі родичі вищеперелічених осіб, якщо шляхом погроз або інших протиправних дій щодо них робляться спроби вплинути на учасників кримінального судочинства;
- особи, зазначені у проханні Міжнародного кримінального суду [88].

Щодо такого елементу права на захист як *обов'язок держави з формування законодавчої бази для реалізації особою права на захист*, то його суть полягає в

створенні чіткої і доступної правової бази, яка дозволить кожній людині реалізувати її право на захист життя та здоров'я. При цьому ключове значення у даному аспекті відіграє принцип правової визначеності.

Як вказує Конституційний Суд України у рішенні в справі № 1-25/2010 від 29 червня 2010 року відповідно до цього принципу, який, до речі, є одним із елементів верховенства права, обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями. Тобто, обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки [108].

Відповідно до рішення Конституційного Суду України № 7-р(І)/2023 від 13 вересня 2023 року зі змісту статті 8 Основного Закону України, заснованих на його приписах юридичних позицій Конституційного Суду України, а також міжнародних актів, у яких викладено розуміння юридичної визначеності, убачається, що принцип верховенства права вимагає від законодавця встановлювати чітке, зрозуміле, однозначне, прогнозоване правове регулювання суспільних відносин для забезпечення стабільного правового становища людини, не допускати довільної відмови від взятих державою на себе зобов'язань, гарантувати належний захист правомірних (легітимних) очікувань особи [110].

У рішенні Великої палати № 2-р/2017 від 20 грудня 2017 року Конституційний Суд України також стверджує, що принцип правової визначеності вимагає чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, зокрема, їх передбачуваності (прогнозованості) та стабільності [109].

У той же час згідно з § 48 Доповіді про правовладдя, ухваленої Європейською комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія), юридична визначеність, до того ж, означає, що держава загалом повинна додержувати взятих на себе зобов'язань щодо людей або виконувати їм обіцяне [29, с. 30].

Таким чином, якщо екстраполювати висновки Конституційного Суду України та Венеційської комісії на обов'язок держави з формування законодавчої бази для реалізації особою права на захист, то видається цілком закономірним, що держава повинна створити систему правових норм, яка б чітко, зрозуміло й однозначно гарантувала людині можливість захищати своє життя та здоров'я, визначала механізми, засоби та порядок реалізації такого захисту, установлювала межі і правила застосування відповідних засобів захисту з метою дотримання прав інших осіб, закріплювала належну правову охорону життя та здоров'я людини і регулювала роботу систем правоохоронних та судових органів, а також системи надання безоплатної правничої допомоги.

Саме така чітка правова регламентація дозволить запобігти зловживанням як з боку громадян (наприклад, неправомірне застосування засобів захисту), так і з боку держави (наприклад, перевищення повноважень працівниками поліції), та забезпечуватиме ефективність права на захист.

Щодо сучасного стану правового регулювання права на захист, то слід наголосити, що здебільшого воно є якісним та відповідає принципу правової визначеності. Однак, як зазначалося у підпункті 1.2. даного дисертаційного дослідження, окремі прогалини, як-от відсутність законодавчої конкретизації моменту початку та моменту закінчення стану необхідної оборони, а також критеріїв визначення тяжкості заподіяної шкоди, підвищують ризик несправедливого застосування закону.

І, насамкінець, стосовно *правової охорони життя та здоров'я особи під загрозою притягнення порушників до юридичної відповідальності*, то її значення важко переоцінити, оскільки цей елемент системи права на захист виконує ряд без перебільшення вагомих функцій.

Безумовно, основне значення в цьому аспекті належить *превентивній функції*, яка полягає у тому, що закріплення юридичної відповідальності має на меті запобігти вчиненню протиправних діянь проти життя та здоров'я людини. При цьому метою

правової охорони є стримування як потенційних правопорушників (*загальна превенція*), так і запобігання повторним правопорушенням з боку осіб, які вже були притягнуті до юридичної відповідальності (*спеціальна превенція*) [43, с. 404-406].

Окрім того, не менш важливими у розрізі досліджуваної складової права на захист є *регулятивна та виховна функції*. Так, суть *першої* зводиться до установаження меж дозволеного та недозволеного через визначення в законі конкретних складів правопорушень та закріплення санкцій за вчинення таких діянь. Стосовно *виховної функції*, то в обґрунтування її значущості слід вказати, що законодавча охорона формує правову культуру як у конкретного індивіда, та і в суспільстві загалом, адже притягнення до юридичної відповідальності виховує у особи повагу до закону і одночасно переконує в необхідності дотримуватися правових норм [124, с. 249-250].

Отже, пісумовуючи викладене, необхідно зазначити, що система права на захист є комплексним інститутом, який охоплює як індивідуальні права людини, так і обов'язки держави, що спрямовані на збереження життя та здоров'я кожної особи. Завдяки своїй єдності ця система формує міцну правову основу для забезпечення безпеки громадян та ефективної реалізації їхніх прав.

Окрім того, на сучасному етапі тривають активні дискусії щодо права особи на володіння цивільною вогнепальною зброєю як потенційної гарантії реалізації права на захист життя та здоров'я. Ця проблема викликає значний інтерес у наукових, правових і суспільних колах, оскільки поєднує питання індивідуальної безпеки, правового регулювання та суспільного порядку.

Прихильники такого підходу вказують, що володіння вогнепальною зброєю може слугувати важливим інструментом самозахисту в умовах зростання рівня злочинності або недостатньої ефективності правоохоронних органів. Більшість з них обґрунтовує свою позицію посиленням на досвід країн, де право на зброю закріплене законодавчо і безпосередньо впливає на рівень індивідуальної безпеки [130, с. 80-82], про що більш детально буде описано у розділі III цього дослідження.

Тобто, якщо розглядати *місце права на цивільну вогнепальну зброю в системі права на захист, то потенційно воно може стати однією з гарантій права на самозахист і права на захист життя та здоров'я інших осіб в обстановках необхідної оборони чи крайньої необхідності як складових елементів цієї системи.*

Так, якщо досліджувати цивільну вогнепальну зброю як засіб для відбиття нападу, то, у першу чергу, необхідно звернути увагу на її невід'ємну властивість *нівелювати фізичну перевагу нападника.*

Яскраво значення цієї властивості для суспільства демонструє відомий американський вислів: «Бог створив людей, а полковник Кольт зрівняв їх у правах» [115].

Тобто, якщо конкретизувати, то цивільна вогнепальна зброя є потужним інструментом, що дозволяє вирівнювати фізичні сили в ситуаціях загрози. Її ключова перевага полягає в тому, що завдяки високій точності та дальності дії вона забезпечує можливість нейтралізувати нападника без необхідності вступу у фізичний контакт з ним. Саме цей привілей є особливо актуальним для осіб з невисоким рівнем фізичної підготовки чи обмеженими фізичними можливостями, оскільки застосування такими особами зброї дозволяє швидко зупинити напад та уникнути потенційних жертв.

Аналогічно застосування вогнепальної зброї здатне *нівелювати й кількісну перевагу нападників та збалансувати сили в обстановці захисту проти озброєного злочинця.* Так, зберігаючи безпечну для себе дистанцію, особа, на яку здійснено напад, при нормальній точності та швидкості стрільби теоретично в змозі за короткий проміжок часу нейтралізувати одразу кількох зловмисників. При цьому важливими для захисту у таких ситуаціях, у першу чергу, є швидкість реакції та набуті навички використання зброї.

Разом з тим, якщо нападник озброєний, то наявність зброї в особи, що перебуває в обстановці захисту, зрівнює її становище зі становищем зловмисника та покращує перспективи ефективного протистояння загрозі.

З іншого боку, аналізуючи значення вогнепальної зброї як засобу для відбиття нападу, неможливо не згадати про *фактор її психологічного впливу на нападника*.

Зокрема, усвідомлення того, що потенційна жертва озброєна, може змусити правопорушника переоцінити ризики для себе і, як наслідок, викликати в нього почуття небезпеки та бажання відмовитися від злочинних намірів. Окрім того, теоретично можливим є й випадок, коли нападник розпочав і після початку активних дій зрозумів, що жертва озброєна. За таких умов, подібно до першої ситуації, в силу страху перед наслідками, злочинець може спробувати якомога швидше завершити такий напад і втекти з місця події.

Заразом, у разі, якщо нападник все ж вирішить продовжити атаку, то, швидше за все, з урахуванням загрози для власного життя він діятиме обережніше, намагаючись зберегти дистанцію і уникнути прямого зіткнення. До того ж, відчуття небезпеки отримання відсічі від потенційної жертви згодом може спонукати зловмисника відмовитися від нападу і пошукати більш легку ціль.

І, насамкінець, досліджуючи психологічний фактор, необхідно зауважити, що володіння зброєю дозволяє жертві перехопити ініціативу в ситуації нападу та може, в результаті, дезорієнтувати нападника і змусити його відчувати непевненість та тривогу. При цьому, якщо підійти до дослідження більш глобально, то у суспільстві, де закон дозволяє громадянам володіти зброєю, виникає загальний психологічний ефект, за якого правопорушники не можуть бути впевненими, хто саме володіє зброєю, а хто ні. Даний ефект фактично створює додаткову невизначеність, що збільшує рівень стримування протиправної поведінки.

Окрім того, як вже й раніше зазначалося, цивільна вогнепальна зброя завдяки її універсальним властивостям одночасно є дієвим засобом для усунення небезпек, що не пов'язані з нападом злочинців, та попередження про них.

Так, по-перше, досліджуваний вид зброї може бути *ефективним знаряддям самооборони в дикій природі*, особливо в регіонах, де існує високий ризик нападу диких тварин.

До прикладу, завдяки можливості миттєвої нейтралізації загрози на відстані, а також можливості здійснення попереджувальних пострілів з метою примушення хижака до втечі, застосування зброї, як і у випадку насильницького нападу, здатне мінімізувати ризик фізичного контакту й травмування.

Зокрема, в загальному більшість тварин, почувши постріли, намагаються якомога далі відступити, тим самим уникаючи контакту з людиною. Такий варіант розвитку подій, насправді, є найбільш безпечним та, мабуть, найбільш бажаним для особи, яка випадково зустрічає звіра. У той же час на практиці трапляються й ситуації, коли в силу незначної відстані, голоду чи інших супутніх обставин тварина все ж намагається зблизитися з людиною, що, вочевидь, створює неабияку небезпеку для життя та здоров'я такої особи. На превеликий жаль, у зазначених випадках застосування зброї проти хижака буде чи не найбільш доцільним та ефективним кроком, який, однак, дозволить швидко нейтралізувати загрозу та уникнути серйозних ушкоджень.

По-друге, цивільна вогнепальна зброя у ситуаціях, що вимагають екстреної комунікації або попередження про небезпеку, може бути використана в якості *засобу для сигналізації та привернення уваги* в разі відсутності доступу до звичних засобів встановлення контакту. Наприклад, у віддалених районах в умовах неякісного зв'язку постріли в повітря можуть слугувати сигналом сповіщення, що приверне увагу рятувальників або інших людей. Аналогічно відповідні постріли можуть здійснюватись й з метою попередження оточуючих про існуючу небезпеку. У даному аспекті додатково слід наголосити, що гучність пострілу дозволяє охопити значну територію, навіть у місцевостях із густою рослинністю або існуванням інших природніх чи техногенних перешкод.

По-третє, вогнепальна зброя у випадках обмеженого доступу до продуктів харчування, може стати *засобом для добування їжі* за умови відсутності альтернатив. Так, в історичному контексті мисливство, у тому числі із застосуванням вогнепальної зброї, упродовж тривалого часу було основним способом забезпечення людини

харчовими ресурсами. Беззаперечно, із плином століть, зважаючи на розвиток цивілізації і сільського господарства, технологічний прогрес та доступність продовольства, роль полювання як ключового джерела забезпечення людини їжею суттєво зменшилась, і станом на сьогодні воно стало радше спортивним заняттям або засобом регулювання чисельності диких тварин. Тим не менш, у сучасному світі завжди необхідно пам'ятати, що у разі настання екстремальних умов, таких як природні катастрофи, військові конфлікти чи інші кризові ситуації, за відсутності альтернативних джерел добування їжі, мисливство із застосуванням вогнепальної зброї може стати чи не єдиним способом для заготівлі поживи, оскільки така зброя, без перебільшення, дозволяє найбільш ефективно добувати дичину.

І, по-четверте, вогнепальна зброя може слугувати *засобом для усунення перешкод* у критичних та екстрених ситуаціях, коли інші інструменти недоступні або їх застосування є неможливим. Наприклад, під час рятувальних операцій постріл може використовуватися для швидкого відчинення заблокованих дверей або вікон, якщо це необхідно для порятунку людей. Аналогічно можливим є й застосування зброї для руйнування дрібних перешкод, зокрема, дерев'яних бар'єрів чи застарілих замків, з метою якнайшвидшого деблокування шляху.

Таким чином, право на захист життя та здоров'я є фундаментальним конституційним правом, яке реалізується через комплексну систему правових норм та гарантій. Ця система включає як безпосереднє право на самозахист та захист інших осіб, так і відповідні обов'язки держави щодо забезпечення аналізованого права через правоохоронні механізми та законодавче регулювання.

У контексті досліджуваної системи правових гарантій право на володіння цивільною вогнепальною зброєю має потенціал стати однією з гарантій самозахисту та захисту життя і здоров'я інших осіб в умовах необхідної оборони чи крайньої необхідності, оскільки така зброя дозволяє нівелювати фізичну або чисельну перевагу нападника, справляє психологічний вплив на правопорушників, забезпечує стан захищеності особи в диких природних умовах і може слугувати інструментом для

виживання в екстремальних ситуаціях завдяки можливості добування їжі, сигналізації про небезпеку або усунення фізичних перешкод.

Висновки до розділу 1

Отже, узагальнюючи вищевикладене, слід підкреслити, що конституційне право на захист життя та здоров'я має довготривалу та багатогранну історію становлення у світовій спільноті, в тому числі й на теренах України. Упродовж багатовікової історії людства його внутрішній зміст та зовнішні прояви зазнавали трансформацій, що безпосередньо залежали від еволюції соціуму, юридичних парадигм та світоглядних концепцій. На початковому етапі це право виникло як базовий біологічний імпульс до самозахисту, пізніше знайшло своє теоретичне обґрунтування у різноманітних філософських ученнях (зокрема, натуралістичному, позитивістському, теологічному та договірному), а на завершальному етапі було офіційно інкорпоровано до позитивного права як фундаментальна правова норма.

У сучасному правовому полі система гарантій права на захист доволі розгалужена і закріплена як у вітчизняному законодавстві, так і в міжнародних правових документах. Дослідження показує, що значна частина цих гарантій демонструє свою результативність завдяки функціональним механізмам імплементації та контролю за дотриманням відповідних норм усіма учасниками правових взаємин. Втім, як свідчить практичний досвід, певні нормативні положення в контексті актуальних викликів виявляються все ж неспроможними забезпечити повноцінний правовий захист життя та здоров'я, залишаючись суто формальними деклараціями через брак дієвих інструментів протидії правопорушенням.

Так, аналізуючи нормативну базу Женевських конвенцій та додаткових протоколів, можна помітити відсутність результативних механізмів забезпечення виконання зобов'язань державами-підписантами цих міжнародних угод. Ця думка знайшла своє трагічне підтвердження під час широкомасштабної агресії, коли

загарбники скоїли численні воєнні злочини проти цивільного населення України та її захисників, грубо порушуючи міжнародне гуманітарне право.

Ключовими перешкодами в імплементації норм Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них з-поміж іншого є брак державної ініціативи щодо їх впровадження, недостатня підготовка військового персоналу щодо норм міжнародного гуманітарного права, ігнорування державами міжнародних судових механізмів та відсутність ефективної системи нагляду за дотриманням конвенційних норм. Особливо гостро ці проблеми проявляються саме в умовах сучасних збройних конфліктів, де традиційні механізми контролю неспроможні запобігти масовим порушенням гуманітарного права та притягнути винних до відповідальності.

До того ж, проведеним аналізом встановлено необхідність термінового перегляду окремих положень національного законодавства для усунення наявних колізій та вдосконалення правового регулювання.

Зокрема, через відсутність у законодавстві чітко визначених часових рамок стану необхідної оборони та параметрів оцінки завданої шкоди, сьогодні виникає суттєвий ризик юридичної відповідальності для осіб, які правомірно захищали законні права та не перевищили допустимі межі захисту.

Так, хоча й роз'яснення щодо застосування норм про необхідну оборону містяться у постанові Пленуму ВС України та рішеннях Верховного Суду, судова практика все ж демонструє неспроможність цих документів забезпечити єдиний підхід до розгляду аналогічних справ. Відтак в умовах сучасності нагальною потребою є законодавче закріплення чітких критеріїв щодо співмірності захисних дій та темпоральних меж стану необхідної оборони.

Виявлено суттєву колізію між нормами Конституції України та положеннями кримінального законодавства. Зокрема, статті 27 та 55 Основного Закону надають кожній особі безумовне право захищати життя, здоров'я та інші права від протиправних посягань усіма законними засобами. При цьому стаття 64 Конституції додатково підкреслює неможливість обмеження цих прав навіть за умов воєнного чи

надзвичайного стану. У той же час статтею 36 Кримінального кодексу України встановлено певні обмеження права на захист, оскільки закріплено необхідність дотримання особою, що знаходиться в обстановці захисту, меж необхідної оборони та регламентовано кримінальну відповідальність за перевищення таких меж (статті 118 та 124 КК України). Тобто, вищевказаними приписами ст. 36 КК України фактично звужено конституційне право на захист, оскільки під загрозою кримінального переслідування встановлено обов'язок особи контролювати пропорційність своїх захисних дій замість природної інстинктивної реакції на небезпеку.

Відтак, зважаючи на раціональне підґрунтя такого законодавчого обмеження, що, вочевидь, полягає у запобіганні надмірному насильству при захисті життя та здоров'я, запропоновано внести зміни саме до Конституції України, закріпивши вказівку на можливість обмеження права, що визначене ч. 3 ст. 27 Основного Закону, у випадках, передбачених законом.

Визначено, що зміст конституційного права на захист життя та здоров'я охоплює як індивідуальне право на самозахист і захист третіх осіб, так і державні зобов'язання щодо забезпечення цього права через правоохоронну діяльність та нормативне регулювання.

У рамках існуючої системи правових гарантій легалізація цивільної вогнепальної зброї може стати вагомим інструментом самозахисту та захисту інших осіб в умовах необхідної оборони чи крайньої необхідності. Цей засіб дозволяє компенсувати фізичну чи кількісну перевагу нападників, створює психологічний бар'єр для потенційних правопорушників, гарантує безпеку особи у віддалених природних локаціях та може слугувати засобом виживання в екстремальних умовах – від добування провізії до подачі сигналів про небезпеку чи подолання фізичних перешкод.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ЦИВІЛЬНУ ВОГНЕПАЛЬНУ ЗБРОЮ

2.1. Правові підстави та суб'єкти правових відносин у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні

Правове регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї є актуальною та дискусійною для України темою, зважаючи на сучасні виклики, пов'язані з безпекою, суспільним порядком та захистом прав громадян. У світовій практиці нормативна база щодо зброї виступає ключовим інструментом для досягнення компромісу між забезпеченням права людини на захист та запобіганням безконтрольному розповсюдженню засобів ураження. В Україні питання обігу цивільної вогнепальної зброї перебуває на стику різновекторних інтересів держави, громадськості та окремих індивідів, що вимагає ґрунтовного вивчення та законодавчого унормування.

Станом на сьогодні специфіка юридичних засад та учасників правовідносин у цій сфері визначається комплексом нормативних документів, що включає Основний Закон України, галузеве законодавство та загальновизнані міжнародні норми, які окреслюють базові принципи поведіння зі зброєю. Встановлення правового положення всіх залучених сторін – від пересічних громадян до представників силових структур, а також суб'єктів господарювання, що займаються виробництвом та реалізацією зброї, – є визначальним для розуміння системи контролю за доступом до зброї, порядком її застосування та юридичною відповідальністю за недотримання встановлених правил.

З огляду на підвищений інтерес громадськості до питань особистої та колективної безпеки, дослідження правових підстав і суб'єктного складу відносин у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї набуває першорядного значення. У цьому розрізі критично важливим є всебічний аналіз актуального законодавства,

особливостей його імплементації та можливостей удосконалення правової бази задля досягнення оптимального балансу між реалізацією громадянських свобод та забезпеченням суспільної безпеки.

Так, базовим законом, що визначає основні засади регулювання суспільних відносин у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї, безперечно, є Конституція України, яка, як вже й зазначалося у попередньому розділі даного дисертаційного дослідження, у ч. 3 ст. 27 та ч. 6 ст. 55 закріпила, що кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань та має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Дані положення фактично складають основу для застосування цивільної вогнепальної зброї як одного із законних засобів самозахисту та створюють конституційне підґрунтя для подальшого законодавчого регулювання порядку її придбання, зберігання та використання громадянами України [51].

Поряд з цим у ст. 41 Конституції України законодавець закріпив право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, що у контексті цивільної вогнепальної зброї означає право особи на законних підставах набувати право власності на зброю, використовувати її відповідно до встановлених законом цілей, а також відчужувати її в порядку, визначеному законодавством. При цьому важливим є положення про те, що використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства [51], що встановлює конституційні межі реалізації права власності на цивільну вогнепальну зброю та створює баланс між приватними інтересами власника зброї та суспільною безпекою.

Разом з тим, у ст. 92 Основного Закону правотворець регламентував, що виключно законами України визначається правовий режим власності [51], що в контексті цивільної вогнепальної зброї означає неможливість регулювання питань її обігу підзаконними нормативно-правовими актами та вказує на необхідність прийняття спеціального закону, який би комплексно врегулював всі аспекти

придбання, зберігання, носіння та застосування цивільної вогнепальної зброї в Україні.

У той же час, попри всю важливість суспільних відносин у сфері обігу вогнепальної зброї, у супереч положенням ст. 92 Конституції станом на сьогодні в Україні відсутній єдиний закон, який визначав би правовий режим власності на зброю, встановлював основні права та обов'язки громадян і юридичних осіб щодо виробництва, набуття, володіння, відчуження та використання зброї та боєприпасів і регулював інші суспільні відносини, що безпосередньо з цим пов'язані.

На рівні закону нині регулюються лише окремі питання, пов'язані з процесом виготовлення, придбання, володіння, експлуатації (застосування), знищення та інших дій зі зброєю.

Зокрема, порядок здійснення полювання з використанням вогнепальної мисливської зброї регламентовано Законом України «Про мисливське господарство та полювання» № 1478-III від 22.02.2000 р. [93]. Водночас правовідносини щодо ліцензування виробництва та ремонту вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, а також торгівлі такою зброєю та боєприпасами, регулюються Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності» № 222-VIII від 02.03.2015 р. [92].

Важливе значення для регулювання обігу відіграють і приписи Закону України «Про перевезення небезпечних вантажів» № 1644-III від 06.04.2000 р., яким з-поміж іншого закріплено основні засади державного управління та державного регулювання безпеки у сфері перевезення небезпечних вантажів (одним із видів яких є вогнепальна зброя), порядок виконання робіт і надання послуг, пов'язаних з перевезенням небезпечних вантажів, а також механізми забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України у сфері перевезення небезпечних вантажів [97].

Окремої уваги заслуговують положення Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» № 2114-IX від 03.03.2022 р., який визначає правові та організаційні засади участі цивільних осіб у захисті України, встановлює

право осіб на отримання цивільної вогнепальної зброї під час дії правового режиму воєнного стану, а також визначає порядок її застосування під час участі у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації або іншої держави. Окремо цим Законом унормовано питання дій особи, яка знайшла вогнепальну зброю, передбачено умови застосування знайденої зброї та встановлено відповідальність за порушення встановленого порядку поводження з вогнепальною зброєю [89].

Примітно, що нормативні приписи вищевказаного акта в умовах сьогодення потребують суттєвого вдосконалення. Зокрема, доволі дискусійним є положення ч. 1 ст. 3 Закону, згідно з яким цивільні особи зобов'язані здати отриману ними вогнепальну зброю і невикористані боєприпаси до неї до органів Національної поліції не пізніше 90 днів після припинення або скасування дії воєнного стану в Україні [89]. Як видається, зазначена норма потребує нагальних змін з огляду на відсутність необхідності у володінні цивільними особами зброєю на територіях, де не ведуться активні бойові дії та які повністю деокуповані. Так, цілком очевидно, що на вказаних територіях отримана цивільними особами вогнепальна зброя не здатна принести користі соціуму та може бути лише джерелом суспільної небезпеки, оскільки, по-перше, далеко не кожна цивільна особа здатна забезпечити належні умови зберігання такої зброї, які чітко встановлені Інструкцією, затвердженою наказом МВС України № 622 від 21.08.1998 р. [38], і, по-друге, зважаючи на те, що видача зброї здійснювалася без належної перевірки та медичного обстеження особи, існує високий ризик її потенційного використання для вчинення правопорушень. Саме тому впровадження імперативної норми про необхідність повернення вогнепальної зброї після завершення активних бойових дій на тій чи іншій території було б неабияк доцільним [14].

Певні аспекти обігу цивільної вогнепальної зброї регламентовано й Законом України «Про виконавче провадження» № 1404-VIII від 02.06.2016 р., яким, зокрема, закріплено нормативну основу для вилучення та реалізації зброї в межах виконавчих проваджень. Особливу увагу в цьому Законі приділено положенням щодо

тимчасового обмеження боржників, які мають заборгованість зі сплати аліментів понад чотири місяці, у праві користування вогнепальною мисливською зброєю до моменту повного погашення такої заборгованості [84].

Додатково обіг цивільної вогнепальної зброї частково врегульований нормами Закону України «Про тваринний світ» № 2894-III від 13.12.2001 р. Цей нормативно-правовий акт визначає правові основи охорони, використання та відтворення тваринного світу, встановлюючи обмеження та вимоги до застосування вогнепальної зброї під час полювання. Аналізованим Законом, зокрема, встановлені обов'язки користувачів об'єктами тваринного світу щодо дотримання правил, норм і строків використання ресурсів, а також вимог щодо охорони тваринного світу. Зазначені положення спрямовані, у першу чергу, на забезпечення раціонального використання природних ресурсів, підтримання екологічної рівноваги та збереження біорізноманіття [104].

Деякі регулятивні та охоронні норми містять також Кодекс України про адміністративні правопорушення, Кримінальний кодекс України та, звісно ж, Цивільний кодекс України.

Так, на сьогоднішній день Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено адміністративну відповідальність за вчинення наступних діянь у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї: порушення правил полювання (полювання без належного на те дозволу; полювання забороненими знаряддями або способами), яке не мало (або мало) наслідком добування, знищення або поранення тварин (ч. 1, 2 ст. 85 КУпАП); грубе порушення правил рибальства (рибальство із застосуванням вогнепальної зброї) (ч. 4 ст. 85 КУпАП); стрільбу з вогнепальної зброї в населених пунктах і в не відведених для цього місцях, а також у відведених місцях з порушенням установленого порядку (ст. 174 КУАП); придбання, зберігання, передачу іншим особам або продаж вогнепальної мисливської зброї без відповідного документа дозвільного характеру (ст. 190 КУАП); порушення правил зберігання, носіння або перевезення нагородної, вогнепальної мисливської зброї і

бойових припасів громадянами, які мають відповідний документ дозвільного характеру на зберігання зазначеної зброї (ст. 191 КУАП); порушення встановлених строків реєстрації (перереєстрації) нагородної, вогнепальної мисливської зброї або правил взяття їх на облік в уповноваженому органі МВС України у разі зміни місця проживання (ст. 192 КУАП); ухилення від реалізації вогнепальної мисливської зброї і бойових припасів громадянами, у яких анульовано документ дозвільного характеру на їх зберігання і носіння (ст. 193 КУАП); продаж працівниками торговельних підприємств (організацій) вогнепальної мисливської зброї і бойових припасів підприємствам, установам, організаціям та громадянам, що не мають на це відповідного документа дозвільного характеру (ст. 194 КУАП); порушення правил зберігання або перевезення вогнепальної зброї і бойових припасів працівниками підприємств, установ, організацій, відповідальними за їх охорону, а так само використання ними зазначеної зброї і бойових припасів не за призначенням (ст. 195 КУАП) [45].

У свою чергу, Кримінальним кодексом України закріплено відповідальність за вчинення таких суспільно небезпечних посягань, пов'язаних з обігом цивільної вогнепальної зброї, як-от: переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю зброї та боєприпасів (крім гладкоствольної мисливської зброї та бойових припасів до неї) (ст. 201 КК України); терористичний акт, тобто застосування зброї, яке створювало небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з відповідною метою (ст. 258 КК України); викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської) чи бойових припасів або заволодіння ними шляхом шахрайства (ст. 262 КК України); носіння, зберігання, придбання, передача чи збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської) чи бойових припасів без передбаченого законом дозволу (ч. 1 ст. 263 КК України); незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або фальсифікація, незаконне видалення чи зміна її маркування,

або незаконне виготовлення бойових припасів (ст. 263-1 КК України); недбале зберігання вогнепальної зброї або бойових припасів (ст. 264 КК України) [54].

Щодо Цивільного кодексу України, то й він містить низку положень, якими регламентовано обіг цивільної вогнепальної зброї. Зокрема, цим нормативно-правовим актом визначено правовий режим зброї як об'єкта цивільних прав, встановлено особливості набуття та припинення права власності на зброю, врегульовано питання відшкодування шкоди, завданої джерелом підвищеної небезпеки, до якого належить діяльність, що пов'язана зі зберіганням та застосуванням вогнепальної зброї (ст. 1187 ЦК України). Окрім того, кодексом закріплено положення щодо спадкування зброї (книга 6), особливостей її відчуження, а також визначено загальні засади цивільно-правової відповідальності за порушення законодавства у сфері обігу [131].

В основному ж правовідносини щодо цивільної вогнепальної зброї регулюються в Україні на рівні підзаконних нормативно-правових актів, якими, зокрема, є Положення про дозвільну систему, затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 576 від 12.10.1992 р.; Постанова Верховної Ради України № 2471-XII «Про право власності на окремі види майна» від 17.06.1992 р.; Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затверджена наказом Міністерства внутрішніх справ України № 622 від 21 серпня 1998 р.; Порядок проведення перевірки зброї вогнепальної зброї і боєприпасів до неї, з числа отриманої, знайденої та задекларованої, їх зберігання, обліку та утилізації, приведення у відповідність (перероблення) знайденої та задекларованої вогнепальної зброї, затверджений наказом МВС України № 769 від 18.11.2024 р.; Інструкція про порядок приймання, зберігання, обліку, знищення чи реалізації вилученої,

добровільно зданої, знайденої зброї та боєприпасів до неї, затверджена наказом МВС України № 314 від 31.05.1993 р.; Інструкція про порядок вилучення та передання на зберігання до органів внутрішніх справ вилученої у порушників природоохоронного законодавства вогнепальної та іншої зброї і боєприпасів, затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України № 56/М від 31.03.2003 р.; Порядок видачі медичної довідки для отримання дозволу (ліцензії) на об'єкт дозвільної системи, затверджений наказом МОЗ України №252 від 20.10.1999 р.; Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ, затверджене наказом МВС України № 2 від 10.01.2022 р.; Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з виробництва та ремонту вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівлі вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду; виробництва спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу, затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 1000 від 02.12.2015 р.

Так, базові засади функціонування дозвільної системи у сфері обігу зброї закріплені в Положенні про дозвільну систему, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 576 від 12.10.1992 р. Цей документ визначає компетенцію органів, на які покладено здійснення дозвільної системи, встановлює перелік предметів і матеріалів, на які поширюється її дія, та окреслює загальні вимоги щодо видачі дозволів. Додатково Положення регламентує повноваження Міністерства внутрішніх справ України та його територіальних органів щодо контролю за об'єктами дозвільної системи, зокрема, щодо перевірки місць зберігання вогнепальної зброї [67].

У свою чергу, постановою № 2471-XII «Про право власності на окремі види майна» від 17.06.1992 р. чітко визначені види зброї, що можуть перебувати у приватній власності. Зокрема, як випливає з положень п. 1 додатку № 1 до досліджуваної Постанови, громадяни, громадські об'єднання, міжнародні організації та юридичні особи інших держав на території України можуть володіти лише мисливською, пневматичною та спортивною зброєю, а також боєприпасами до зазначених видів. При цьому згідно з додатком № 2 до Постанови для громадян України законодавцем визначено віковий ценз як обов'язкову умову для отримання дозволу на придбання зброї того чи іншого різновиду [98].

Більш детально обіг цивільної вогнепальної зброї регламентований Інструкцією, затвердженою наказом МВС України № 622 від 21.08.1998 р., яка ґрунтовно встановлює процедури виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної зброї цивільного призначення. Зокрема, даний нормативно-правовий акт визначає вимоги до суб'єктів, які мають право на володіння зброєю, регулює порядок отримання відповідних дозволів, встановлює правила безпечного зберігання та транспортування зброї, а також передбачає механізми контролю за дотриманням встановлених норм з боку правоохоронних органів. Важливим аспектом цього документа є чітке окреслення процедур реєстрації та перереєстрації зброї, умов її використання власниками та відповідальності за порушення встановлених правил [38].

Не менш вагомими є й приписи Порядку, затвердженого наказом МВС України № 769 від 18.11.2024 р. Цей підзаконний нормативно-правовий акт з-поміж іншого визначає механізм проведення територіальними органами Національної поліції України та їх відокремленими підрозділами перевірок отриманих цивільними особами вогнепальної зброї і боєприпасів до неї, а також знайденої і задекларованої вогнепальної зброї та боєприпасів. Окремо документ закріплює порядок зберігання, обліку та утилізації в Національній поліції України вищезазначених зброї та

боєприпасів і встановлює процедури приведення вогнепальної зброї у відповідність до виду, дозволеного для володіння фізичними особами, або до стану макета [74].

Важливе значення для регулювання обігу зброї має й Інструкція, затверджена наказом МВС України № 314 від 31.05.1993 р., якою встановлено порядок поводження з вилученою, добровільно зданою та знайденою зброєю. Цей нормативний акт детально регламентує процедури приймання такої зброї правоохоронними органами, визначає умови її зберігання та ведення відповідного обліку. Крім того, Інструкція встановлює чіткі механізми подальшого розпорядження відповідною зброєю через її знищення, реалізацію або приведення у встановленому порядку в непридатний для пострілу стан. Особлива увага в документі приділяється процедурам документування всіх дій із вилученою, зданою чи знайденою зброєю, що забезпечує прозорість процесу та належний контроль за рухом вказаних предметів [40].

Специфічні особливості вилучення зброї у сфері природоохоронної діяльності регламентує Інструкція, затверджена наказом Міністерства екології та природних ресурсів України № 56/М від 31.03.2003 р. Цей нормативний акт визначає процедурні аспекти взаємодії працівників державної екологічної інспекції з органами внутрішніх справ при виявленні порушень природоохоронного законодавства із застосуванням зброї. Документ встановлює алгоритм дій інспекторів щодо тимчасового вилучення зброї на місці правопорушення, її опису та подальшої передачі до відповідних підрозділів Міністерства внутрішніх справ. Також Інструкція передбачає особливості оформлення супровідної документації та строки передання вилученої зброї, що забезпечує оперативність реагування на екологічні правопорушення та належний контроль за вилученими предметами [39].

У процесі дослідження правових підстав відносин у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї неможливо оминати увагою й норми Порядку видачі медичної довідки, затвердженого наказом МОЗ України № 252 від 20.10.1999 р., який визначає медичні критерії допуску громадян до володіння зброєю. Цей підзаконний акт встановлює перелік обов'язкових медичних оглядів, які має пройти особа для

отримання відповідного дозволу, та паралельно окреслює протипоказання, що унеможлиблюють володіння зброєю. Окремо документом регламентовано процедуру створення медичної комісії, визначено її склад та повноваження, а також встановлено форму та термін дії медичного висновку у формі довідки, що видається за результатами проведених обстежень. Важливим аспектом Порядку є закріплення можливості оскарження рішення комісії в позасудовому та судовому порядках [72].

У той же час цифровізація обліку та контролю за обігом зброї станом на сьогоднішній день забезпечується Положенням про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї», що затверджене наказом МВС України № 2 від 10.01.2022 р. Даний документ визначає структуру та принципи функціонування електронної бази даних, яка містить зведену інформацію про зареєстровану зброю, її власників та видані дозволи. Реєстр інтегрує всі процеси документообігу, забезпечує централізований облік зброї в електронному форматі та надає можливість оперативного доступу уповноважених осіб до актуальної інформації про зброю та її власників. Одночасно Положенням регламентовано порядок внесення, обробки та захисту інформації в системі [71].

І, насамкінець, господарська діяльність у сфері виробництва та обігу зброї регулюється Ліцензійними умовами, що затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 1000 від 02.12.2015 р. Цей нормативний акт встановлює вимоги до суб'єктів господарювання щодо матеріально-технічної бази, підбору персоналу та організації виробничого процесу. Документ визначає порядок отримання ліцензії на виробництво, ремонт та реалізацію вогнепальної зброї, закріплює перелік необхідних документів та регламентує процедури контролю за дотриманням ліцензійних вимог. Особлива увага приділяється забезпеченню належного рівня безпеки виробництва та зберігання продукції [57].

Доповнює законодавця в ряді питань і судова практика. Так, з метою забезпечення своєчасного та правильного розгляду справ про кримінальні правопорушення, пов'язані з протиправними діями з вогнепальною зброєю та

бойовими припасами Пленумом Верховного Суду України 26 квітня 2002 р. ухвалено Постанову «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» № 3 [102], яка певним чином уніфікувала правозастосування кримінально-правових норм судами України.

Щодо міжнародно-правових актів, то в досліджуваній сфері певною мірою впорядковують відносини такі документи, як Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності від 31.05.2001 р., та Директива Європейського Парламенту і Ради ЄС 2021/555 від 24.03.2021 р. про контроль за придбанням і володінням зброєю.

Зокрема, перший із зазначених актів комплексно регулює питання протидії незаконному обігу зброї на глобальному рівні, закріплюючи єдині механізми контролю за переміщенням вогнепальної зброї через державні кордони. Аналізований Протокол де-юре забезпечує міжнародне співробітництво правоохоронних органів в досліджуваній сфері, визначає стандарти маркування та обліку зброї, встановлює порядок обміну інформацією між державами та створює правову основу для попередження і припинення незаконного виготовлення та транскордонного переміщення зброї [105].

Стосовно Директиви Європарламенту і Ради ЄС 2021/555 від 24.03.2021 р., то цей міжнародний акт всебічно регулює обіг вогнепальної зброї в країнах Європейського Союзу. Основною метою цього документа, як вбачається з його змісту, є гармонізація законодавства держав-членів ЄС у сфері контролю за обігом зброї, підвищення рівня громадської безпеки та формування єдиного правового простору для регулювання питань, пов'язаних із цивільним обігом вогнепальної зброї. Задля реалізації зазначених цілей згаданим нормативно-правовим актом з-поміж іншого уніфіковано підходи до класифікації зброї, визначено єдині стандарти її придбання та

володіння, а також, аналогічно до положень Протоколу, встановлено уніфіковані правила маркування та обліку вогнепальної зброї [152].

Таким чином, комплексний аналіз юридичних підстав відносин у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї засвідчує, що відповідні правовідносини являють собою складну та багаторівневу систему взаємодій між різноманітними суб'єктами, кожен з яких має свій особливий правовий статус та роль. Як показує дослідження, вказана система характеризується не лише значною кількістю учасників, а й вирізняється складними взаємозв'язками між ними та специфічним правовим регулюванням, що, вочевидь, обумовлено особливою небезпечністю вогнепальної зброї як об'єкта правовідносин. Саме тому для повного розуміння правової природи таких правовідносин необхідно детально дослідити правовий статус та функціональні особливості суб'єктів, які беруть участь у регулюванні та безпосередньому здійсненні процесів обігу цивільної вогнепальної зброї, а також, за можливості, проаналізувати механізми їх взаємодії, компетенцію та межі відповідальності в ході реалізації покладених на них повноважень.

Так, ключовим суб'єктом у системі правовідносин щодо обігу цивільної вогнепальної зброї, безумовно, виступає *Міністерство внутрішніх справ України*, яке, відповідно до Положення про Міністерство внутрішніх справ України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 878 від 28 жовтня 2015 р., Положення про дозвільну систему, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 576 від 12.10.1992 р., а також Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ, затвердженого наказом МВС України № 2 від 10.01.2022 р., наділене широким спектром повноважень у цій сфері. Зокрема, як центральний орган виконавчої влади, МВС України не лише формує та реалізує державну політику щодо обігу зброї, але й забезпечує комплексне нормативно-правове регулювання відповідних питань. При цьому особливої уваги заслуговує координаційна функція міністерства, яка полягає в забезпеченні злагодженої роботи територіальних органів поліції у сфері контролю за

обігом зброї [69]. Окремо варто також наголосити, що до компетенції МВС України у тому числі входить організаційне, методичне та нормативно-правове супроводження функціонування Єдиного реєстру зброї, контроль за дотриманням вимог його ведення та регулювання доступу до нього, що, безперечно, є важливим інструментом реалізації повноважень, які покладені на даний орган виконавчої влади [71]. До того ж, згідно з Положенням, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 878 від 8 жовтня 2015 р., міністерство додатково відповідає за розробку та впровадження єдиних стандартів у сфері контролю за обігом зброї, що забезпечує системний підхід до регулювання цієї сфери на загальнодержавному рівні [69].

Наступним, не менш вагомим, суб'єктом аналізованих правовідносин виступає *Національна поліція України*, яка відповідно до Закону України про «Національну поліцію» та згідно з Інструкцією, затвердженою наказом МВС України № 622 від 21.08.1998 р., реалізує широкий спектр функцій у сфері безпосереднього контролю за обігом зброї. Зокрема, відповідно до приписів зазначених законодавчих актів територіальні органи поліції здійснюють комплексну перевірку кандидатів на отримання дозволу на придбання зброї, що охоплює встановлення відсутності судимості, оцінку відповідності місця проживання вимогам щодо зберігання зброї, верифікацію медичних документів та підтвердження проходження спеціальної підготовки [38; 94].

Окремо слід зауважити, що поліцейські підрозділи проводять систематичні перевірки власників зброї щодо дотримання умов її зберігання, технічного стану та актуальності дозвільних документів. У даному контексті важливим напрямком діяльності відповідних підрозділів є нагляд за суб'єктами господарювання, які провадять операції зі зброєю, що включає інспектування збройових магазинів, підприємств-виробників, тирів та стрільбищ.

Особливої уваги у структурі Національної поліції України заслуговує *Управління контролю за обігом зброї*, що забезпечує контроль за дотриманням порядку на об'єктах дозвільної системи і здійснює нагляд за дотриманням правил

виготовлення, придбання, обліку та зберігання зброї. Важливою складовою діяльності цього уповноваженого підрозділу є координація роботи з наповнення Єдиного реєстру зброї, що включає внесення детальних відомостей про власників зброї, їх ідентифікаційних даних та характеристик зброї [38].

Специфічними повноваженнями у сфері контролю наділені також *Департамент карного розшуку*, до функціональних обов'язків якого входить організація оперативного пошуку незаконної зброї та протидія каналам її нелегального обігу, а також *Головне слідче управління*, що забезпечує своєчасне розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із порушеннями у сфері обігу зброї [38].

Ще одним важливим учасником відносин у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї є *Експертна служба МВС України*, яка діє на підставі Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затвердженого наказом МВС України № 1343 від 03.11.2015 р. [68]. Згідно з нормами Інструкції, затвердженої наказом МВС України № 622 від 21.08.1998 р., до основних функцій служби належить ведення криміналістичного обліку куль і гільз зі слідами зброї, отриманих під час контрольного відстрілу різних категорій зброї: від вилученої до відомчої; формування й ведення електронного класифікатора зброї, боєприпасів та основних частин зброї для Єдиного реєстру зброї (ЄРЗ), а також внесення до ЄРЗ детальних відомостей про вогнепальну зброю. Особливе місце в діяльності служби посідає проведення відстрілу зброї та оцінка її технічного стану, а також верифікація особистих даних власників при проведенні таких процедур. До того ж, Експертна служба МВС України в силу покладених на неї обов'язків проводить оцінку відповідності продукції щодо всіх видів зброї та боєприпасів з подальшим внесенням цієї інформації до ЄРЗ, що, у свою чергу забезпечує належний контроль за якістю вогнепальної зброї, унеможливорює обіг неналежної або небезпечної продукції та сприяє дотриманню вимог законодавства у цій сфері [38].

При дослідженні суб'єктного складу відносин, предметом яких виступає цивільна вогнепальна зброя, неможливо оминати увагою й правовий статус *Міністерства охорони здоров'я*, яке згідно з Положенням про Міністерство охорони здоров'я України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 267 від 25 березня 2015 р., та Порядком видачі медичної довідки для отримання дозволу (ліцензії) на об'єкт дозвільної системи, затвердженим наказом МОЗ України № 252 від 20.10.1999 р., регулює процес медичного огляду осіб, які претендують на отримання дозволу на зброю, встановлює перелік медичних протипоказань і форми медичної документації та регламентує діяльність медичних установ щодо проведення відповідних оглядів [70].

У частині здійснення згаданих медичних обстежень в якості окремого суб'єкта правовідносин доцільно також виділити *лікарсько-консультативні комісії*, які уповноважені видавати медичні довідки із зазначенням наявності чи відсутності в обстежуваних осіб медичних протипоказань для отримання дозволу (ліцензії) на конкретний об'єкт дозвільної системи. У загальному відповідні комісії проводять комплексне обстеження особи, оцінюють стан її здоров'я та виявляють можливі протипоказання до володіння зброєю. Важливою складовою роботи зазначених комісій є також проведення періодичних медичних оглядів власників зброї, що дозволяє контролювати їхній стан здоров'я протягом всього періоду володіння зброєю.

Окрім того, значущим учасником аналізованих правовідносин є *Державна митна служба України*, яка здійснює свої повноваження на підставі Положення про Державну митну службу України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 227 від 6 березня 2019 р. Даний орган державної влади в основному відіграє визначну роль у контролі за переміщенням вогнепальної зброї через митний кордон України. Із цією метою митні органи здійснюють перевірку документів на право ввезення чи вивезення зброї, проводять огляд зброї, контролюють дотримання встановлених правил її транспортування та проводять перевірку відповідності зброї,

що переміщується, заявленим документам [65]. У той же час особливу увагу митних органів сконцентовано на виявленні спроб незаконного переміщення зброї через кордон, задля чого у структурі Державної митної служби України та структурі регіональних митниць на підставі указу Президента України № 216/98 від 23.03.1998 р. відповідно створено Департамент боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил і однойменні управління [85].

Подібні функції покладені законодавцем і на *Державну прикордонну службу України*, на якій, як опосередковано впливає з положень Закону України «Про державну прикордонну службу України», лежить обов'язок здійснення комплексного контролю за переміщенням вогнепальної зброї через державний кордон України. Зокрема, у межах своїх повноважень ДПС України здійснює перевірку документів на право переміщення зброї через кордон, проводить огляд транспортних засобів та вантажів, здійснює поверхневу перевірку, а також має право вилучати зброю у разі виявлення спроб її незаконного переміщення. Важливим аспектом діяльності служби є взаємодія з митними органами та іншими правоохоронними структурами щодо запобігання незаконному переміщенню зброї через державний кордон. У разі виявлення порушень прикордонники уповноважені здійснювати вилучення такої зброї та передавати її за належністю у встановленому законодавством порядку. Крім того, ДПС України бере активну участь у проведенні спеціальних операцій, спрямованих на протидію контрабанді зброї, та здійснює обмін оперативною інформацією з відповідними службами суміжних держав [87].

Особливе місце у системі суб'єктів, що регулюють обіг цивільної вогнепальної зброї, посідає й *Державна служба експортного контролю України*, діяльність якої регламентується Положенням про Державну службу експортного контролю України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України № 159 від 31 березня 2015 р. Специфіка повноважень даного органу, першочергово, полягає у здійсненні контролю за міжнародними передачами цивільної вогнепальної зброї через механізм видачі відповідних дозвільних документів на її експорт та імпорт. При цьому

Держекспортконтроль не лише перевіряє законність таких операцій, але й забезпечує дотримання міжнародних зобов'язань України щодо контролю за переміщенням зброї. Не менш вагомим аспектом діяльності служби є ведення обліку міжнародних передач цивільної вогнепальної зброї та подання відповідної звітності, зокрема, щорічне інформування Верховної Ради України про обсяги таких операцій. До того ж, служба здійснює міжнародне співробітництво з аналогічними органами іноземних держав задля забезпечення належного контролю за переміщенням зброї та недопущення її потрапляння до незаконного обігу [66].

Окремою ланкою у системі суб'єктів, що беруть безпосередню участь у правовідносинах з обігу цивільної вогнепальної зброї, виступає й *Державна виконавча служба*, яка діє на підставі Закону України «Про виконавче провадження» та Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів». Так, у межах виконавчого провадження державні виконавці наділені повноваженнями щодо примусового вилучення зброї у визначених законом випадках, зокрема, при виконанні рішень судів. При цьому служба забезпечує не лише вилучення зброї, але й організовує її подальше зберігання або реалізацію відповідно до встановленого порядку. Окрім того, як зазначалося раніше, важливою частиною діяльності виконавчої служби є й реалізація положень Закону України «Про виконавче провадження» щодо тимчасового обмеження боржників зі сплати аліментів (якщо заборгованість перевищує чотири місяці) у праві користування вогнепальною мисливською зброєю до моменту погашення заборгованості [84].

У контексті здійснення природоохоронної діяльності окремими повноваженнями щодо контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї наділена *Державна екологічна інспекція України*, яка функціонує на підставі Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 275 від 19 квітня 2017 р. Особливість компетенції даного органу полягає у проведенні контролю за використанням зброї в межах природоохоронних територій та при здійсненні полювання. У разі виявлення порушень природоохоронного законодавства інспектори

мають право вилучати у порушників зняття добування об'єктів тваринного світу, включаючи вогнепальну зброю [64]. Процедура такого вилучення, як вже й згадувалося в рамках даного пункту дисертаційного дослідження, детально регламентована затвердженою наказом Міністерства екології та природних ресурсів України № 56/М від 31.03.2003 р. Інструкцією, яка визначає порядок взаємодії екологічних інспекторів з органами внутрішніх справ, встановлює алгоритм тимчасового вилучення зброї на місці правопорушення, її опису та подальшої передачі до відповідних підрозділів МВС України, а також регламентує особливості оформлення супровідної документації та строки передання вилученої зброї [39].

Продовжуючи аналіз системи контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї, важливо відзначити особливу роль *Державного агентства лісових ресурсів України*, що діє на підставі Положення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 521 від 8 жовтня 2014 р. [63]. Так, відповідно до статті 39 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» посадові особи Держлісагентства наділені широким спектром повноважень у цій сфері: від перевірки документів на право полювання та огляду транспортних засобів до вилучення зняття полювання у порушників та їх доставлення до органів Національної поліції [93]. Разом з тим, такі посадові особи вправі припиняти полювання у разі виявлення порушень, здійснювати перевірку документації, пов'язаної з використанням мисливської вогнепальної зброї, а також розглядати справи про адміністративні правопорушення та накладати відповідні стягнення [93], що робить цей орган ключовою ланкою в забезпеченні законності використання мисливської зброї та дотримання встановлених правил її застосування під час полювання.

Завершальною інстанцією в регулюванні правовідносин, пов'язаних з цивільною вогнепальною зброєю, виступають *суди*, які реалізують свої повноваження через різні види судочинства. Так, у порядку адміністративного судочинства суди розглядають справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням правил придбання, зберігання, обліку, перевезення і використання зброї, що віднесені

до їх компетенції статтею 221 КУпАП. У межах кримінального судочинства суди розглядають справи щодо злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї, та приймають рішення про її конфіскацію і спеціальну конфіскацію. Крім того, суди наділені повноваженнями щодо вирішення цивільно-правових спорів, що виникають у зв'язку з володінням та використанням зброї, забезпечуючи таким чином комплексний судовий захист прав та інтересів учасників правовідносин у цій сфері.

У сучасному світі, де безпека та відповідальне ставлення до зброї набувають особливого значення, ключову роль у формуванні культури безпечного поводження зі зброєю та підготовці компетентних власників зброї відіграють *пункти вивчення матеріальної частини зброї*, які є невід'ємною частиною системи контролю за її обігом в Україні. Вищезазначені пункти функціонують відповідно до Інструкції, затвердженої наказом МВС України №622 від 21.08.1998 р., і Положення про дозвільну систему, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України № 576 від 12.10.1992 р., та виконують важливу освітню функцію, забезпечуючи теоретичну та практичну підготовку майбутніх власників зброї.

Відповідно до згаданої Інструкції, для відкриття пункту вивчення матеріальної частини зброї необхідно отримати спеціальний дозвіл на відкриття об'єкта дозвільної системи. Ця процедура передбачає подання комплексного пакета документів, до якого з-поміж іншого входять: детальний список відповідальних осіб із зазначенням їхніх персональних даних та професійного досвіду, медичні довідки встановленого зразка, копії договорів страхування, документація щодо кваліфікації персоналу, правовстановлюючі документи на приміщення та підтвердження його технічної придатності, а також відомості про матеріально-технічну базу, необхідну для проведення навчання та практичних стрільб [38].

У забезпеченні виробничої складової обігу цивільної вогнепальної зброї провідне місце займають *суб'єкти господарювання, що здійснюють її виробництво*, діяльність яких регламентується Ліцензійними умовами, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України № 1000 від 02.12.2015 р. Особливість правового статусу

вказаних суб'єктів, передусім, полягає у необхідності забезпечення ними повного циклу виробництва зброї відповідно до встановлених технічних регламентів, що включає розробку нових моделей, проведення випробувань та здійснення технічного контролю якості. При цьому законодавством встановлено низку спеціальних вимог до такої діяльності, зокрема, щодо обов'язкового маркування виготовленої зброї шляхом присвоєння їй номера та нанесення штампу виробника, нумерації зброї за погодженням з МВС України відповідно до встановлених регіональних індексів, а також наявності сертифікату відповідності. Важливими аспектами забезпечення контролю за виробничим процесом є суворе дотримання пропускнуго та внутрішньооб'єктового режиму на виробництві, ведення систематичного обліку виготовленої продукції, який з грудня 2023 року здійснюється з використанням функціональної підсистеми єдиної інформаційної системи МВС України, а також забезпечення окремого розташування виробничих приміщень, місць зберігання та реалізації виготовленої зброї [57].

У той же час, якщо вести мову про технічне обслуговування цивільної вогнепальної зброї, то воно забезпечується *суб'єктами господарювання, що здійснюють ремонт такої зброї*, діяльність яких, як і виробників зброї, регулюється тими ж Ліцензійними умовами. Визначальною рисою правового статусу зазначених суб'єктів є спеціальний порядок приймання зброї в ремонт та її видачі, який диференціюється залежно від правового статусу замовника: для фізичних осіб обов'язковою є наявність дозволу на зберігання та носіння зброї та документа, що посвідчує особу, тоді як представники юридичних осіб додатково повинні надати супровідний лист керівника та доручення. Додатково законодавством на таких учасників правових відносин покладено й контрольні функції, зокрема, щодо перевірки легальності зброї, що здається в ремонт, та обов'язку негайної передачі незареєстрованої зброї територіальному органу Національної поліції разом з інформацією про особу, яка її здала. Разом з тим, на вказаних суб'єктів покладено обов'язок з передачі органам поліції відремонтованої зброї у разі неотримання її

власником протягом місяця після завершення ремонту та ведення обліку зброї, що надходить для ремонту, з використанням Єдиного реєстру зброї [57].

Відповідно до тих же Ліцензійних умов діють і *суб'єкти господарювання, що здійснюють торгівлю зброєю та боєприпасами*. Якщо розглядати їх правове становище більш детально, то варто вказати, що його характерною рисою є чітка регламентація порядку продажу різних видів зброї та боєприпасів, що передбачає диференційований підхід залежно від виду товару та статусу покупця. Так, за загальним правилом, вогнепальна зброя реалізується за наявності дозволів на її придбання. Виняток з цього правила становить лише порядок продажу нарізної зброї, яка відповідно до закріплених вимог може бути продана виключно за наявності довідки про її відстріл від експертної служби МВС України. Стосовно боєприпасів до вогнепальної зброї невійськового призначення, то згідно з закріпленими приписами суб'єкти господарювання вправі їх продавати юридичній особі – на підставі дозволу на їх придбання, а також доручення, виданого її представникові, та документа, який засвідчує особу; громадянам – на підставі дозволу на зберігання та носіння вогнепальної зброї невійськового призначення. Додатково правотворцем також врегульовано особливості комісійного продажу зброї, що передбачає обов'язкове інформування територіального органу Національної поліції та подання відповідних дозвільних документів. При цьому облік торговельних операцій зі зброєю та боєприпасами в обов'язковому порядку здійснюється з використанням функціональної підсистеми єдиної інформаційної системи МВС України [57].

В якості продовження аналізу гілки суб'єктів господарювання як учасників досліджуваних правовідносин, доцільним буде згадати й про *перевізників небезпечних вантажів*, діяльність яких регламентовано Законом України «Про перевезення небезпечних вантажів» № 1644-III від 06.04.2000 р. Даний нормативно-правовий акт детально унормовує правила перевезення небезпечних вантажів (до яких віднесено у тому числі й вогнепальну зброю) та визначає чіткий перелік прав та обов'язків перевізників. Зокрема, згідно з положеннями Закону останні мають право на

своєчасне отримання повної інформації про вантаж, проведення його всебічної перевірки та можуть відмовити у перевезенні у разі невідповідності вантажу встановленим вимогам. Водночас відповідно до Закону перевізники зобов'язані забезпечувати спеціально обладнані транспортні засоби, погоджувати з органами Національної поліції маршрути перевезення, здійснювати фізичний захист вантажу, забезпечувати спеціальну підготовку персоналу та його медичний огляд, а також здійснювати страхування відповідальності на випадок настання негативних наслідків під час перевезення [97]. Така система прав та обов'язків, разом із механізмами забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України, створює надійне підґрунтя для безпечного транспортування вогнепальної зброї.

Як частково впливає зі змісту попереднього абзацу, ще одною ключовою фігурою у структурі досліджуваних правовідносин є *страховики*, що діють відповідно до вимог Закону України «Про страхування» [101]. Варто наголосити, що участь цих суб'єктів у зазначених правовідносинах носить обов'язковий характер, оскільки відповідно до вимог Інструкції, затвердженої наказом МВС України №622 від 21.08.1998 р., кожна особа, яка має у власності чи іншому законному володінні вогнепальну зброю, зобов'язана укласти договір страхування відповідальності за шкоду, яку може бути заподіяно третій особі внаслідок володіння, зберігання чи використання зброї [38]. При цьому особливість діяльності страхових компаній у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї першочергово полягає у розробці спеціалізованих страхових продуктів, проведенні комплексної оцінки ризиків, пов'язаних із володінням зброєю, здійсненні страхових виплат у разі настання страхових випадків, а також у можливості встановлення додаткових вимог до умов зберігання та застосування зброї в межах договірних відносин, що формує додатковий рівень контролю за безпечним поведженням зі зброєю.

Доповнюючи систему суб'єктів правовідносин у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї, особливу увагу варто приділити *громадським організаціям*, які виступають своєрідними медіаторами між власниками зброї та державними органами.

Їх унікальна роль полягає у формуванні та реалізації збройової політики шляхом представництва інтересів власників зброї й участі у розробці різноманітних нормативних документів. Важливим аспектом діяльності таких організацій є освітньо-консультативна функція, що реалізується через проведення навчальних заходів та надання консультацій щодо безпечного поводження зі зброєю. Крім того, ці організації виступають важливими партнерами правоохоронних органів у питаннях контролю за обігом зброї та попередження правопорушень, що створює додатковий рівень громадського контролю у цій сфері та сприяє формуванню відповідальної культури володіння зброєю в суспільстві.

Завершуючи аналіз суб'єктного складу правовідносин у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї, доцільно виокремити особливу категорію учасників – *кінцевих набувачів зброї*, до яких належать фізичні та юридичні особи, що набувають право на придбання, носіння та зберігання вогнепальної зброї відповідно до Інструкції, затвердженої наказом МВС України № 622. Якщо детально досліджувати правовий статус вищевказаних осіб, то, передусім, слід підкреслити, що він характеризується дуалістичною природою, адже, з одного боку, відповідні суб'єкти наділені правами щодо придбання, зберігання, носіння та використання зброї, а з іншого – на них покладається широкий спектр обов'язків щодо забезпечення безпечного поводження зі зброєю. При цьому специфіка правового становища юридичних осіб полягає у необхідності створення спеціальних умов зберігання зброї, призначення відповідальних осіб та ведення документації, тоді як фізичні особи повинні відповідати встановленим вимогам щодо віку, стану здоров'я, відсутності судимості та проходження спеціальної підготовки. Водночас і фізичні, і юридичні особи зобов'язані дотримуватися правил безпечного поводження зі зброєю, забезпечувати її належне зберігання, своєчасно продовжувати дозвільні документи та переукладати чи пролонгувати договори страхування відповідальності у разі закінчення термінів їх дії.

І, насамкінець, в умовах воєнного стану особливої актуальності набуває правовий статус нової категорії суб'єктів правовідносин у сфері обігу цивільної

вогнепальної зброї – *цивільних осіб, які беруть участь у захисті України*. Правове унормування їхньої діяльності здійснюється відповідно до Закону України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України», який надає розширені можливості щодо використання зброї в умовах особливого періоду. Особливістю правового статусу таких осіб є те, що за приписами Закону як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства, які перебувають на території України на законних підставах, можуть отримувати вогнепальну зброю та боєприпаси для участі в протидії та нейтралізації збройної агресії. Водночас важливо, що громадяни України у тому числі мають право застосовувати власну нагородну, спортивну, мисливську нарізну, гладкоствольну чи комбіновану зброю та бойові припаси до неї [89]. При цьому вагомою гарантією, закріпленою, зокрема, у положеннях Кримінального кодексу України, є звільнення від кримінальної відповідальності за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України, за умови, що таке застосування відповідає вимогам закону [54].

Таким чином, як показує дослідження, система суб'єктів правових відносин у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї є складною та багаторівневою структурою, де кожен суб'єкт виконує свої специфічні функції та має особливий правовий статус. Ефективність функціонування цієї системи залежить від належної взаємодії між усіма суб'єктами, чіткого розподілу повноважень та відповідальності, а також від постійного вдосконалення нормативно-правової бази відповідно до сучасних викликів та потреб суспільства.

2.2. Порядок надання дозволу на зберігання та носіння цивільної вогнепальної зброї

У сучасних умовах розвитку українського суспільства, особливо з огляду на виклики, пов'язані з російською збройною агресією, належне правове регулювання

порядку надання дозволів на зберігання та носіння цивільної вогнепальної зброї набуває особливої актуальності.

Безсумнівно, дозвільна система в означеній сфері є критично важливим елементом забезпечення громадської безпеки, що покликана гарантувати контроль за законним володінням зброєю та запобігати її неправомірному використанню. Відтак, враховуючи подвійну природу зброї як засобу захисту та потенційної загрози, процедура надання дозволу потребує виваженого підходу та детального аналізу можливих ризиків, що, в свою чергу, визначає важливість дослідження цієї теми для виявлення практичних аспектів реалізації права на володіння зброєю та окреслення напрямів вдосконалення відповідного регулювання.

Заразом, якщо досліджувати процедуру отримання дозволу на зберігання та носіння цивільної вогнепальної зброї в Україні глибше, то, насамперед, слід зауважити, що вона являє собою комплексний адміністративний процес, що в основному детально врегульований приписами Інструкції, затвердженої наказом МВС України № 622. Аналіз нормативних приписів вказаного документу свідчить про системний підхід законодавця до регулювання цієї сфери, що проявляється у встановленні диференційованих вимог залежно від виду зброї та категорії заявників.

Так, перш за все, варто зазначити, що станом на сьогоднішній день фізичні особи, в частині, що стосується вогнепальної зброї, можуть володіти лише *мисливською (гладкоствольною та нарізною), спортивною і нагородною вогнепальною зброєю*.

При цьому правотворець для тієї чи іншої категорії встановлює відмінні *вікові обмеження*, що, вочевидь, обумовлено різним ступенем потенційної небезпеки різних видів зброї та необхідністю забезпечення достатньої зрілості особи для відповідального володіння більш небезпечними класами. Зокрема, згідно з приписами Інструкції право на придбання мисливської гладкоствольної зброї та її основних частин надається особам, які досягли 21-річного віку, тоді як для мисливської нарізної зброї встановлено вищий віковий ценз – 25 років [38]. У свою чергу, відповідно до

Порядку придбання, зберігання, перевезення і використання спортивної зброї, боєприпасів до неї, утримання стрілецьких тирів, стрільбищ та стендів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1207 від 27 грудня 2018 р., для спортивної вогнепальної зброї калібру 5,6 міліметра та гладкоствольних рушниць передбачено можливість отримання дозволу з 18-річного віку за спеціальним клопотанням, що є своєрідним винятком із загальних вікових обмежень [73].

Аналогічно, з урахуванням різновиду вогнепальної зброї, законодавець встановлює відмінні процедури отримання дозволів на її придбання.

Приміром, якщо вести мову про *мисливську вогнепальну зброю*, то особливістю правової регламентації її обігу є відсутність кількісних обмежень щодо придбання відповідних засобів ураження. Зокрема, відповідно до приписів Інструкції законодавець дозволяє громадянам та особам, яким надано посвідку на постійне проживання, мати у власності необмежену кількість мисливської вогнепальної нарізної, гладкоствольної зброї чи її основних частин. Єдиною умовою при цьому виступає забезпечення їх належного зберігання, що свідчить про пріоритет безпекової складової над кількісними обмеженнями [38].

У той же час процедура отримання дозволу на придбання мисливської вогнепальної зброї передбачає подання визначеного пакету документів. Так, згідно з Інструкцією базовими документами є заява, фотокартка розміром 3,5 × 4,5 см, медична довідка, довідка про вивчення матеріальної частини зброї та документ про оплату послуги [38].

При цьому особливу увагу слід приділити алгоритму отримання медичної довідки, який відповідно до норм затвердженого наказом МОЗ України № 252 від 20.10.1999 р. Порядку передбачає комплексне обстеження заявника лікарсько-консультативною комісією, до складу якої обов'язково входять голова комісії (лікар-терапевт), лікар-невропатолог, лікар-отоларинголог та лікар-офтальмолог.

Щодо процедурних моментів зазначеного медичного обстеження, то воно включає обов'язковий перелік досліджень, серед яких загальний аналіз крові, аналіз

крові на цукор, електрокардіограма, обстеження гостроти й полей зору. При цьому важливим елементом медичного огляду є врахування результатів обов'язкового профілактичного наркологічного огляду та даних щодо перебування громадянина на психіатричному обліку [72].

Як засвідчує критичний аналіз описаної процедури медичного обстеження, така система перевірки, на превеликий жаль, неспроможна належним чином гарантувати недопуск до володіння цивільною вогнепальною зброєю осіб, які мають певні психічні розлади, проте не перебувають на психіатричному обліку, а також осіб, які за своїм психічним станом схильні до застосування засобів ураження в протиправних цілях, а тому потребує негайного вдосконалення. З цією метою доцільним законодавчим кроком стало б запровадження додаткової дворівневої системи психодіагностичної експертизи, спеціально орієнтованої на виявлення схильності до неконтрольованого застосування зброї. Як видається, перший рівень такої експертизи повинен включати проведення комп'ютеризованої експрес-діагностики, спрямованої на виявлення первинних психологічних маркерів ризикованої поведінки, з використанням методики оцінки схильності до різних форм агресії, а також психометричних шкал для визначення рівня тривожності, депресії та оцінки нервово-психічного стану. Стосовно ж другого рівня, то він повинен полягати у здійсненні кваліфікованим психологом психологічного інтерв'ювання заявника з метою перевірки виявлених ризиків та оцінки здатності особи контролювати власний емоційний стан у конфліктних ситуаціях [15, с. 41].

Продовжуючи аналіз специфіки правового регулювання обігу мисливської вогнепальної зброї, варто звернути увагу, що особливий порядок отримання дозволу на її придбання встановлено Інструкцією для *працівників поліції, військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, а також особового складу правоохоронних органів*. Для цієї категорії осіб передбачено спрощений пакет документів, який включає заяву, довідку про вивчення матеріальної частини зброї, фотокартку, довідку з місця служби та документ про оплату послуги. Примітно, що

для службових осіб не вимагається подання медичної довідки, що обумовлено попереднім проходженням медичного огляду при вступі на службу та регулярними перевірками стану здоров'я під час її проходження.

Спрощений порядок отримання дозволу на придбання передбачений законодавцем і для осіб, які звертаються для отримання дозволу на придбання зброї і мають дійсний дозвіл на зберігання та носіння такого ж виду зброї, інформація про який міститься в ЄРЗ. За приписами Інструкції такі особи подають лише заяву та копію документа про внесення коштів за надання заявнику відповідної платної послуги [38].

При цьому чинним законодавством встановлено диференційовані строки розгляду заяв про надання дозволів. Так, первинний дозвіл на придбання зброї видається протягом 30-ти календарних днів, тоді як повторний дозвіл – протягом 15-ти робочих днів. З даного приводу варто наголосити, що такий підхід є цілком обґрунтованим, оскільки при повторному зверненні уповноважений орган володіє підтвердженою інформацією про відповідність особи заявника встановленим вимогам, що, у свою чергу, скорочує час перевірки.

Заразом, як слідує з приписів тієї ж Інструкції, після придбання мисливської вогнепальної зброї власник зобов'язаний протягом десяти днів звернутися до відповідного органу поліції для отримання дозволу на її зберігання та носіння. При зверненні необхідно подати заяву, копію договору страхування та документ про оплату послуги. Водночас, якщо місце проживання власника змінилося порівняно з тим, що було вказано при отриманні дозволу на придбання зброї, додатково надається витяг з реєстру територіальних громад про нове місце проживання. При цьому рішення про надання дозволу на зберігання та носіння вогнепальної зброї приймається органами поліції протягом п'ятнадцяти календарних днів з моменту подання всіх необхідних документів.

Критично оцінюючи вищенаведені нормативні приписи, необхідно звернути увагу на суттєву правову колізію, яка виникає у проміжний період між придбанням

зброї і отриманням дозволу на її зберігання та носіння. У даному контексті слід констатувати, що фактично законодавець створює ситуацію, за якої особа може володіти вогнепальною зброєю без дозволу на її зберігання протягом 25-денного періоду: 10 днів на звернення до органу поліції та ще 15 днів на розгляд документів уповноваженим органом. Така нормативна неузгодженість, вочевидь, породжує серйозну проблему, адже за своєю юридичною природою дозвіл на придбання вогнепальної зброї наділяє особу виключно правом купівлі відповідного предмета, і аж ніяк не надає їй право на подальше зберігання придбаної зброї. Таким чином, особа, яка законно придбала зброю та сумлінно звернулася для отримання дозволу на її зберігання, змушена протягом перехідного періоду формально порушувати вимоги законодавства, оскільки дозвіл на зберігання у неї відсутній, хоча фізично зброя вже перебуває в її володінні.

Відтак, зважаючи на викладене, в умовах сьогодення існує гостра необхідність удосконалення чинного законодавства України у сфері обігу мисливської вогнепальної зброї в частині усунення виявленої правової колізії. Як видається, найбільш оптимальними шляхами розв'язання окресленої проблеми могли б стати наступні альтернативні законодавчі новації: запровадження єдиного комплексного дозволу на придбання та тимчасове зберігання зброї; внесення змін до Інструкції з чітким визначенням, що дозвіл на придбання вогнепальної зброї автоматично включає право її тимчасового зберігання протягом періоду оформлення постійного дозволу; зміна процедури видачі дозволів таким чином, щоб дозвіл на зберігання видавався одночасно з дозволом на придбання, але набував юридичної сили з моменту фактичного придбання зброї, що підтверджувалося б відповідним документом про купівлю; впровадження механізму тимчасового відповідального зберігання придбаної зброї у спеціально уповноважених суб'єктів до отримання власником постійного дозволу на зберігання та носіння [11, с. 29-30].

Повертаючись до регулятивних аспектів обігу мисливської вогнепальної зброї, слід зазначити, що важливим елементом цього механізму є також *строки дії*

відповідних дозволів. Так, згідно з положеннями п. 2.2. Інструкції, дозвіл на придбання мисливської вогнепальної зброї дійсний протягом 3-х місяців з дня його видачі, у той час як строк дії дозволу на зберігання та носіння такої зброї становить 3 роки [38].

Додатково варто також акцентувати, що з метою спрощення процедури придбання витратних матеріалів для мисливської зброї законодавець встановлює ліберальний режим їх обігу. У цьому контексті власники, які мають чинний дозвіл на зберігання та носіння мисливської зброї відповідної моделі й калібру, можуть без додаткових дозволів купувати комплектуючі до набоїв, включаючи гільзи, порох, капсулі, дріб та кулі, а також затвори до гладкоствольної зброї. При цьому дозволяється самостійне спорядження патронів для особистого використання, але без права їх продажу чи передачі іншим особам. Аналогічно, наявність дійсного дозволу на зброю є достатньою підставою для придбання, зберігання та перевезення боєприпасів без отримання додаткових дозвільних документів.

Окремої уваги заслуговує й порядок оформлення дозволу на придбання, зберігання, перевезення і використання *спортивної вогнепальної зброї*. Відповідна процедура детально регламентована Порядком придбання, зберігання, перевезення і використання спортивної зброї, боєприпасів до неї, утримання стрілецьких тирів, стрільбищ та стендів, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1207 від 27 грудня 2018 р.

Відповідно до вищезазначеного документа процес отримання дозволів на спортивну зброю передбачає два основні напрямки: *для юридичних осіб (закладів фізичної культури і спорту) та для фізичних осіб (спортсменів)*.

Зокрема, як визначає Порядок, для *юридичних осіб* процедура починається з подання до уповноваженого підрозділу Національної поліції заяви, в якій зазначається кількість спортивної вогнепальної зброї, основних частин та боєприпасів, що планується придбати. У якості обов'язкових додатків до такої заяви правотворець виділяє копію акта про придатність приміщення для зберігання зброї, який складається спеціальною комісією за участю представників поліції та самої

юридичної особи; наказ про призначення відповідальної особи за придбання зброї; платіжний документ про внесення коштів за надання відповідної платної послуги та лист-підтвердження від Мінмолодьспорту про визнання закладу фізичної культури і спорту суб'єктом сфери фізичної культури і спорту, що має право використовувати у своїй діяльності спортивну вогнепальну зброю [73].

Стосовно *фізичних осіб-спортсменів*, то основними вимогами для придбання ними спортивної вогнепальної зброї з-поміж іншого є досягнення визначеного законодавством віку, регулярна участь у всеукраїнських спортивних змаганнях (не рідше двох разів на рік) та наявність спортивного звання не нижче майстра спорту України. У той же час для отримання дозволу на придбання, зберігання, перевезення і використання спортивної вогнепальної зброї такі особи повинні подати розширений пакет документів, що включає заяву; копію паспорта громадянина України; витяг із протоколу про участь спортсмена у спортивних змаганнях, завірений федерацією з відповідного виду спорту, визнаного в Україні; витяг з наказу про присвоєння спортсмену спортивного звання або завірену в установленому порядку копію посвідчення про спортивне звання; медичну довідку; копію договору страхування; фотокартки; копію договору про зберігання зброї з відповідним закладом фізичної культури і спорту та копію довідки, виданої таким закладом, про перебування спортивної вогнепальної зброї на його балансі, де й зберігатиметься така зброя [73].

Щодо придбання спортивної вогнепальної зброї, то воно здійснюється виключно у суб'єктів господарювання, які мають відповідну ліцензію МВС України на провадження господарської діяльності з виробництва та торгівлі вогнепальною зброєю невійськового призначення. Після набуття зброї у власність уповноважений підрозділ Національної поліції оформлює дозвільний документ на її зберігання, перевезення та використання із зазначенням конкретної адреси місця зберігання та найменування закладу фізичної культури і спорту.

Одночасно законодавець визначає строк дії таких дозволів та процедуру їх переоформлення. Так, згідно з Порядком дозвіл на зберігання зброї видається на три

роки на ім'я керівника юридичної особи-закладу фізичної культури та спорту. При цьому у разі зміни керівника або найменування такої юридичної особи законотворцем передбачено десятиденний строк для переоформлення дозволу. Разом з тим, як частково впливає з вищенаведеного переліку документів і як вказує законодавець, спортсмени зобов'язані зберігати зброю виключно у закладах фізичної культури і спорту, які мають відповідний дозвіл від Національної поліції [73].

Окрему процедуру отримання дозволу на зберігання та носіння правотворець передбачив для володільців *нагородної вогнепальної зброї*, тим самим підкресливши особливий статус цього засобу ураження. Так відповідно до норм Інструкції, що затверджена наказом МВС України № 622, власник зобов'язаний зареєструвати нагородну зброю протягом місяця, подавши визначений пакет документів, який включає заяву, оригінал або копію документа про нагородження, фотокартку, договір страхування, довідку Експертної служби МВС про технічний стан і відстріл нагородної вогнепальної зброї та копію документа про оплату послуги. При цьому принциповою відмінністю досліджуваного виду зброї є безстроковий характер дозволу на його зберігання та носіння, а також право власників на придбання боєприпасів без додаткових дозвільних документів [38].

Таким чином, проведений аналіз регулятивних механізмів у сфері видачі дозволів на вогнепальну зброю демонструє системний підхід законодавця до забезпечення контрольованого обігу зброї в Україні. Як впливає з дослідження, в основу цього підходу покладено три фундаментальні принципи, а саме – диференціація вимог відповідно до виду зброї та правового статусу заявника, пріоритетність безпекової складової, що реалізується через суворі вимоги до потенційних власників, а також раціональне спрощення дозвільних процедур для осіб з підтвердженим досвідом поводження зі зброєю чи особливим правовим статусом.

Водночас, комплексне дослідження дозвільної системи у сфері обігу зброї було б неповним без аналізу обмежень щодо кола осіб, яким може бути надано право на придбання та володіння вогнепальною зброєю, оскільки саме чітке визначення таких

обмежень є необхідною передумовою для забезпечення безпечного функціонування механізму контролю за обігом зброї та запобігання її неправомірному використанню.

Варто наголосити, що встановлення відповідних перешкод має базуватися на ґрунтовному аналізі потенційних ризиків та загроз, які можуть виникнути внаслідок потрапляння зброї до рук осіб, що не відповідають визначеним законодавством вимогам. При цьому особливої уваги заслуговує порівняльний аналіз чинних нормативних положень та перспективних законодавчих ініціатив у цій сфері, що дозволить виявити можливі прогалини та сформулювати оптимальну модель правового регулювання.

Так, відповідно до п. 5.1. Інструкції, затвердженої наказом МВС України № 622, органи поліції не мають права видавати дозволи на придбання, зберігання та носіння вогнепальної зброї та бойових припасів до неї за таких обставин:

- наявність у особи медичних протипоказань до виконання функціональних обов'язків і володіння зброєю;
- наявність даних про систематичне порушення особою громадського порядку, неусунення раніше виявлених порушень вимог цієї Інструкції, які стосуються зберігання, перевезення, використання раніше придбаної зброї, пристроїв, зловживання спиртними напоями, вживання наркотичних речовин без призначення лікаря, інших одурманюючих засобів, вчинення домашнього насильства, що підтверджується документально;
- наявність вмотивованої постанови державного виконавця про встановлення тимчасового обмеження боржника у праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії;
- надходження від уповноваженого органу до УП ЦОУП, УП ГУНП інформації про повідомлення такій особі про підозру або інформації про складення щодо такої

особи повідомлення про підозру, у разі її невручення через невстановлення місцезнаходження особи;

- наявність у особи непогашеної або незнятої в установленому порядку судимості;
- відсутність довідки про вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поводження з ними і їх застосування;
- відсутність законодавчо визначеного права на придбання, зберігання і носіння пристроїв.

Окрім того, як раніше зазначалося, положеннями п. 12.1. цієї ж Інструкції встановлено вікове обмеження, відповідно до якого правом придбання мисливської гладкоствольної зброї та основних частин до неї користуються громадяни України, котрі досягли 21-річного віку, тоді як право на придбання мисливської нарізної зброї й основних частин до неї може бути надано громадянам, які досягли 25-річного віку [38]. У свою чергу, згідно з приписами Порядку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1207, для спортивної вогнепальної зброї калібру 5,6 міліметра та гладкоствольних рушниць, як вже йшлося, передбачено можливість отримання дозволу з 18-річного віку [73].

Заразом законопроектом «Про право на цивільну вогнепальну зброю» пропонується закріпити дещо відмінні умови щодо отримання фізичними особами Посвідчення власника зброї.

Так, відповідно до ст. 21 зазначеного акта право на отримання Посвідчення власника зброї мають дієздатні громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають на території України.

При цьому Посвідчення власника зброї не може бути надане особі:

- за наявності медичних протипоказань до поводження зі зброєю;
- за наявності у особи непогашеної або незнятої судимості за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених Розділами I, II, III, IV, VI, IX, XII, XIII,

XIV, XV, XVII, XVIII, XIX, XX Особливої частини Кримінального кодексу України (окрім реабілітованих);

– за умови притягнення особи до адміністративної відповідальності протягом року за одне із правопорушень, передбачених статтею 122-4, частиною третьою, четвертою статті 126, статтями 130, 172-19, 172-20, 173, 173-2, 173-3, 174, 183-1, 184-3, 185, 185-10, 186, 186-8, 187, 190 – 195-6 , 203, 203-1, 204-1, 204-2 – 204-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення;

– у разі, якщо особу обмежено або позбавлено відповідно до рішення суду права на володіння вогнепальною зброєю.

Окремо ст. 23 законопроекту визначені підстави для відмови у видачі Посвідчення власника зброї, якими є: позбавлення або обмеження особи права на володіння цивільною вогнепальною зброєю; подання недостовірної інформації, документів або відомостей не в повному обсязі; наявність рішення суду про визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною, яке набрало законної сили; відсутність в Реєстрі відомостей про проходження заявником курсів з вивчення матеріальної частини зброї, правил поводження з нею та її застосування; перебування на профілактичному обліку у зв'язку із вчиненням особою домашнього насильства, а також вчинення жорстокого поводження із дітьми; відсутність документу про підтвердження плати за послугу з отримання Посвідчення власника зброї або категорії зброї.

Що ж стосується вікового цензу, то відповідно до ч. ч. 4, 6 ст. 21 проекту Закону:

– право на отримання довгоствольної вогнепальної гладкоствольної зброї (категорії D) та вихолощеної зброї мають особи, котрі досягли 18-річного віку та пройшли відповідне навчання щодо поводження зі зброєю;

– право на отримання довгоствольної вогнепальної нарізної і комбінованої вогнепальної зброї (категорії E) мають особи, котрі досягли 25-річного віку, щодо яких відсутні відомості в Реєстрі про їх притягнення два та більше разів до

адміністративної відповідальності за статтею 191 Кодексу України про адміністративні правопорушення [99].

Порівнюючи приписи зазначених вище актів, слід наголосити, що законодавець *не змінює своїєї позиції* в аспектах медичних протипоказань до володіння зброєю, вікового цензу на отримання довгоствольної вогнепальної нарізної (комбінованої) зброї, обмеження або позбавлення права на володіння вогнепальною зброєю та необхідності вивчення матеріальної частини зброї, правил поводження з нею, її застосування та використання, що видається, в принципі, цілком виправданим. Решта ж обмежень суттєво відрізняються, а тому потребують детального аналізу [13, с. 288-289].

Зокрема, якщо вести мову про *судимість*, то відповідно до норм Інструкції наявність в особі судимості *за будь-яке кримінальне правопорушення* (правотворець, правда, оперує поняттям «злочин» з огляду на неврахування нової класифікації кримінальних правопорушень), яка не погашена або не знята в установленому порядку, виключає можливість одержання дозволу на придбання, зберігання та носіння вогнепальної зброї та бойових припасів до неї [38].

У контексті ж законопроекту «Про право на цивільну вогнепальну зброю» підхід щодо наявності в особі судимості диференційований за розділами Особливої частини КК України, і Посвідчення власника зброї не може бути надане лише особі, яка має незняту чи непогашену судимість за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених Розділами I, II, III, IV, VI, IX, XII, XIII, XIV, XV, XVII, XVIII, XIX, XX Особливої частини Кримінального кодексу України (окрім реабілітованих) [99].

Вважаю, що така позиція законодавця є дещо суперечливою та не зовсім виправданою з огляду на те, що вчинення особою суспільно небезпечного діяння незалежно від роду суспільних відносин, яким заподіюється або створюється загроза заподіяння істотної шкоди, вже свідчить про низькі моральні якості такої особи, її ненадійність чи неухажність (у випадку вчинення кримінального правопорушення з

необережності), а також про можливі ризики застосування нею вогнепальної зброї не за призначенням [13, с. 289].

Окрім того, за умови прийняття такої редакції законопроекту при видачі Посвідчення власника зброї не враховуватиметься судимість осіб за окремі кримінальні правопорушення, що містяться в розділах V, VII, VIII та XI Особливої частини КК України та пов'язані з насильством, застосуванням вогнепальної зброї чи вчинені у стані сп'яніння. Зокрема, у розділі V такими є наступні склади кримінальних правопорушень: перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії референдуму чи діяльності офіційного спостерігача, поєднане із застосуванням чи погрозою застосування насильства (ч. 2 ст. 157 КК України); порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками, поєднане з насильством чи погрозами (ч. 2 ст. 161 КК України); незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконне виселення чи інші дії, що порушують недоторканність житла громадян, вчинені із застосуванням насильства чи з погрозою його застосування (ч. 2 ст. 162 КК України); примушування до участі у страйку або перешкоджання участі у страйку шляхом насильства чи погрози застосування насильства або шляхом інших незаконних дій (ст. 174 КК України); примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду (ч. 2 ст. 180 КК України); у розділі VII – протидія законній господарській діяльності, тобто протиправна вимога припинити займатися господарською діяльністю чи обмежити її, укласти угоду або не виконувати укладену угоду, виконання (невиконання) якої може заподіяти матеріальної шкоди або обмежити законні права чи інтереси того, хто займається господарською діяльністю, поєднана з погрозою насильства над потерпілим або близькими йому особами, з погрозою вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, або поєднані з насильством, що не є небезпечним для життя і здоров'я, поєднана з насильством,

небезпечним для життя чи здоров'я (ч. ч. 1, 2, 3 ст. 206 КК України); у розділі VIII – незаконне полювання (ст. 248 КК України); у розділі XI – здійснення професійної діяльності членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом (диспетчером служби руху) у стані алкогольного сп'яніння або під впливом наркотичних чи психотропних речовин (ст. 276-1 КК України); угон або захоплення залізничного рухомого складу, повітряного, морського чи річкового судна, поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. ч. 2, 3 ст. 278 КК України); примушування працівника транспорту до невиконання своїх службових обов'язків шляхом погрози вбивством, заподіянням тяжких тілесних ушкоджень або поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. ч. 1, 3 ст. 280 КК України); порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами в стані сп'яніння (ст. 286-1 КК України); незаконне заволодіння транспортним засобом, поєднане з насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства чи поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або з погрозою застосування такого насильства (ч. ч. 2, 3 ст. 289 КК України) [54].

Як зазначає О.М. Гумін, даючи характеристику особам, що вчиняють фізичне насильство, для їх поведінки характерні: нарцисизм, жага миттєво втамовувати раптово виниклі жадання, вузькоглядність та цинізм. Насильство для таких людей, по суті, є єдиним варіантом для розв'язання суперечок, через що вони схильні до застосування фізичної сили. Незважаючи на те, що зазначеним особам у третині випадків надають позитивну характеристику, безжальність та непостійність є базовими ознаками їхньої вдачі. Навколишнє середовище вони сприймають як щось чуже та вороже. Надчутливі до дрібних персональних невдач, неспроможні рівнозначно їх покривати, частково відокремлені від суспільства, запальні, агресивні, схильні до швидких змін настрою та завзятих провокацій конфліктних ситуацій.

Основними мотивами, якими керуються насильники, зазвичай є: заподіяння шкоди здоров'ю, особиста неприязність, бажання когось принизити або обмежити чийсь права [23, с. 170-171].

З огляду на вищезазначене, особи, схильні до вчинення кримінальних правопорушень, поєднаних із насильством або з погрозою його застосування, становлять особливу небезпеку для суспільства, а тому неврахування судимості за вчинення насильницьких кримінальних правопорушень, незалежно від розділу Особливої частини КК України, в якій вони розміщені, та тим самим надання можливості зазначеним особам володіти вогнепальною зброєю є особливо алогічним та ризиковим кроком законотворця.

Аналогічна ситуація й із судимістю за вчинення кримінальних правопорушень у стані сп'яніння чи із застосуванням зброї. Так, у першому випадку загроза полягає, насамперед, у зловживанні суб'єктом алкогольними напоями, наркотичними чи іншими речовинами та нездатністю такою особою під їх дією адекватно керувати своїми вчинками, що, безумовно, може призводити до непередбачуваних наслідків. У другому ж випадку ризик пов'язаний із тим, що зброя може знову опинитися в руках особи, яка до цього, знаючи та усвідомлюючи усю небезпеку її застосування, правила поведінки з нею та при цьому нехтуючи такими правилами, наважилась на вчинення суспільно небезпечного діяння.

Підсумовуючи, гадаю, що найбільш доцільно було б залишити законодавче обмеження, відповідно до якого наявність в особи незнятої чи непогашеної в установленому законом порядку судимості за будь-яке кримінальне правопорушення виключала б можливість володіння такою особою вогнепальною зброєю [13, с. 289-290].

Наступною доволі суттєвою відмінністю аналізованих актів в аспекті правових обмежень є різне ставлення правотворця до факту *повідомлення особі про підозру або наявності інформації про складення щодо такої особи повідомлення про підозру, що не вручене через невстановлення її місцезнаходження*. Так, відповідно до Інструкції

наведені факти унеможливають одержання особою дозволу [38], у той час як відповідно до законопроекту «Про право на цивільну вогнепальну зброю» при видачі Посвідчення такий факт не враховується, хоча й, в принципі, згаданий в якості підстави для призупинення його дії [99].

Переконаний, що включення факту повідомлення особі про підозру до переліку підстав для відмови в наданні дозволу (Посвідчення) на придбання вогнепальної зброї сприятиме мінімізуванню ризиків та запобігатиме можливим неправомірним діям, що можуть бути вчиненні із застосування цього різновиду зброї.

До того ж слід зазначити, що такий крок додаватиме логічності положенням, які наведені у законопроекті, оскільки за теперішньої його редакції особа, підозрювана у вчиненні тяжкого злочину, теоретично вправі отримати Посвідчення власника зброї, проте таке Посвідчення, по суті, одразу ж підлягає призупиненню. Як видається, ненадання у даному випадку Посвідчення є більш доцільним та обґрунтованим. А тому вважаю, що ч. 2 ст. 21 законопроекту «Про право на цивільну вогнепальну зброю» необхідно доповнити окремим пунктом такого змісту: «у разі наявності підстави для призупинення дії Посвідчення, передбаченої п. 1.6. ч. 1 ст. 25 цього Закону».

У цьому аспекті необхідно також звернути увагу на те, що як підстава призупинення дії Посвідчення в контексті законопроекту згадується лише повідомлення особі про підозру у вчиненні *тяжкого або особливо тяжкого злочину*. Вважаю, що законодавцю не слід обмежувати коло кримінальних правопорушень, адже, як зазначалось раніше, навіть вчинення (у даному випадку – припущення про вчинення) особою кримінального проступку чи нетяжкого злочину також свідчить про неблагонадійність такої особи в силу її низьких моральних якостей або необачності [13, с. 290].

Порівнюючи законодавчі приписи Інструкції та проекту Закону, можемо також помітити істотну різницю у частині *обмеження за вчинення адміністративних правопорушень або ж інших заборонених діянь*. Зокрема, в Інструкції законодавець

визначає лише категорії деліктів (порушення громадського порядку, неусунення виявлених раніше порушень вимог цієї Інструкції щодо зберігання, перевезення, використання раніше придбаної зброї, пристроїв, вчинення домашнього насильства), а також називає окремі діяння (зловживання спиртними напоями, вживання наркотичних речовин без призначення лікаря, інших одурманюючих засобів), систематичне вчинення яких перешкоджає отримати дозвіл на придбання зброї [38]. Водночас, розробляючи законопроект, правотворець вирішив визначити конкретний перелік адміністративних правопорушень з переліком номерів статей, притягнення особи до адміністративної відповідальності за які несумісне з отриманням Посвідчення власника зброї [99]. Вважаю, що підхід законодавця при нормотворенні законопроекту є більш якісним та сприятиме утвердженню принципу правової визначеності, адже з положень Інструкції на сьогодні навіть правнику важко зрозуміти, що саме має на увазі законодавець, ведучи мову, до прикладу, про порушення громадського порядку чи зловживання спиртними напоями, та у який спосіб уповноважена особа може перевірити зазначені факти. Заразом зазначення окремих адміністративних правопорушень з вказівкою на номери статей Кодексу України про адміністративні правопорушення зробить законодавство більш доступним для населення.

Щодо самого переліку деліктів, то в основному до нього включені правопорушення, пов'язані з недотриманням правил поведінки зі зброєю, вчинені у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, пов'язані з недотриманням порядку в'їзду (виїзду) на (з) територію(-ї) України, поєднані з незаконним використанням найменування та ознак належності до окремих державних структур чи носіння військової форми одягу із знаками розрізнення військовослужбовців, а також домашнє насильство, залишення місця дорожньо-транспортної пригоди, керування транспортним засобом особою, позбавленою права керування транспортними засобами, дрібне хуліганство, злісна непокора уповноваженим особам, самоправство, несплата аліментів, порушення правил адміністративного нагляду та виготовлення і

пропаганда георгіївської (гвардійської) стрічки. У цілому такий перелік є правильним та враховує практично усі можливі ризики. Водночас наведений список було б доцільно також доповнити такими складами адміністративних правопорушень: незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах (ст. 44 КУпАП); ухилення особи, хворої на наркоманію, від медичного огляду на наявність наркотичного сп'яніння та ухилення особи, яка зловживає наркотичними засобами або психотропними речовинами, від медичного обстеження (ст. 44-1 КУпАП); непокоря пішоходів сигналам регулювання дорожнього руху, перехід ними проїзної частини у невстановлених місцях або безпосередньо перед транспортними засобами, що наближаються, невиконання інших правил дорожнього руху, порушення правил дорожнього руху особами, які керують велосипедами, гужовим транспортом, і погоничами тварин, у разі вчинення зазначених дій особами, які перебувають у стані сп'яніння (ч. 3 ст. 127 КУпАП); розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв у заборонених законом місцях або поява у громадських місцях у п'яному вигляді (ст. 178 КУпАП); розпивання пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв на виробництві (ст. 179 КУпАП); ухилення особи від відбування адміністративного стягнення у виді суспільно корисних робіт, у разі появи її на робочому місці у стані алкогольного, наркотичного або токсичного сп'яніння (ст. 183-2 КУпАП) [45]. Суб'єкти зазначених деліктів тією чи іншою мірою пов'язані з розпиттям алкогольних напоїв, вживанням наркотичних або інших одурманюючих речовин (або їх зберіганням), а тому, у разі видачі їм Посвідчення власника зброї та, відповідно, придбання ними такої зброї, можуть наражати на небезпеку як себе, так і оточуючих.

Щодо критерію кількості накладених адміністративних стягнень, то згідно із законодавчими вимогами Інструкції підставою для відмови у видачі дозволу на придбання вогнепальної зброї є наявність даних про систематичне (два чи більше разів) вчинення особою правопорушень [38], у той час як у рамках положень законопроекту достатньо й одного факту протягом року про притягнення особи до

адміністративної відповідальності за одне з правопорушень [99]. Переконаний, що варіант конструювання диспозиції, наведений у проекті Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю», є більш коректним та виправданим. Останнє твердження обґрунтовується тим, що обіг вогнепальної зброї може нести неабияку загрозу для громадської безпеки, а тому відносини, що пов'язані з ним, потребують особливої правової охорони, за якої при існуванні навіть найменшого ризику використання зброї усупереч її призначенню уповноважені органи в обов'язковому порядку повинні відмовляти особі у наданні дозволу [13, с. 290-291].

Наступною підставою, яка потребує аналізу, є наявність вмотивованої постанови державного виконавця про встановлення тимчасового обмеження боржника в праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, пристроями вітчизняного виробництва для відстрілу патронів. У тексті Інструкції законотворець визначає наведену постанову в якості підстави для відмови в отриманні дозволу [38], проте у рамках проекту Закону факт наявності такої постанови віднесений до категорії підстав для призупинення Посвідчення власника зброї [99]. Гадаю, що вищезазначене рішення державний виконавець може винести лише у разі, коли в особи вже виникло право на придбання, зберігання та застосування того чи іншого різновиду зброї, їй надано відповідний дозвіл, а тому цілком закономірно закріпити зазначений юридичний факт серед інших підстав для призупинення дії дозволу чи Посвідчення, як це й зроблено у тексті законопроекту.

Важливо також наголосити, що відповідно до положень законопроекту ще однією умовою отримання особою Посвідчення власника зброї є *дієздатність такої особи*, заразом як згідно з приписами Інструкції зазначена вимога нормотворцем не висувається. Гадаю, що врахування наведеного критерію є слушним, адже визнання особи рішенням суду недієздатною чи обмежено дієздатною може свідчити про хронічний, стійкий психічний розлад, внаслідок якого особа не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними чи психічний розлад, який істотно впливає на здатність такої особи усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними або

ж зловживання нею спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо [131]. А тому норми Інструкції потребують змін в частині обмеження видачі дозволів недієздатним та обмежено дієздатним особам.

Крім того, в Інструкції та законопроекті правотворець висловлює протилежні позиції щодо *громадянства осіб*, яким може бути надано дозвіл. Так, відповідно до п. 12.1. Інструкції правом придбання користуються лише громадяни, у той час як згідно з ч. 1 ст. 21 аналізованого законопроекту таким правом також наділені іноземці та особи без громадянства, які постійно проживають на території України. Як вірно зазначає Д.С. Бойчук, ураховуючи загальні процеси глобалізації, досягнення міжнародного співробітництва із стандартизації технічних вимог до зброї і визнання багатьох документів на міжнародному рівні (посвідчення водія та мисливця, свідоцтво про реєстрацію транспортного засобу тощо), надання іноземцям та апатридам юридично закріпленої можливості отримати Посвідчення власника зброї буде цілком послідовним та логічним кроком [16, с. 15].

Відмінність також простежується і у *віковому цензі на придбання довгоствольної вогнепальної гладкоствольної зброї*. Так, згідно з Інструкцією таке право надано особам, які досягли 21-річного віку, заразом як згідно з положеннями законопроекту таким правом наділені особи, які досягли 18-річного віку. Вважаю, що у даному аспекті варто врахувати досвід Німеччини, правила продажу зброї в якій стали суворішими після трагічного інциденту в місті Ерфурт у 2002 р., коли 19-річний Роберт Штайнхойзер, будучи озброєним рушницею та пістолетом, у одній із шкіл міста застрелив 16 школярів і вчителів та поліцейського. Юнак був членом стрілецького клубу, у зв'язку з чим йому було надано дозвіл на носіння вогнепальної зброї. Перебуваючи в оточенні поліції, Штайнхойзер вчинив самогубство в одній з будівель школи. Як пізніше з'ясувалося, у хлопця залишалось ще близько 500 патронів [116, с. 13]. З огляду на зазначені події, владою Німеччини було прийнято рішення про підвищення вікового цензу для власників спортивної зброї з 18 до 21 року. А тому вважаю, що і в нашій державі такий ценз повинен бути більш суворим.

Щодо підстав для відмови, визначених у ст. 23 проекту Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю», то вони частково повторюють обмеження (умови), зазначені у ч. 2 ст. 21 цього ж проекту. Зокрема, аналогічними за змістом є такі підстави, як позбавлення або обмеження особи права на володіння цивільною вогнепальною зброєю та рішення суду про визнання особи недієздатною або обмежено дієздатною, яке набрало законної сили. Решта ж закріплених у ст. 23 та раніше не згаданих обмежень (подання недостовірної інформації, документів або відомостей не в повному обсязі; перебування на профілактичному обліку у зв'язку із вчиненням особою домашнього насильства, а також вчинення жорстокого поводження із дітьми; відсутність документу про підтвердження плати за послугу з отримання Посвідчення власника зброї або категорії зброї) є цілком слушними, послідовними та логічно впливають із процедури отримання дозволу, а тому обов'язково також повинні бути враховані й у тексті Інструкції. Щоправда, законодавцю доцільніше було б усі підстави для відмови у видачі Посвідчення власника зброї висвітлити в одній статті єдиними переліком, оскільки сучасна редакція проекту у разі його прийняття у подальшому може істотно ускладнювати правозастосування.

Таким чином, норми Інструкції та проекту Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю» в частині законодавчих обмежень щодо отримання дозволу на придбання вогнепальної зброї потребують негайного удосконалення з метою недопущення можливих ризиків використання зброї у супереч її цільовому призначенню. Урахування та впровадження запропонованих змін допоможуть підвищити якість законодавства у сфері обігу вогнепальної зброї, зробити його більш доступним для уповноважених осіб та пересічних громадян, і тим самим сприятимуть більш ефективному правозастосуванню та зміцненню гарантій конституційного права на захист життя та здоров'я особи [13, с. 291].

2.3. Державний контроль за обігом цивільної вогнепальної зброї в Україні

Ефективність державного контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї є одним із ключових факторів національної безпеки та показником спроможності держави захищати своїх громадян. В умовах трансформації безпекового середовища України та необхідності адаптації до нових загроз система державного контролю у цій сфері потребує підвищеної уваги та постійного вдосконалення.

У цьому контексті державний контроль за обігом цивільної вогнепальної зброї являє собою багатокомпонентний механізм, що охоплює широкий спектр регуляторних та наглядових функцій. Реалізація цього механізму забезпечується через систему превентивних, моніторингових та карально-виховних заходів, що гарантують неухильне дотримання встановлених законодавством вимог щодо придбання, зберігання, носіння та використання зброї. При цьому пріоритетного значення набуває питання запобігання незаконному обігу зброї та випадкам її неправомірного застосування.

Загалом ключовою особливістю сучасної системи державного контролю є її багаторівневий характер, що передбачає не лише початкову перевірку осіб, які мають намір придбати зброю, але й подальший систематичний нагляд за власниками зброї протягом усього періоду володіння нею. Така система дозволяє здійснювати постійний моніторинг дотримання встановлених вимог та оперативно реагувати на виявлені порушення. У той же час важливим елементом контролю виступає чітко регламентована система юридичної відповідальності, яка забезпечує невідворотність покарання за порушення встановлених правил поведження зі зброєю.

Тобто, якщо підсумувати, то станом на сьогодні основними компонентами в структурі державного контролю у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї виступають:

- комплексна перевірка потенційних власників вогнепальної зброї на етапі розгляду питання про надання дозвільних документів, що передбачає багатоаспектне оцінювання відповідності особи встановленим критеріям;
- систематичний моніторинг суб'єктів у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї, що здійснюється шляхом проведення перевірок дотримання умов зберігання, правил використання та порядку обліку зброї;
- комплекс превентивних заходів державного контролю, що полягає у впровадженні системи запобіжних механізмів, спрямованих на недопущення правопорушень у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї;
- нормативно закріплений механізм юридичної відповідальності, що включає як адміністративно-правові, так і кримінально-правові санкції за порушення встановленого порядку поводження зі зброєю.

У той же час, якщо перший із зазначених елементів було детально проаналізовано у межах попереднього пункту даної наукової роботи, то решта із складових потребують додаткового дослідження.

Зокрема, якщо вести мову про систематичний моніторинг суб'єктів у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї, то дане питання чітко врегульоване нормами тієї ж, затвердженої наказом МВС України № 622, Інструкції.

Як випливає з приписів цього нормативно-правового акта, система контролю характеризується комплексністю та багаторівневістю, охоплюючи різні аспекти обігу зброї та передбачаючи залучення різних суб'єктів контролю.

Так, першочергово слід звернути увагу на періодичність здійснення контрольних заходів, яка диференціюється залежно від категорії об'єкта. Зокрема, відповідно до закріплених Інструкцією правил стандартна перевірка об'єктів дозвільної системи здійснюється на щоквартальній основі працівниками уповноважених підрозділів контролю за обігом зброї, дільничними офіцерами поліції та поліцейськими офіцерами громади. Водночас, об'єкти, де зберігається значна кількість зброї (20 і більше одиниць), підлягають більш частому контролю у вигляді

щомісячного обстеження. При цьому важливим аспектом контрольної діяльності є безпосередня участь керівництва органів (підрозділів) поліції у здійсненні перевірок об'єктів дозвільної системи не рідше одного разу на рік, що, безумовно, свідчить про високий рівень відповідальності та значущість контрольних заходів в досліджуваній сфері [38].

Особливої уваги заслуговує й *закріплений порядок перевірок підприємств, установ і організацій, де здійснюються операції з цивільною вогнепальною зброєю*. Відповідно до вимог галузевої Інструкції такі контрольні заходи охоплюють широке коло питань: від перевірки наявності необхідних дозвільних документів та їх актуальності до оцінки фізичної безпеки об'єктів та технічного стану обладнання.

Так, зважаючи на специфіку дозвільної системи, при здійсненні перевірок пріоритетне значення має документальне забезпечення діяльності, пов'язаної з обігом зброї. Зокрема, контролюючими органами перевіряється наявність та чинність дозволів на виготовлення, ремонт, придбання, зберігання, охорону, перевезення та використання підконтрольних предметів, а також відповідних паспортів на бази, сховища та склади. У якості окремої складової контролю доцільно виділити й перевірку погодження трудових договорів з особами, які виконують роботи, що пов'язані з підконтрольними предметами.

Невід'ємним елементом контрольної діяльності серед іншого виступає й нагляд за обліком підконтрольних предметів та матеріалів, під час якого перевіряється порядок видачі та приймання цивільної вогнепальної зброї й боєприпасів до неї, а також порядок їх списання після використання та повернення до місць постійного зберігання. Одночасно уповноваженими особами ретельно оцінюється і правильність ведення відповідної службової документації, що дозволяє забезпечити прозорість та підзвітність усіх операцій з підконтрольними предметами.

Разом з тим, фундаментальним аспектом у системі контрольних заходів постає перевірка фізичної безпеки об'єктів, за якої надається оцінка придатності приміщень для зберігання зброї та боєприпасів, що включає перевірку міцності дверей, стін,

стелі, підлоги, надійності металевих сейфів та шаф, справності замків, функціонування систем охоронної та протипожежної сигналізації [38].

У процесі реалізації контрольних заходів істотна роль відводиться перевірці транспортних засобів, що використовуються для перевезення цивільної вогнепальної зброї й боєприпасів. При цьому оцінюється як технічний стан транспорту, так і його спеціальне обладнання, необхідне для безпечного перевезення вищевказаних предметів.

Принциповим аспектом контрольної діяльності є документальне оформлення результатів перевірок. Згідно з вимогами Інструкції у разі виявлення порушень складаються відповідні акти, в яких детально описується характер виявлених порушень та встановлюються строки їх усунення, які можуть становити від 30 до 90 календарних днів залежно від складності необхідних заходів. Система передбачає обов'язкове збереження одного примірника акта на об'єкті дозвільної системи, а другого – в обліковій справі об'єкта після доповіді керівнику органу поліції.

У разі відсутності порушень складається рапорт на ім'я начальника органу поліції із зазначенням найменування об'єкта, дати перевірки та її результатів. Усі документи, що складаються за результатами перевірок, підлягають обов'язковому внесенню до Єдиного реєстру зброї (ЄРЗ), що забезпечує централізований облік та моніторинг результатів контрольної діяльності [38].

Додатково Інструкція закріплює широкий спектр *прав органів поліції щодо реагування на виявлені порушення*. Приписами цього нормативно-правового акта передбачено розгалужену систему повноважень, що з-поміж іншого включає право анулювання дозволів, виданих підприємствам та організаціям, право вилучення підконтрольних предметів, опечатування складів та сховищ, закриття стрілецьких тирів, майстерень з ремонту зброї та магазинів з торгівлі зброєю до усунення виявлених порушень [38].

Одним із елементів системи контролю є також можливість анулювання дозволів на придбання, зберігання і носіння зброї, виданих громадянам, у випадках

зловживання спиртними напоями, вживання наркотичних засобів, наявності психічних захворювань та в інших передбачених законодавством випадках. Зразом правотворець передбачив можливість тимчасового обмеження права користування зброєю на підставі вмотивованої постанови державного виконавця.

Ще одним, не менш вагомим, повноваженням органів поліції є право проведення оглядів приміщень, де зберігається зброя, за участю адміністрації підприємств, установ та організацій, а також право огляду зброї, що знаходиться у громадян, та місць її зберігання. У той же час дієвим інструментом впливу є право надання обов'язкових для виконання письмових приписів щодо усунення виявлених порушень.

Таким чином, система контрольних заходів у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї характеризується систематичністю та чіткою регламентацією процедур перевірки. Встановлений порядок здійснення контролю забезпечує всебічну оцінку дотримання встановлених вимог та оперативне реагування на виявлені порушення, що сприяє підтриманню належного рівня безпеки у сфері обігу зброї.

Наступним елементом у структурі державного контролю у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї, як вже й зазначалося вище, є *комплекс превентивних заходів державного контролю, що полягає у впровадженні системи запобіжних механізмів, спрямованих на недопущення правопорушень у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї.*

Окремо необхідно наголосити, що вказана складова в означеній системі посідає особливе місце, оскільки спрямована на попередження правопорушень та мінімізацію ризиків незаконного використання зброї. Відповідний комплекс запобіжних заходів реалізується в нашій державі через багаторівневу мережу превентивних механізмів, що охоплюють різні аспекти контролю за обігом зброї.

Так, одним із елементів превентивної системи є робота дільничних офіцерів поліції, які здійснюють постійний моніторинг власників зброї на своїй території. Зазначені представники органу виконавчої влади проводять регулярні профілактичні

бесіди з власниками зброї, а також відслідковують потенційні фактори ризику, такі як конфліктні ситуації в сім'ї власника зброї, випадки зловживання алкоголем чи психоемоційної нестабільності. Така безпосередня взаємодія, як наслідок, дозволяє своєчасно виявляти та реагувати на ситуації, що можуть призвести до неправомірного використання зброї.

Основоположним чинником у запобіганні правопорушенням виступає й система інформаційного обміну між різними підрозділами правоохоронних органів та лікувальними установами. Так, уповноважені підрозділи регулярно отримують інформацію від медичних закладів щодо виявлення у власників зброї захворювань, що є протипоказанням для володіння зброєю, з єдиних електронних баз – про накладення адміністративних стягнень чи притягнення до кримінальної відповідальності, від підрозділів превентивної діяльності – про випадки домашнього насильства чи інші правопорушення.

Дієвим превентивним механізмом є також впровадження електронного обліку зброї через Єдиний реєстр зброї (ЄРЗ), що дозволяє здійснювати оперативний моніторинг всіх операцій з цивільною вогнепальною зброєю, відслідковувати терміни дії дозволів та контролювати своєчасність проходження власниками зброї медичних оглядів.

До того ж, пріоритетним напрямком є контроль за юридичними особами, що здійснюють діяльність, пов'язану з обігом зброї. Вищевказаний контроль включає регулярне проведення інструктажів з персоналом, перевірку знань нормативних вимог, контроль за дотриманням правил обліку та моніторинг технічного стану засобів охорони.

І, насамкінець, у контексті запобігання правопорушенням важливу роль відіграє просвітницька робота, що проводиться правоохоронними органами. Дана діяльність охоплює роз'яснення правових норм щодо придбання, зберігання та використання зброї, інформування про відповідальність за порушення встановлених правил, популяризацію культури безпечного поводження зі зброєю. Такі заходи сприяють

підвищенню правової свідомості власників зброї та формуванню відповідального ставлення до виконання встановлених вимог.

Отже, превентивна складова державного контролю у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї реалізується через комплексну систему дій, що забезпечують попередження правопорушень на різних рівнях та етапах обігу зброї. Ефективність цієї системи забезпечується поєднанням адміністративних, технічних та освітніх механізмів, а також налагодженою взаємодією різних суб'єктів контролю.

І на завершення, вагомими правовими інструментами державного контролю є *адміністративна та кримінальна відповідальність за порушення встановленого порядку поводження зі зброєю*.

Варто зазначити, що вказані види юридичної відповідальності виконують як превентивну, так і каральну функції, стримуючи потенційних правопорушників від протиправних дій та забезпечуючи невідворотність покарання (стягнення) за вчинені правопорушення.

У загальному наявність чітко визначених санкцій за порушення правил поводження зі зброєю сприяє формуванню у громадян відповідального ставлення до володіння та використання вогнепальної зброї, що є важливим фактором, враховуючи підвищену небезпеку даних предметів та потенційно тяжкі наслідки їх неналежного застосування. Відтак система юридичної відповідальності у досліджуваній сфері, перш за все, спрямована на забезпечення громадської безпеки та охорону життя і здоров'я громадян.

У той же час необхідно підкреслити, що в умовах сьогодення норми Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального кодексу України, які встановлюють відповідальність за правопорушення у сфері обігу зброї, містять певні недоліки та потребують ґрунтовного аналізу з метою їх удосконалення.

Так, якщо вести мову про *адміністративну відповідальність*, то, як наголошувалося у п. 2.1. цієї наукової роботи, Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено адміністративну відповідальність за вчинення

наступних діянь у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї: порушення правил полювання (полювання без належного на те дозволу; полювання забороненими знаряддями або способами), яке не мало (або мало) наслідком добування, знищення або поранення тварин (ч. ч. 1, 2 ст. 85 КУАП); грубе порушення правил рибальства (рибальство із застосуванням вогнепальної зброї) (ч. 4 ст. 85 КУАП); стрільбу з вогнепальної зброї в населених пунктах і в не відведених для цього місцях, а також у відведених місцях з порушенням установленого порядку (ст. 174 КУАП); придбання, зберігання, передачу іншим особам або продаж вогнепальної мисливської зброї без відповідного документа дозвільного характеру (ст. 190 КУАП); порушення правил зберігання, носіння або перевезення нагородної, вогнепальної мисливської зброї і бойових припасів громадянами, які мають відповідний документ дозвільного характеру на зберігання зазначеної зброї (ст. 191 КУАП); порушення встановлених строків реєстрації (перереєстрації) нагородної, вогнепальної мисливської зброї або правил взяття їх на облік в уповноваженому органі МВС України у разі зміни місця проживання (ст. 192 КУАП); ухилення від реалізації вогнепальної мисливської зброї і бойових припасів громадянами, у яких анульовано документ дозвільного характеру на їх зберігання і носіння (ст. 193 КУАП); продаж працівниками торговельних підприємств (організацій) вогнепальної мисливської зброї і бойових припасів підприємствам, установам, організаціям та громадянам, що не мають на це відповідного документа дозвільного характеру (ст. 194 КУАП); порушення правил зберігання або перевезення вогнепальної зброї і бойових припасів працівниками підприємств, установ, організацій, відповідальними за їх охорону, а так само використання ними зазначеної зброї і бойових припасів не за призначенням (ст. 195 КУАП) [45].

Проаналізувавши наведені вище нормативні приписи, доходжу до висновку, що законодавець не завжди належним чином враховує ступінь суспільної шкідливості окремих діянь, не звертає увагу на суб'єктний склад, об'єктивну сторону та предмет деяких адміністративних правопорушень, що, у свою чергу, унеможливорює

правозастосування відповідних охоронних норм на практиці, частково нівелює сутність адміністративної відповідальності та тим самим підриває авторитет держави у соціумі [9, с. 144-145].

Зокрема, ведучи мову про склади адміністративних правопорушень, що передбачені ч. ч. 1, 2 ст. 85 КУпАП, а саме – порушення правил полювання (полювання без належного на те дозволу; полювання забороненими знаряддями або способами), яке не мало (або мало) наслідком добування, знищення або поранення тварин [45], можемо помітити відсутність диференціації адміністративної відповідальності залежно від виду тварин, які було добуто або яких намагався добути суб'єкт відповідного правопорушення.

Слід зазначити, що дії, які складають об'єктивну сторону зазначених проступків, визначені Законом України «Про мисливське господарство та полювання». Так, відповідно до пунктів 1, 4 ч. 1 ст. 20 зазначеного вище законодавчого акта з метою раціонального використання мисливських тварин, охорони диких тварин, а також середовища їх перебування (в частині застосування вогнепальної зброї) забороняється: 1) полювання без відповідного дозволу на право користування вогнепальною мисливською зброєю у разі її використання; 2) полювання із застосуванням немисливської (у тому числі військової) вогнепальної зброї, а також нарізних вкладок, напівавтоматичної або автоматичної зброї з магазинами більш як на два патрони; 3) полювання на пернату дичину з нарізною вогнепальною зброєю або з використанням набоїв, споряджених кулями і шротом діаметром більше 5 мм (№ 0000); 4) полювання на хутрових звірів (крім вовка, єнотовидного собаки, лисиці та шакала) з нарізною вогнепальною зброєю калібром більш як 5,6 міліметра; 5) полювання на копитних тварин з використанням малокаліберної гвинтівки під патрон кільцевого запалювання або набоїв, споряджених картечню чи шротом [93].

Відповідні заборони продиктовані правотворцем задля убезпечення процесу полювання, збереження його звичаїв, а також з метою охорони тваринного світу та

запобігання випадкам нерозумного та недоцільного добування тварин, яке зазвичай є наслідком застосування заборонених знарядь. Так, полювання на пернату дичину з використанням нарізної зброї чи шроту діаметром понад 5 мм в апріорі позбавлене будь-якого сенсу, оскільки здебільшого після влучання кулі чи шроту від птаха не залишається практично нічого. Аналогічна ситуація й з добуванням хутрових звірів (крім вовка, єнотовидного собаки, лисиці та шакала) за допомогою нарізної зброї калібру понад 5,6 мм. Щодо полювання на копитних з використанням набоїв, споряджених шротом чи картечцю, або з застосуванням дрібнокаліберної гвинтівки, то така заборона обґрунтована тим, що відповідні знаряддя в основному завдають звіру поранень, після яких він здатен втекти від мисливця, проте з плином певного часу просто гине, стікаючи кров'ю. Таким чином, розглянуті заборони покликані запобігти випадкам марної втрати біологічного ресурсу української фауни.

У той же час, як нескладно помітити, при добуванні або знищенні тварин, які належать до різних видів, родин чи класів, тваринному світу заподіюється відмінна шкода, що, зокрема, також визнано державою при встановленні такс для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України), затверджених спільним наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України та Міністерства екології та природних ресурсів України № 301/222 від 19.06.2017 року [9, с. 145-146]. Так, до прикладу, згідно з положеннями зазначеного нормативно-правового акта за незаконне добування лося передбачено стягнення у сумі 80 000 гривень, козулі – 32 000 грн., зайця-русака – 8 000 гривень, лисиці та качки – 1 000 гривень [121].

Безумовно, зазначені вище такси стосуються цивільної відповідальності правопорушника, проте на них можна й орієнтуватися при побудові санкцій за вчинені адміністративні правопорушення, тим самим диференціювавши її. За основу диференціації у даному випадку можна взяти визначені Законом України «Про мисливське господарство та полювання» класифікацію та поділ тварин на копитних,

хутрових звірів (крім білки, єнотовидного собаки, лисиці та шакала) та пернату дичину, оскільки такси за добування саме зазначених груп тварин є співмірними або найбільш наближеними. Так, найбільш суворі санкції необхідно запровадити за порушення правил полювання на копитних тварин (лося, оленя європейського, оленя плямистого, кабана, лані, козулі, муфлона), менш суворі – при аналогічних порушеннях добування деяких хутрових звірів та птахів (бобра, борсука, зайця-русака, бабака, куниць, нутрії, дикого кролика, ондатри, американської норки, вовка, лебедів шипуна та кликуна, галагаза, гусей, кеклика, сірої куріпки, фазана), найменш суворі – за порушення правил полювання на хутрових звірів та пернатих (білку, єнотовидного собаку, лисицю, шакала, голубів, качок, куликів, лиску, перепілку, інших мисливських птахів) [93].

В принципі, санкції ч. 1 та ч. 2 ст. 85 КУпАП в сучасній редакції в силу їхньої відносної визначеності дають можливість уповноваженим органам індивідуалізувати адміністративну відповідальність, проте право таких органів приймати рішення за внутрішнім переконанням може призводити до випадків, коли за незаконне добування лося одним суб'єктом та таке ж вполювання дикої качки іншим на відповідних осіб будуть накладені однакові стягнення або ж суворіше за добування пернатої. А тому проведена диференціація допоможе запобігти таким випадкам та сприятиме укріпленню справедливості при застосуванні досліджуваних норм.

Аналізуючи положення ст. 85 КУпАП, неможливо оминати увагою й відсутність розрізнення адміністративної відповідальності за грубе порушення правил рибальства (рибальство із застосуванням вогнепальної зброї) у частині четвертій зазначеної статті. Зокрема, у даному аспекті законодавцем не враховується заподіяння чи незаподіяння відповідними діями шкоди іхтіофауні, хоча, на мою думку, це було б доцільним та послідовним з огляду на проведену диференціацію за порушення правил полювання. Враховуючи наведене, вважаю, що стаття 85 КУпАП потребує також змін в частині встановлення менш суворої відповідальності за рибальство із застосуванням вогнепальної зброї, яке не мало наслідком добування, знищення або поранення тварин

та більш суворой – у разі заподіяння відповідної шкоди тваринному світу [9, с. 146].

Наступним проблемним моментом адміністративної відповідальності за порушення обігу цивільної вогнепальної зброї є законодавче формулювання місця вчинення адміністративного правопорушення як ознаки об'єктивної сторони в *ст. 174 КУпАП, якою встановлено відповідальність за стрільбу з вогнепальної зброї в населених пунктах і в не відведених для цього місцях, а також у відведених місцях з порушенням установленого порядку* [45]. Як вірно зауважує О.М. Мердова, сучасна редакція диспозиції ст. 174 КУпАП у зв'язку із вживанням сполучника «і» між словесними конструкціями «в населених пунктах» та «в не відведених для цього місцях» перешкоджає застосуванню норм цієї статті у випадку стрільби з вогнепальної зброї поза населеними пунктами в невідведених для стрільби місцях. По суті, за такої редакції діяння буде протиправним лише у разі його вчинення у невідведених місцях населених пунктів [58, с.123].

Водночас варто звернути увагу, що правотворець при конструюванні диспозиції досліджуваної норми використав іменники «пункт» та «місце» у формі множини, що, фактично, дає можливість застосовувати відповідний припис лише у разі стрільби у декількох населених пунктах та кількох невідведених чи відведених місцях. За таких умов використання вогнепальної зброї в одному населеному пункті чи в одному місці вважається законодавцем цілком правомірним та не тягне за собою наслідків у виді адміністративної відповідальності, що, беззаперечно, не є виправданим та, очевидно, не ставилося правотворцем за мету при ухваленні відповідної норми.

Підсумовуючи наведене, вважаю, що диспозиція статті 174 КУпАП в частині застосування вогнепальної зброї повинна бути висвітлена у наступній редакції: «Стрільба з вогнепальної зброї в невідведеному місці населеного пункту, в невідведеному місці поза населеним пунктом чи у відведеному місці з порушенням установленого порядку».

Окрім того, в аналізованій статті законодавцю необхідно провести диференціацію адміністративної відповідальності в залежності від місця вчинення

адміністративного правопорушення як ознаки об'єктивної сторони [9, с. 146 – 147].

Так, цілком очевидно, що стрільба з вогнепальної зброї у невідведеному місці населеного пункту несе більшу небезпеку для оточення, ніж аналогічні дії, вчинені у невідведеному для цього місці поза межами населеного пункту чи у відведеному місці з порушенням установленого порядку. Останнє підтверджується також тим, що здебільшого застосування вогнепальної зброї в населеному пункті кваліфікується уповноваженими органами за ч. 4 ст. 296 КК України, а саме – хуліганство, тобто, грубе порушення громадського порядку з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується особливою зухвалістю чи винятковим цинізмом, вчинене із застосуванням вогнепальної зброї [54]. При цьому розмежувальним критерієм складів правопорушень, передбачених ст. 174 КУпАП та ч. 4 ст. 296 КК України, у даному випадку є лише наявність чи відсутність у відповідної особи при вчиненні діяння мотиву явної неповаги до суспільства як ознаки суб'єктивної сторони складу правопорушення. Безумовно, наведена ознака є важливою, проте, варто зауважити, що вона жодним чином не впливає на ступінь заподіяної громадському порядку шкоди, яка у випадку вчинення кримінального чи адміністративного правопорушення є однаковою та не залежить від внутрішнього спонукання суб'єкта. Таким чином, вважаю, що ст. 174 КУпАП також потребує законодавчих змін і в частині встановлення більш суворої відповідальності за стрільбу в невідведеному місці населеного пункту.

Ще одним дискусійним питанням адміністративної відповідальності у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї є законодавче закріплення предмету адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 190 КУпАП. Зокрема, даною статтею закріплено накладення стягнення за придбання, зберігання, передачу іншим особам або продаж громадянами *вогнепальної мисливської зброї* без відповідного документа дозвільного характеру, виданого уповноваженим державним органом [9, с. 147].

У даному аспекті необхідно зазначити, що за фактично аналогічні діяння з

вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської) передбачено кримінальну відповідальність згідно зі ст. 263 КК України [54]. А тому, в силу ч. 2 ст. 9 КУпАП, відповідно до положень якої адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності [45], фактично предметом ст. 190 КУпАП може бути виключно гладкоствольна мисливська вогнепальна зброя. З огляду на зазначене, нормативні приписи ст. 190 КУпАП потребують удосконалення, оскільки у сучасній редакції предметом аналізованого складу також є і мисливська нарізна вогнепальна зброя та мисливська комбінована вогнепальна зброя, за незаконне поводження з якими правотворцем встановлено кримінальну відповідальність.

В контексті аналізованої статті викликає зауваження й нормативний перелік діянь як ознак об'єктивної сторони складу. Так, законодавцем закріплено адміністративну відповідальність лише за продаж предмету складу адміністративного проступку, у той час як згідно з чинним Кримінальним Законом кримінально караним є збут вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської). Відповідно до п. 16 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами» незаконний збут холодної, вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або вибухових пристроїв полягає в умисній передачі їх іншій особі поза встановленим порядком шляхом продажу, обміну, дарування, сплати боргу тощо [102].

Тобто, на сьогоднішній день до осіб, які передають гладкоствольну мисливську вогнепальну зброю шляхом обміну, дарування, сплати боргу тощо не можуть бути застосовані норми про адміністративну відповідальність, що, безсумнівно, є нелогічним та невиправданим, так як зазначені дії є не менш суспільно шкідливими. Отже, в диспозиції статті 190 КУпАП термін «продаж» слід замінити терміном

«збут».

Аналогічно незрозумілим є відсутність адміністративної відповідальності за *носіння вогнепальної гладкоствольної мисливської зброї*. Так, відповідно до згаданої вище Постанови Пленуму ВСУ під незаконним носінням вогнепальної зброї слід розуміти умисні, вчинені без передбаченого законом дозволу дії по її переміщенню, транспортуванню особою безпосередньо при собі (в руках, одязі, сумці, спеціальному футлярі, транспортному засобі тощо) [102]. Як бачимо, зазначені дії несуть навіть більшу небезпеку для суспільства, аніж зберігання такої зброї, проте таким діям з незрозумілих причин взагалі не приділена увага законодавця. А тому, вважаю, що диспозицію ст. 190 КУпАП необхідно також доповнити терміном «носіння» [9, с. 147-148].

Крім того, суперечливим моментом аналізованої норми є визнання правотворцем в якості суб'єкта складу адміністративного правопорушення «*громадян*». За таких умов у разі вчинення іноземцем або апатридом (особою без громадянства) діянь, що є частиною об'єктивної сторони складу правопорушення, такі особи не можуть бути притягнені до відповідальності, що є несправедливим та перешкоджатиме здійсненню закріплених у ст. 1 завдань Кодексу України про адміністративні правопорушення. У зв'язку з наведеним вказівка на суб'єкта вчинення даного адміністративного проступку підлягає виключенню.

Взагалі, на моє переконання, існування досліджуваної норми Кодексу України про адміністративні правопорушення є непослідовним, адже предметом її складу є лише гладкоствольна мисливська вогнепальна зброя, яка, як і інші види вогнепальної зброї, конструктивно призначена для ураження різного роду цілей. Як вже зазначалося мною у попередніх дослідженнях, очевидно, що й із гладкоствольної мисливської зброї можна завдати летальних поранень людині із значних відстаней, за ефективністю вона практично не відрізняється від своїх аналогів в класі нарізної чи комбінованої зброї, а окремі її різновиди у зв'язку з невпинним вдосконаленням зброярства мають більш високу дальність уражаючої дії та менший розкид снаряду,

ніж дещо старші зразки нарізної та комбінованої вогнепальної зброї [138, с. 6].

Певні невідповідності та суперечності існують також у диспозиції норми, передбаченої *ст. 191 КУпАП*, а саме – *порушення правил зберігання, носіння або перевезення нагородної, вогнепальної мисливської зброї громадянами, які мають відповідний документ дозвільного характеру, виданий уповноваженим державним органом на зберігання зазначеної зброї* [45].

Передусім, незрозумілою є позиція правотворця щодо *віднесення в якості суб'єкта проступку виключно осіб, які мають необхідний документ дозвільного характеру*. За такого формулювання особи, що володіють вогнепальною зброєю без законних на те підстав та порушують відповідні правила зберігання, носіння чи перевезення зброї не можуть бути притягнуті до адміністративної відповідальності. Безперечно, останнє можна пояснити тим, що незаконні володільці вогнепальної зброї не повідомляються про адміністративну відповідальність та їм не роз'яснюються відповідні правила поведінки зі зброєю, проте такий аргумент нівелюється положенням ч. 2 ст. 68 Конституції України, відповідно до якого незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності [51].

Наведена думка підтверджується й судовою практикою. Зокрема, вироком Макарівського районного суду Київської області у справі № 370/930/20 від 24 червня 2020 року К. визнано винним у вчиненні злочинів, передбачених ч. 1 ст. 263, ч. 1 ст. 263-1, ст. 264 КК України за те, що він 23 лютого 2020 року перебуваючи в гаражному приміщенні, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, після перегляду в мережі Інтернет відеоуроків по виготовленню із підручних засобів пістолета, використовуючи електричне точило, електричний зварювальний апарат, ізоляційну стрічку, інші підручні предмети, незаконно, тобто, без передбаченого законодавством дозволу, діючи з прямим умислом, з цікавості, виготовив саморобним способом короткоствольну гладкоствольну вогнепальну зброю по типу одностарядних пістолетів, придатну для проведення пострілів, після чого здійснив з вказаної саморобної вогнепальної зброї постріл патроном калібру 9 мм у ворота гаража,

переконавшись у боєздатності виготовленої зброї.

Крім того, перебуваючи в тому ж гаражному приміщенні, того ж дня К. відразу після незаконного виготовлення вогнепальної зброї, без передбаченого законом дозволу, в порушення вимог п. 12.12. Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічним за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів, затвердженої наказом МВС України № 622 від 21.08.1998 р. [38], проявляючи злочинну самовпевненість, поклав саморобну вогнепальну зброю, в патронник якої спорядив один патрон калібру 9 мм, на стелаж з вільним доступом до неї сторонніх осіб, тим самим розпочав її незаконне зберігання.

У цей час В., який перебував у гаражі разом з К., маючи вільний доступ до вказаної зброї, з метою цікавості, взяв зі стелажу короткоствольну гладкоствольну вогнепальну зброю, виготовлену К. саморобним способом по типу однозарядних пістолетів, придатну для проведення пострілів, та через необережність здійснив постріл у ліву частину живота свого тіла, при цьому отримавши тілесні ушкодження у вигляді вогнепального наскрізного проникаючого поранення живота з пошкодженням товстого кишечника та лівої нирки, що відносяться до категорії тяжких тілесних ушкоджень, які в момент заподіяння є небезпечними для життя [18].

Зазначений вирок підкреслює, що навіть у випадку незаконного набуття вогнепальної зброї особа повинна дотримуватись встановлених законодавством правил щодо її зберігання чи носіння. Таке твердження видається цілком послідовним, адже переслідує мету забезпечення відповідального поводження з вогнепальною зброєю та зниження ризику її застосування для заподіяння шкоди суспільним відносинам. А тому вважаю, що до кола суб'єктного складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 191 КУпАП, повинні бути включені також особи,

які володіють вогнепальною зброєю без законних на те підстав.

Окрім того, як і в складі правопорушення, що закріплене ст. 190 КУпАП, законодавець і у ст. 191 Кодексу виділяє в якості суб'єкта проступку виключно громадян України та залишає таким чином поза увагою протиправну поведінку громадян іноземних держав та осіб без громадянства. Таке визначення може пояснюватись, в принципі, неможливістю отримати в Україні документ дозвільного характеру іноземцем та апатридом. У той же час згідно з нормативними приписами Інструкції іноземці вправі на території України за погодженням з іноземними дипломатичними представництвами країн, громадянами яких вони є, придбавати, перевозити через митний кордон та здійснювати транзит вогнепальної зброї, іноземні мисливці вправі в установленому порядку отримати рішення про надання дозволу на перевезення вогнепальної мисливської зброї і, до того ж, іноземні громадяни та апатриди можуть володіти вогнепальною зброєю незаконно. А тому виключення з назви та диспозиції ст. 191 КУпАП вказівки на приналежність до громадянства є абсолютно закономірним [9, с. 148-149].

У контексті дослідження недоліків законодавчого регулювання виникають також питання щодо *коректності вживання конструкції «порушення строків реєстрації (перереєстрації)» у назві та диспозиції ст. 192 КУпАП*. Вживання словосполучення «порушення строків», на мою думку, видається невдалим, оскільки тлумачні словники трактують «порушення» як відхилення від правил, відступ від законів, невідповідність традиції, звичаям, а також як дія, похідна від слова «порушити». Водночас термін «порушити», на думку мовознавців, означає робити що-небудь всупереч наказові, закону; припиняти, переривати який-небудь стан, процес або вияв почуття; пошкоджувати, псувати, руйнувати що-небудь [60, с. 597-598].

А тому, якщо екстраполювати відповідні дефініції на випадки недотримання тим чи іншим суб'єктом конкретного строку, то нескладно помітити, що у такому разі «порушення», власне, зазнає та чи інша норма Закону чи підзаконного нормативно-

правового акта, при цьому сам строк, як певний період у часі, залишається незмінним, він не переривається, не припиняється та йому не заподіюється шкода. Тобто, якщо у нормі є вказівка на конкретний проміжок часу (наприклад, 1 місяць), то ці часові рамки зберігаються у випадку їхнього недотримання і жодним чином не зазнають втручання.

Недосконалість диспозиції та назви статті 192 КУпАП також пов'язана із вживанням правотворцем терміну «*перереєстрація*». Згідно з тлумаченням, що дається у більшості словників, зазначений термін означає повторну реєстрацію [17, с. 925]. Водночас, якщо проаналізувати чинні та такі, що втратили чинність, норми, то можна зробити висновок, що вимог стосовно повторної реєстрації зброї до її володільців ніколи не висувалося. На сьогоднішній день є можливість продовження строку дії дозволу, що, очевидно, є дещо відмінним від повторної реєстрації поняттям, адже у випадку з продовженням строку дії дозволу певна частина даних, що наявні в органі, який проводить таку реєстрацію, зберігається, при тому як повторна реєстрація передбачає здійснення реєстраційних дій спочатку та без збереження раніше зібраної інформації. У первинній редакції Інструкції законодавець невиправдано ототожнював ці поняття, що можна, зокрема, помітити у п. 2.10, згідно з приписами якого продовження терміну дії дозволів (перереєстрація) здійснюється в порядку, передбаченому для їх видачі [38]. Проте, як бачимо, ці правові поняття мають певну відмінність у своїй сутності та природі, а відтак вживання терміну «перереєстрація» у диспозиції та назві статті 192 КУпАП у сучасних реаліях лише ускладнює праворозуміння та тим самим суперечить принципу правової визначеності.

Окрім того, проблемним аспектом адміністративної відповідальності за статтею 192 КУпАП є визнання суб'єктом відповідного правопорушення «*громадян*» (у формі множини). По суті, за відповідного визначення цього елемента складу адміністративного проступку, адміністративна відповідальність може наставати лише у разі, коли правопорушення вчинено кількома особами. Безумовно, зазначена прогалина на сьогоднішній день не впливає на застосування статті 192 КУпАП

уповноваженими органами, проте її усунення є важливим задля формування якісного, чіткого та доступного для пересічних громадян законодавства.

Підсумовуючи, вважаю, що *диспозицію статті 192 КУпАП слід викласти у наступній редакції: «Недотримання встановлених строків реєстрації нагородної, вогнепальної мисливської чи холодної зброї, а також пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду, недотримання встановлених строків продовження строку дії дозволу на придбання, зберігання та носіння такої зброї або порушення правил взяття її на облік в уповноваженому органі Міністерства внутрішніх справ України у разі зміни місця проживання»* [9, с. 149-150].

Щодо норм статей 193 – 195 КУпАП, то тут, як і у випадку зі ст. 192 КУпАП, варто також вказати на недолік вживання у формі множини вказівки на суб'єкта зазначених правопорушень, а відтак словесні конструкції «громадянами, у яких уповноваженим державним органом анульовано документ дозвільного характеру на їх зберігання і носіння» (ст. 193 КУпАП), «працівниками торговельних підприємств (організацій)» (ст. 194 КУпАП) та «працівниками підприємств, установ, організацій, відповідальними за їх охорону» (ст. 195 КУпАП) слід замінити аналогічними виразами у формі однини, а саме – «громадянином, у якого уповноваженим державним органом анульовано документ дозвільного характеру на їх зберігання і носіння», «працівником торговельного підприємства (організації)», «працівником підприємства, установи, організації, що відповідальний за їх охорону».

Окрім того, у диспозиції ст. 194 КУпАП необхідно виправити вказівку на контрагента відповідного договору купівлі-продажу, а саме – виключити прив'язку до громадянства контрагента-фізичної особи, замінивши конструкцію «громадянам, що не мають на це відповідного документа дозвільного характеру» на сполучення слів «особі, що не має на це відповідного документа дозвільного характеру» та зазначити кожного з можливих контрагентів у формі однини («підприємству, установі, організації»).

На завершення вважаю за доцільне звернути увагу на доволі м'які санкції за вчинення адміністративних правопорушень, що передбачені ч. ч. 1, 2, 4 ст. 85 та ст. ст. 174, 190 – 195 КУпАП. На мою думку, у зазначених вище нормах розміри стягнень у виді штрафу є мізерними, а тому в умовах сьогодення не здатні належно вплинути на запобігання вчиненню особами адміністративних правопорушень, що, у свою чергу, нівелює сутність адміністративної відповідальності.

Таким чином, норми Кодексу України про адміністративні правопорушення, якими встановлено стягнення за порушення правил обігу цивільної вогнепальної зброї, містять ряд недоліків, які можуть негативно впливати на можливість їхнього правозастосування та ефективність правової охорони суспільних відносин, пов'язаних з використанням природних ресурсів, забезпеченням громадського і встановленого порядку управління. Урахування змін, що пропонуються у даній науковій роботі, здатне підвищити якість Закону та сприяти правослухняній поведінці і стримуванню протиправної діяльності у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї [9, с. 150].

Стосовно ж кримінальної відповідальності, то детально досліджуючи диспозиції та санкції статей, що присвячені незаконному обігу цивільної вогнепальної зброї, доходжу до висновку, що правотворцем не завжди враховується відмінний ступінь небезпеки деяких видів зброї та її обороту, ігнорується суспільна небезпека, що іманентно притаманна окремим видам зброї, не звертається увага на певні форми незаконного обігу зброї, у зв'язку з чим суспільні відносини, пов'язані з ними, залишаються поза межами кримінально-правової охорони.

Так, зокрема, неможливо не помітити, що, на думку законодавця, станом на сьогодні гладкоствольна мисливська зброя не є предметом складів кримінальних правопорушень, що передбачені статтями 201, 262, 263 КК України, через що її переміщення через митний кордон України поза митним контролем або з приховуванням від нього, викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння нею шляхом шахрайства, розбій з метою її викрадення, носіння, зберігання, придбання,

передача чи збут не є кримінально-караними або ж повинні кваліфікуватися як кримінальні правопорушення проти власності. Вважаю, що така позиція законодавця є доволі незрозумілою та непослідовною, оскільки вказаний вид, як і інші види вогнепальної зброї, конструктивно призначений для ураження різного роду цілей. Зокрема, вкотре підкреслю, що й із гладкоствольної мисливської зброї можна спричинити смертельні ушкодження людині з великих дистанцій, за результативністю вона майже не відрізняється від подібних моделей у категорії нарізної чи комбінованої зброї, а деякі її зразки через постійне удосконалення збройової галузі мають кращу відстань смертоносної дії та меншу дисперсію снаряду, ніж більш старі екземпляри нарізної та комбінованої вогнепальної зброї [138, с. 6].

Як вірно зазначає О.М. Сарнавський, гладкоствольна мисливська зброя повинна визнаватися предметом кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 262-263 КК України, оскільки вона: а) здатна спричинити смерть або тяжкі тілесні ушкодження, б) виступає джерелом підвищеної небезпеки так само, як і нарізна мисливська вогнепальна зброя, в) призначена для ураження живої цілі, г) щодо неї встановлено відповідний особливий правовий режим [113, с. 52-53].

До того ж, аналізуючи склади кримінальних правопорушень, передбачених статтями 263-1 та 264 КК України, можна помітити, що законодавець не виключає кримінальну відповідальність за незаконне виготовлення, переробку чи ремонт вогнепальної гладкоствольної зброї, її фальсифікацію, незаконне видалення чи зміну її маркування, недбале зберігання, якщо це спричинило загибель людей або інші тяжкі наслідки (відповідальність за вказані дії взагалі не диференціюється за видами зброї), що свідчить про ототожнення на законодавчому рівні ступеня суспільної небезпеки гладкоствольної зброї з іншими її різновидами. Чому ж тоді відсутність нарізів в каналі ствола відіграє ключову роль при невизнанні гладкоствольної мисливської зброї предметом складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 201, 262, 263 КК України? Невже така незначна деталь повинна братися до уваги при вирішенні питання про криміналізацію дій, пов'язаних з обігом зброї? Переконаний, що ні. Як

вже зазначалося й раніше, відносини, пов'язані з незаконним обігом зброї, становлять неабияку загрозу для громадської безпеки в державі, а тому при встановленні кримінальної відповідальності законодавцю, у першу чергу, слід звертати увагу на потенційні наслідки незаконного обігу зброї, на істотну шкоду, яка може бути заподіяна суспільству від такого обігу та яка аж ніяк не залежить від наявності чи відсутності в каналі ствола нарізів, а також цільового призначення такої зброї. А тому я повністю підтримую думку більшості науковців стосовно необхідності розширення кола предметів складів кримінальних правопорушень, що передбачені ст. ст. 201, 262, 263 КК України, шляхом включення в якості предмету гладкоствольної мисливської зброї [138, с. 6].

Ще одним важливим аспектом, який не врахував законодавець встановлюючи кримінальну відповідальність за незаконний обіг зброї, є різний ступінь суспільної небезпеки діянь, що складають об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 262 КК України. Зокрема, як можна помітити, законодавець встановлює однакову відповідальність за викрадення, привласнення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства вогнепальною зброєю (крім гладкоствольної мисливської), бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами. При цьому, як відомо, кожне з названих діянь у розділі VI «Кримінальні правопорушення проти власності» Особливої частини КК України становить собою самостійний склад кримінального правопорушення, за вчинення якого встановлено різну відповідальність, чим і наголошено на різному ступені суспільної небезпеки таких дій. Безумовно, нинішній стан диспозиції ч. 1 ст. 262 КК України можна пояснити особливістю предмета, на який здійснюється посягання: логіка наявна лише в тому, що, по суті, немає значення, як винна особа заволоділа вказаними в диспозиції предметами: основна небезпека походить від того, що вона такими предметами володітиме, чим може ставити в небезпеку оточуючих. Водночас, якщо вести мову про незакінчену злочинну діяльність, за якої особа не заволодіває зброєю, то в такому разі вказані аргументи не

є переконливими і не спростовують необхідності розрізнення відповідальності за наведені вище діяння. Більше того, якщо порівняти за ступенем суспільної небезпеки, наприклад, шахрайське заволодіння зброєю і заволодіння нею шляхом вчинення грабежу, то можна констатувати різку відмінність істотної шкоди, що може бути заподіяна суспільним відносинам. До того ж, як можемо побачити, розбій з метою викрадення вогнепальної зброї (крім гладкоствольної мисливської), бойових припасів, вибухових речовин або радіоактивних матеріалів, а також вимагання цих предметів, поєднане з насильством, небезпечним для життя і здоров'я виділяється законодавцем у самостійний склад злочину (ч. 3 ст. 262 КК України). То чому б не розмежувати кримінальну відповідальність за крадіжку, грабїж, привласнення, вимагання, заволодіння шляхом шахрайства вогнепальною зброєю чи бойовими припасами до неї? Вважаю, що такий крок законодавця був би доцільним та виправданим.

Ведучи мову про склади кримінальних правопорушень, що передбачені ст. 262 КК України, слід звернути увагу, що законодавець не диференціює кримінальну відповідальність у цій статті залежно від вартості викраденої зброї. Натомість у статтях Розділу VI Особливої частини цей критерій використано. Такий підхід законодавця у певних випадках правозастосування створює невинуватдану конкуренцію між ст. 262 та статтями Розділу VI Особливої частини КК України. Так, у випадку якщо особа виключно з метою подальшого збуту таємно викраде зброю, сукупна вартість якої на момент вчинення кримінального правопорушення в шістсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то її дії можна кваліфікувати або за ч. 5 ст. 185 КК України, або ж за ч. 1 ст. 262 КК України. У такому разі, зважаючи на сьогоdnішній стан законодавства та правила подолання конкуренції кримінально-правових норм, застосуванню підлягатиме саме ч. 1 ст. 262 КК України. При цьому у санкції ч. 1 ст. 262 КК України передбачено лише такий вид покарання як позбавлення волі на строк від трьох до семи років, а у санкції ч. 5 ст. 185 КК України – позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією

майна [54]. Таким чином, можна стверджувати про несправедливість кримінального закону, адже за таких умов особі, яка викрадає зброю у особливо великих розмірах та яка одночасно посягає на два об'єкти кримінально-правової охорони (власність та громадську безпеку) загрожує найбільш суворе покарання у виді позбавлення волі строком лише 7 років; у той же час особі, яка викрадає грошові кошти у такому ж розмірі, чим посягає лише на власність, загрожує покарання у виді позбавлення волі на строк 12 років з конфіскацією майна. У зв'язку з вказаним вважаю, що у ст. 262 КК України необхідно диференціювати кримінальну відповідальність залежно від вартості викраденої зброї.

Неможливо в контексті удосконалення кримінальної відповідальності також не згадати про встановлення законодавцем однакової міри покарання за незаконне виготовлення, переробку, ремонт вогнепальної зброї, фальсифікацію, незаконне видалення чи зміну її маркування, а також за незаконне виготовлення бойових припасів (ст. 263-1 КК України). Якщо порівнювати ступінь суспільної небезпеки названих діянь, то очевидно, що незаконне видалення чи зміна маркування вогнепальної зброї не є настільки суспільно небезпечними, як решта діянь, оскільки останні так чи інакше пов'язані з виходом у світ зброї, яка повністю функціонує, у зв'язку з чим у санкції ст. 263-1 КК України і встановлене таке доволі суворе покарання у виді позбавлення волі на строк від трьох до семи років [54]. Якщо ж вести мову про незаконне видалення чи зміну маркування вогнепальної зброї, то тут необхідно зазначити, що ці діяння, на відміну від решти, недотичні до набуття зброєю функціональних властивостей: зброя як була придатною чи, навпаки, непридатною до ураження цілей до вчинення цих діянь, такою ж і залишається, а суспільна небезпека у даному випадку полягає хіба що у неможливості ідентифікації власника такої зброї, що, у свою чергу, може негативно впливати на хід досудового розслідування. За ступенем суспільної небезпеки, на мою думку, видалення чи зміна маркування вогнепальної зброї є близькими до заздалегідь не обіцяного приховування тяжкого чи особливо тяжкого злочину (ч. 1 ст. 396 КК України). Однак за останнє кримінальне

правопорушення законодавцем передбачено можливість застосування покарань у виді пробаційного нагляду або обмеження волі на строк до трьох років, а також позбавлення волі на той самий строк, а не безальтернативну санкцію з можливістю призначення покарання лише у виді позбавлення волі на строк від трьох до семи років [54]. А тому, вважаю, що видалення чи зміну маркування вогнепальної зброї необхідно виділити з диспозиції ч. 1 ст. 263-1 КК України та передбачити за вказані діяння менш сувору санкцію. До речі, логічно було б даний склад кримінального правопорушення розташовувати не у розділі IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» КК України, а розглядати в контексті розділу XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя», адже, якщо підсумувати все вище сказане, можна дійти до висновку, що видалення чи зміна маркування вогнепальної зброї не становлять загрози для публічної безпеки, а більше можуть заподіяти шкоду діяльності органів, що здійснюють досудове розслідування чи правосуддя.

Таким чином, кримінальна відповідальність у сфері незаконного обігу цивільної вогнепальної зброї є ключовим компонентом державного контролю, що забезпечує як превентивний вплив на потенційних правопорушників, так і невідворотність покарання за вчинені злочини, слугуючи дієвим важелем охорони встановленого порядку та захисту суспільних відносин. У той же час, необхідно зауважити, що в частині складів, які стосуються обігу цивільної вогнепальної зброї, Кримінальний Закон містить певні недоліки, а тому врахування зазначених у роботі пропозицій покликане удосконалити кримінально-правове регулювання даної сфери та підвищити ефективність протидії незаконному обігу.

Підсумовуючи вищенаведене, слід вкотре підкреслити, що державний контроль у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї становить цілісну систему взаємопов'язаних елементів, що включає комплексну перевірку потенційних власників зброї, систематичний моніторинг дотримання встановлених правил, превентивні заходи та механізм юридичної відповідальності. Проведене дослідження доводить, що відповідна структура контрольних заходів забезпечує всебічний нагляд

та ефективне регулювання відносин в аналізованій сфері через поєднання правових, адміністративних, технічних та освітніх механізмів. При цьому особлива роль відведена інституту юридичної відповідальності, який, виконуючи превентивну та каральну функції, сприяє формуванню відповідального ставлення громадян до володіння зброєю, хоча й окремі норми законодавства у цій сфері потребують подальшого удосконалення.

Висновки до розділу 2

Отже, проведений аналіз демонструє, що правовідносини у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї становлять багаторівневу систему, яка характеризується складною структурою взаємодій між різними суб'єктами, кожен з яких має унікальний правовий статус та функціональне призначення. Ефективність цієї системи залежить від належної координації між учасниками, раціонального розподілу їхніх повноважень та відповідальності, а також постійного удосконалення правового регулювання з урахуванням особливої небезпечності вогнепальної зброї як об'єкта правовідносин та актуальних суспільних потреб.

Як показує дослідження системи регулятивних механізмів видачі дозволів на цивільну вогнепальну зброю, підхід законодавця до забезпечення контрольованого обігу зброї в Україні базується на трьох ключових принципах, серед яких: диференціація вимог залежно від типу зброї та правового статусу заявника, пріоритетність безпекових аспектів через встановлення суворих вимог до потенційних власників, а також раціональне спрощення дозвільних процедур для осіб із доведеним досвідом поводження зі зброєю чи особливим правовим статусом.

При цьому в ході вивчення, на основі порівняльного аналізу чинного законодавства та положень законопроекту «Про право на цивільну вогнепальну зброю», що стосуються законодавчих обмежень щодо отримання дозволу на придбання зброї, виявлено проблемні аспекти правового регулювання та

запропоновано зміни для запобігання потенційним ризикам нецільового використання вогнепальної зброї.

Зокрема, у дисертаційній роботі обґрунтовано необхідність встановлення абсолютної заборони на отримання зброї особами з непогашеною або незнятою судимістю незалежно від тяжкості правопорушення; підкреслено доцільність застосування конкретного переліку адміністративних правопорушень, що унеможлиблюють одержання Посвідчення власника зброї, та запропоновано розширення відповідного переліку деліктів. Додатково у пункті 2.2. розділу 2 проаналізовано суперечливі положення щодо громадянства, дієздатності та вікового цензу потенційних власників зброї і запропоновано шляхи вирішення наявних розбіжностей. Окремо у праці сформульовано аргументовану позицію щодо правового значення постанови державного виконавця про тимчасове обмеження прав боржника та впливу факту повідомлення про підозру на можливість володіння зброєю.

Більше того, у пункті 2.3. розділу 2 дисертаційного дослідження здійснено ретельне вивчення державного контролю у сфері обігу цивільної вогнепально зброї та визначено, що останній базується на злагодженій взаємодії різноманітних компонентів – від детальної перевірки майбутніх власників зброї до постійного контролю за дотриманням регуляторних вимог та застосування превентивних механізмів. Паралельно також встановлено, що системність контрольних заходів, яка поєднує правові, адміністративні, технічні та просвітницькі інструменти, забезпечує всеосяжність державного нагляду у цій сфері. При цьому акцентовано увагу на значенні інституту юридичної відповідальності, який через превентивний та санкційний вплив стимулює формування культури відповідального поводження зі зброєю, попри наявність певних прогалин.

Так, в ході поглибленого аналізу складів адміністративних правопорушень у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї було виявлено ряд проблемних моментів, що можуть ускладнювати правозастосування відповідних норм Кодексу України про

адміністративні правопорушення, та наведено пропозиції для їх вирішення. Зокрема, в академічному дослідженні обґрунтовано необхідність запровадження у статті 85 КУпАП диференціації адміністративної відповідальності за порушення правил полювання з урахуванням виду добутих чи намічених до добування тварин, базуючись на затверджених таксах для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання; аргументовано доцільність проведення диференціації відповідальності за незаконне рибальство з використанням вогнепальної зброї залежно від критерію заподіяння чи незаподіяння відповідними діями шкоди іхтіофауні та запропоновано нове формулювання диспозиції статті 174 КУпАП в редакції: «Стрільба з вогнепальної зброї в невідведеному місці населеного пункту, в невідведеному місці поза населеним пунктом чи у відведеному місці з порушенням установленого порядку» із встановленням відмінних санкцій залежно від місця вчинення правопорушення. Окрім того, задля удосконалення та підвищення ефективності застосування адміністративно-правових приписів у праці висвітлено дискусійні аспекти щодо об'єкта, об'єктивної сторони та суб'єкта складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 190 КУпАП; законодавчого формулювання статті 192 КУпАП; кола осіб, які входять до суб'єктного складу адміністративних правопорушень, передбачених ст. ст. 191 – 195 КУпАП, а також санкцій за вчинення адміністративних правопорушень, що передбачені ч. ч. 1, 2, 4 ст. 85 та ст. ст. 174, 190 – 195 КУпАП.

До того ж, видається доцільним запровадження низки змін до Кримінального Закону з метою оптимізації відповідальності за незаконний обіг цивільної вогнепальної зброї у галузі кримінального права. Зокрема, по-перше, існує невідкладна потреба включити гладкоствольну мисливську зброю до переліку предметів складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 201, 262 та 263 КК України. По-друге, раціональним було б і виокремлення в окремі статті або частини статей складів правопорушень щодо протиправного заволодіння

вогнепальною зброєю та бойовими припасами шляхом крадіжки, грабежу, привласнення, вимагання чи шахрайства. По-третє, логічним кроком стане запровадження диференціації кримінальної відповідальності у статті 262 КК України з урахуванням вартісних показників викраденої зброї. І, насамкінець, обґрунтованим є перенесення норм про кримінальну відповідальність за видалення чи зміну маркування вогнепальної зброї з диспозиції статті 263-1 КК України до Розділу XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» із встановленням менш суворих санкцій порівняно з чинною редакцією.

РОЗДІЛ 3

ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВА НА ЦИВІЛЬНУ ВОГНЕПАЛЬНУ ЗБРОЮ ЯК ГАРАНТІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ЗАХИСТ ЖИТТЯ ТА ЗДОРОВ'Я ОСОБИ В УКРАЇНІ

3.1. Позитивний досвід країн Європи та США у сфері легалізації цивільної вогнепальної зброї в контексті забезпечення права на захист життя та здоров'я

У період сучасних трансформаційних процесів в Україні питання легалізації цивільної вогнепальної зброї є предметом гострих дискусій як у наукових колах, так і серед широкої громадськості. Відсутність єдиного підходу до вирішення цього питання зумовлює потребу детального вивчення досвіду зарубіжних країн, які вже пройшли шлях легалізації та мають сформовану законодавчу базу й практику правозастосування у цій сфері.

Актуальність дослідження в умовах сьогодення посилюється й тим, що, як вже й неодноразово наголошувалося, в Україні досі не прийнято спеціального закону, який би комплексно регулював обіг цивільної вогнепальної зброї. Відтак вивчення законодавства іноземних держав у сфері регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї та наслідків його впровадження має особливе значення для формування виваженої політики в нашій державі.

У цьому контексті комплексний аналіз правових норм, механізмів контролю та статистичних даних щодо впливу легалізації зброї на рівень злочинності дозволить оцінити можливості й ризики запровадження подібних практик в українських реаліях та забезпечити оптимальний баланс між правом громадян на захист і необхідністю підтримання належного рівня громадської безпеки.

Загалом легалізація цивільної вогнепальної зброї є надзвичайно відповідальним та сміливим рішенням держави, оскільки надання громадянам права на володіння

потенційно небезпечними засобами ураження вимагає встановлення чіткого балансу між забезпеченням можливостей права на захист та запобіганням проявам збройного насильства. У той же час, усвідомлюючи усі ризики такого рішення, окремі країни все ж наважилися на імплементацію відповідної практики у національне законодавство та розробили комплексні системи контролю за обігом зброї. Підсумки впровадження таких нововведень виявилися доволі результативними, що, зокрема, виразилося у скороченні кількості насильницьких правопорушень, посиленні впевненості громадян у власній безпеці та формуванні культури відповідального поводження зі зброєю. Додатково ефективність законодавчих новацій підтвердилася відсутністю значного збільшення випадків неправомірного застосування легальної зброї, що, як наслідок, свідчить про дієвість закріплених механізмів контролю та процедур перевірки потенційних володільців [10, с. 42].

Так, якщо брати до уваги досвід *Чехії*, то варто зазначити, що ця країна демонструє один із найбільш збалансованих підходів до регулювання цивільної вогнепальної зброї в Європі. Основним нормативно-правовим актом, який визначає правила обігу зброї у цій державі, є Закон «Про зброю та боєприпаси», який діє з 1 січня 2003 року [191].

Згаданим Законом встановлено чітку *систему класифікації зброї* на чотири основні категорії, кожна з яких передбачає особливий правовий режим набуття та володіння. Зокрема, відповідно до положень §§ 3, 4 та 4а Закону до категорії А і суміжної з нею категорії А-І віднесено заборонену до цивільного обігу зброю, якою з-поміж іншого є автоматична вогнепальна зброя; замаскована та неметалева зброя; модифікована напівавтоматична зброя з розширеними бойовими можливостями, а також зброя з особливими характеристиками ураження і спеціальні види боєприпасів з підвищеною вражаючою дією [191]. Доступ до зазначених видів зброї суворо обмежений і можливий лише у виняткових випадках за спеціальним дозволом Поліції Чеської Республіки для здійснення колекційної, музейної, кінематографічної чи

театральної діяльності, а також охорони особливо небезпечних вантажів або ж важливих для оборони держави об'єктів [10, с. 42-43].

У свою чергу, згідно з приписами §§ 3, 5 та 12 аналізованого нормативно-правового акта категорія В охоплює вогнепальну зброю, що потребує спеціального дозволу, зокрема: короткоствольну повторювальну та напівавтоматичну зброю; короткоствольну одно- та багатозарядну зброю для набоїв центрального запалення; зброю для набоїв кільцевого запалення довжиною менше 280 мм; довгоствольну напівавтоматичну зброю з розширеною місткістю магазину або можливістю її збільшення; короткоствольну гладкоствольну зброю; напівавтоматичну зброю, схожу на автоматичну, а також сигнальну зброю калібру понад 16 мм. Для придбання такої зброї чеське законодавство вимагає отримання ліцензії відповідної групи та окремого дозволу на придбання. При цьому задля одержання дозволу заявник повинен надати належне обґрунтування цільового призначення зброї, що може включати здійснення музейно-колекційної чи охоронної діяльності, реалізацію спортивних, мисливських чи професійних інтересів, провадження ліцензованої діяльності в сфері обігу зброї та боєприпасів, організацію охорони об'єктів та фізичних осіб, виконання спеціальних завдань, а також реалізацію права на захист життя, здоров'я або майна [191].

Щодо вогнепальної зброї категорії С та суміжної з нею категорії С-I, то їхній правовий режим визначений положеннями Закону, що висвітлені у §§ 3, 6, 6а, 14, 14а та 41. Відповідно до зазначених норм законодавцем до вказаних категорій в частині, що стосується вогнепальної зброї, віднесено довгоствольну зброю для набоїв з крайовим та центральним запаленням, вогнепальну зброю на основі кремінних систем, глушники, деактивовану зброю вищих категорій, одно- або двозарядну вогнепальну зброю для роздільного спорядження, а також вогнепальну зброю для набоїв типу Flobert або інших зі схожою кінетичною енергією кулі [191].

Згідно з вищевказаними нормами придбання зазначених типів озброєння можливе за наявності ліцензії відповідної групи, однак, на відміну від попередньої категорії, не потребує окремого дозволу. Попри це законодавець паралельно

встановлює обов'язок власника здійснити реєстрацію набутої зброї у територіальному підрозділі поліції протягом десяти робочих днів з дня її придбання. Така реєстрація передбачає подання заяви встановленого зразка з доданими документами про законність набуття зброї та проходження технічного огляду для підтвердження її належного стану [10, с. 43].

I, насамкінець, найменш регульованою згідно з Законом «Про зброю та боєприпаси» є категорія D, до якої включено історичну вогнепальну зброю, що виготовлена до 31 грудня 1890 року, придбання якої дозволено особам, які досягли 18-річного віку без спеціальних дозволів [191].

Окремо у контексті дослідження чеської моделі регламентації обігу зброї слід звернути увагу на *порядок видачі ліцензій*. З даного приводу необхідно зазначити, що чеський законодавець залежно від мети використання виокремлює п'ять груп ліцензій: для колекційних цілей; для спортивних цілей; для мисливських цілей; для виконання професійних обов'язків чи службових завдань; для захисту життя, здоров'я або майна.

При цьому отримання вищевказаних ліцензій обумовлене низкою обов'язкових вимог, серед яких: досягнення встановленого віку, наявність постійного місця проживання в Чехії, медична придатність, успішне складання теоретичних та практичних іспитів, а також відповідність критеріям бездоганності та надійності.

Так, якщо вести мову про вікові обмеження, то загальний віковий ценз для отримання ліцензій груп A (для колекційних цілей), D (для виконання професійних обов'язків чи службових завдань) та E (для захисту життя, здоров'я або майна) відповідно до § 19 Закону становить 21 рік, у той час як для отримання ліцензій груп B (спортивна стрільба) та C (мисливство) достатньо досягнення 18 років. Додатково чеський законодавець дозволяє членам спортивних стрілецьких клубів отримати ліцензію групи B з 15 років, а членам мисливських об'єднань – ліцензію групи C з 16 років, за умови письмової згоди законного представника, наявності рекомендації

школи або організації та дотримання додаткових обмежень щодо застосування зброї [191].

Окремої уваги заслуговує й процедура підтвердження професійної придатності заявника, яка реалізується шляхом складання комплексного іспиту перед спеціально призначеним екзаменатором. Згадуваний іспит складається з теоретичної та практичної частин, успішне проходження обох з яких є обов'язковою умовою для отримання ліцензії. Щодо теоретичної частини, то вона проводиться у формі письмового тестування та спрямована на перевірку знань положень профільного законодавства, особливостей використання зброї та боєприпасів, а також базових медичних знань. Практична ж частина варіюється залежно від групи ліцензії та передбачає демонстрацію навичок безпечного поводження зі зброєю та виконання вправ зі стрільби по нерухомій мішені [10, с. 43].

Наступним важливим критерієм для отримання ліцензії на зброю є відповідність заявника вимогам бездоганності, які детально регламентовані § 22 Закону. Згідно з вказаним параграфом особа не може вважатися бездоганною, якщо вона, зокрема, була засуджена за вчинення таких особливо тяжких злочинів, як державна зрада, тероризм, вбивство чи геноцид, до покарання у виді позбавлення волі строком понад 12 років. Також критерію бездоганності не відповідають особи, засуджені за умисні злочини із застосуванням зброї або злочини проти життя, здоров'я, свободи, гідності чи майна до покарання у вигляді позбавлення волі строком понад 5 років, якщо після відбуття покарання не минуло 20 років. Для інших категорій кримінальних правопорушень чеським правотворцем встановлені наступні диференційовані строки, після спливу яких особа вважається бездоганною та вправі отримати ліцензію: 10 років – у разі відбуття покарання у виді позбавлення волі строком понад 2 роки; 5 років – у разі відбуття покарання у виді позбавлення волі строком до 2 років або іншого, більш м'якого покарання; 3 роки – у разі звільнення засудженого від покарання або звільнення від відбування покарання з випробуванням.

I, насамкінець, в ході дослідження процесуальних перешкод для отримання ліцензії неможливо оминати увагою критерій надійності, що покликаний забезпечити недопущення до володіння зброєю осіб із сумнівною репутацією та схильністю до протиправної поведінки. Так, на думку чеського правотворця, особа не може вважатися надійною у разі закриття кримінального провадження щодо неї до набрання таким процесуальним рішенням законної сили, а також за наявності фактів зловживання алкогольними напоями чи наркотичними речовинами. Додатково законодавець встановлює обмеження для осіб, які протягом останніх трьох років притягалися до адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері обігу зброї, боєприпасів та вибухових речовин, правопорушення проти громадського порядку чи майна, а також за порушення правил охорони здоров'я. При цьому, варто зазначити, що з метою забезпечення ефективної реалізації зазначених обмежень поліція наділена правом здійснювати запити для одержання витягів з реєстру адміністративних правопорушень [191].

Таким чином, чеським законодавством передбачена комплексна система критеріїв та вимог для отримання ліцензії на зброю, яка спрямована на забезпечення належного рівня громадської безпеки шляхом ретельної перевірки потенційних власників зброї. Встановлені вимоги щодо віку, постійного місця проживання, медичної придатності та професійної компетентності доповнюються суворими критеріями бездоганності та надійності, які дозволяють відсіяти осіб із кримінальним минулим, схильністю до правопорушень чи зловживанням психоактивними або наркотичними речовинами. При цьому запроваджений механізм перевірки відповідності зазначеним критеріям через систему офіційних реєстрів та медичних оглядів забезпечує ефективність та об'єктивність процедури ліцензування.

Окремо дієвість чеської моделі правового регулювання підтверджується статистичними даними. Зокрема, за офіційною інформацією Міністерства внутрішніх справ Чеської Республіки станом на 2023 рік у Чехії зареєстровано понад 1 мільйон одиниць зброї, якою володіють близько 307 тисяч ліцензіатів [192, с. 40]. При цьому

на 100 жителів країни відповідно до даних ресурсу Small Arms Survey припадає в середньому 12,5 одиниць зброї (з урахуванням незареєстрованої) [162]. У той же час, примітно, що, попри такі доволі високі показники озброєності населення, країна все ж демонструє позитивну динаміку зниження злочинності. Так, показово, що за період з 2003 по 2023 роки кількість вбивств на території Чехії зменшилась на 31,5% (232 вбивства у 2003 році [193, с. 41] та 159 вбивств у 2023 році [192, с. 56]), загальний рівень насильницьких кримінальних правопорушень знизився на 41,3% (22 358 правопорушень у 2003 році [193, с. 41] та 13 115 правопорушень у 2023 році [192, с. 55]), а кількість неправомірних діянь з легальною зброєю у 2020 році становила менше 0,1% від загальної кількості адміністративних правопорушень, вчинених на території держави [194, с. 21-22].

Отже, досвід Чехії у сфері регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї є показовим прикладом того, що виважена політика лібералізації збройного законодавства за умови впровадження належної системи контролю може мати позитивний вплив на загальний стан безпеки в суспільстві. Ключовими факторами успіху при цьому виступають такі елементи, як чітка категоризація зброї з урахуванням її призначення та потенційної небезпечності, комплексна оцінка придатності потенційних власників до володіння зброєю та систематичний моніторинг дотримання встановлених вимог з боку уповноважених органів. Саме така модель дозволяє, з одного боку, забезпечити реалізацію права громадян на захист, а з іншого – мінімізувати ризики, пов'язані з неналежним поводженням зі зброєю [10, с. 43-44].

Окремої уваги у рамках даного наукового дослідження заслуговує також *швейцарська модель* правової регламентації й правозастосування, яка, подібно до досвіду Чеської Республіки, вирізняється ліберальним підходом до права громадян на володіння зброєю та високим рівнем озброєності населення при збереженні низьких показників насильницької й збройної злочинності. У даному аспекті важливо зауважити, що, попри певні спільні риси з чеським підходом, досвід правового

регулювання Швейцарії має низку специфічних особливостей, обумовлених як історичним підґрунтям держави, так і унікальною системою організації її збройних сил.

Так, передусім варто наголосити, що унікальність швейцарської системи контролю за обігом вогнепальної зброї безпосередньо пов'язана з концепцією так званої «народної армії», що з-поміж іншого передбачає проходження громадянами Швейцарії обов'язкової військової служби та наділяє військовозобов'язаних правом на зберігання табельної зброї вдома. Зазначена система, завдяки проведенню регулярних військових зборів та періодичних курсів підвищення кваліфікації, а також впровадженню посилених заходів контролю за дотриманням правил безпеки, фактично забезпечує формування в державі особливої культури поводження з вогнепальною зброєю та тим самим сприяє відповідальному ставленню громадян до володіння нею. При цьому важливе значення в даному аспекті відіграють обмеження, закріплені ч. ч. 1, 2 ст. 113 Федерального Закону «Про армію та військову адміністрацію», відповідно до яких особиста зброя не видається або може бути вилучена, якщо наявні вагомі підстави вважати, що військовозобов'язаний може використати її у спосіб, який становить небезпеку для нього самого або для третіх осіб, чи за наявності ризику зловживання відповідною зброєю [170].

Що ж до цивільної вогнепальної зброї, то в основному її обіг врегульований Федеральним Законом «Про зброю, збройне спорядження та боєприпаси», який, зокрема, визначає правила придбання, зберігання, носіння, транспортування, виробництва, імпорту та експорту зазначених у назві Закону предметів [171].

Так, приписами ст. 5 згаданого Закону, подібно до чеської моделі, визначено чіткий перелік зброї, що вилучена з цивільного обороту. До цієї категорії швейцарським правотворцем з-поміж іншого віднесено автоматичну вогнепальну зброю, військові пускові установки з вибуховим ефектом, автоматичну зброю, модифіковану до напівавтоматичної (за винятком армійської зброї, право власності на яку набувається безпосередньо від військових органів), напівавтоматичну зброю з

магазинами великої місткості, складну напіатоматичну короткоствольну зброю, замасковану зброю та гранатомети.

При цьому законодавством закріплено категоричну заборону на стрільбу з вогнепальної автоматичної зброї та пускових установок, а також стрільбу з вогнепальної зброї усіх видів у загальнодоступних місцях за межами офіційно дозволених стрілецьких заходів або стрільбищ. У загальному згідно з Законом стрільба з такої зброї дозволена лише у належним чином захищених місцях, що не є загальнодоступними, а також під час полювання.

Стосовно дозвільної системи Швейцарії, то відповідно до правил, визначених ст. 8 Закону «Про зброю, збройне спорядження та боєприпаси», будь-яка особа, яка бажає придбати зброю чи її основні компоненти, повинна отримати відповідний дозвіл. При цьому для отримання такого дозвільного документу заявник в обов'язковому порядку повинен обґрунтувати мету придбання зброї, крім випадків, якщо зброя призначена для спорту, полювання чи колекціонування [171].

Одночасно у цій же нормі Закону правотворець виокремлює ряд перешкод для отримання дозволу на придбання, до яких відносить такі обставини, як недосягнення особою 18-річного віку, перебування під опікою, наявність підстав вважати, що особа може використати зброю для заподіяння шкоди собі чи іншим, а також наявність судимості за діяння, що свідчать про насильницькі нахили або становлять загрозу для громадської безпеки, чи наявність відомостей про повторне притягнення заявника до відповідальності за вчинення злочину або проступку. До того ж, слід врахувати, що згідно зі ст. 7 досліджуваного Закону Федеральна рада Швейцарії за наявності значного ризику неналежного використання зброї або з метою врахування рішень міжнародної спільноти чи принципів швейцарської зовнішньої політики вправі заборонити громадянам певних держав придбавати, зберігати та носити зброю, її компоненти і боєприпаси.

Разом з тим, у ст. 10 аналізованого нормативно-правового акта законодавець, у частині що стосується вогнепальної зброї, встановлює винятки із загального правила

про необхідність отримання дозволу для одно- та багатоствольних мисливських рушниць, репродукцій однозарядної дульнозарядної зброї, а також гвинтівок з ручним перезарядженням, призначених для спортивної стрільби та полювання. Для обліку та контролю за рухом такої зброї достатньо лише належного декларування в уповноваженому державному органі [171].

Паралельно, якщо продовжувати вести мову про винятки, швейцарський правотворець не виключає можливості передачі спортивної зброї неповнолітнім. Зокрема, відповідно до ст. 11а Закону, неповнолітній може отримати спортивну зброю від свого стрілецького клубу чи законного представника, якщо, за відсутності визначених законом перешкод, доведе, що регулярно використовує її для цільової стрільби. При цьому законний представник зобов'язаний повідомити про передачу зброї відповідний орган кантону проживання неповнолітнього протягом 30 днів [10, с. 44-45].

Щодо правил зберігання та носіння зброї, то згідно зі статтями 26 та 27 Закону зброя, її основні компоненти та боєприпаси повинні зберігатися в безпечному місці, захищеному від доступу сторонніх осіб, а про їх втрату слід негайно повідомляти поліцію. Для носіння зброї в загальнодоступних місцях у Швейцарії необхідний спеціальний дозвіл, який видається компетентним органом кантону проживання на конкретний вид зброї строком до п'яти років. Умовою отримання такого дозволу є обґрунтування об'єктивної потреби у зброї для захисту себе чи інших осіб або майна від реальної небезпеки та складання іспиту на знання правил поведження зі зброєю та правових вимог її застосування із демонстрацією практичних навичок. У той же час законодавцем визначено категорії осіб, які не потребують дозволу на носіння зброї, серед яких власники мисливських квитків, єгері при виконанні ними службових обов'язків, учасники історичних заходів та іноземні працівники служб авіаційної безпеки на території швейцарських аеропортів [171].

Отже, швейцарська модель правової регламентації обігу вогнепальної зброї, незважаючи на наявність певних відмінностей з чеським підходом, демонструє не

менш ефективні механізми контролю при збереженні широких прав громадян. Унікальною особливістю цієї системи є право військовозобов'язаних на зберігання табельної зброї вдома, що, вочевидь, через усвідомлення високої довіри з боку держави формує у громадян глибоке почуття відповідальності та сприяє правослухняній поведінці у сфері поводження зі зброєю. Щодо цивільної зброї, то система її регулювання базується на чіткому визначенні категорій забороненої зброї, запровадженні дозвільного порядку її придбання та встановленні суворих вимог до потенційних власників. Така комплексна система контролю, поєднана з розвиненою культурою поводження зі зброєю, дозволяє Швейцарії, як і Чехії, підтримувати високий рівень громадської безпеки, незважаючи на значну озброєність населення [10, с. 45].

Так, якщо перейти до статистики, то згідно з даними порталу Small Arms Survey станом на 2017 рік у володінні цивільних осіб на території Швейцарії приблизно знаходилось 2,4 млн одиниць вогнепальної зброї, тобто, з урахуванням населення держави, на 100 жителів в середньому припадало 27,6 одиниць, що є одним із найвищих показників у Європі [162]. Водночас аналіз динаміки вчинення насильницьких кримінальних правопорушень за даними Федерального статистичного відомства демонструє відносну стабільність показників протягом 2009 – 2023 років. Так, річна кількість випадків насильства становила 49 392 у 2009 році, 42 979 у 2016 році та 47 381 у 2023 році [159]. Загальна кількість вбивств (включаючи замаху та готування) також залишилась відносно сталою: 236 випадків у 2009 році, 232 – у 2016 році та 287 – у 2023 році. Особливо показовим є те, що попри незначне зростання кількості вбивств у 2023 році, використання вогнепальної зброї як знаряддя злочину фактично скоротилось – з 51 випадку у 2009 році до 47 у 2016 році та 31 випадку у 2023 році [164]. При цьому кількість безпосередньо вчинених вбивств залишилась несуттєвою: 51 випадок у 2009 році, 45 – у 2016 році та 53 – у 2023 році [177].

Таким чином, наведені статистичні дані переконливо свідчать, що високий рівень озброєності населення Швейцарії не призводить до зростання насильницької

злочинності. Навпаки, у державі спостерігається тенденція до зменшення випадків застосування вогнепальної зброї при вчиненні кримінальних правопорушень, а кількість вбивств залишається стабільно низькою. Такі показники, як видається очевидним, у першу чергу, є результатом виваженої державної політики, що базується на чітких правилах набуття права на зброю та відповідальному ставленні громадян до її використання [10, с. 45].

Продовжуючи аналіз європейського досвіду правового регулювання, доцільно звернути увагу й на *литовську модель*, характерними рисами якої, подібно до концепції Чеської Республіки, є чітка категоризація зброї з детальним визначенням технічних параметрів кожної категорії, диференційований віковий ценз для різних типів вогнепальної зброї з урахуванням мети її придбання, а також багаторівневий механізм перевірки потенційних володільців. При цьому особливість литовського підходу, в першу чергу, полягає у встановленні підвищених вимог до осіб, які бажають придбати зброю для самозахисту, та визначенні кількісних обмежень щодо володіння боєприпасами.

Так, передусім слід наголосити, що основним нормативно-правовим документом, який регулює обіг вогнепальної зброї в Литовській Республіці, є Закон «Про контроль над зброєю та боєприпасами» від 15.01.2002 року [168], яким закріплено чотирирівневу класифікацію вогнепальної зброї та поділено усю зброю на категорії А, В, С, D, кожна з яких має свій правовий режим обігу та передбачає особливий порядок набуття права власності.

Зокрема, аналогічно до чеського й швейцарського форматів, згідно зі ст. 3 Закону до категорії А правотворцем віднесено заборонені для цивільного обігу зброю й бойові припаси, а саме – автоматичну вогнепальну зброю; вогнепальну зброю, замасковану під інші предмети; боєприпаси з бронебійними, розривними або запалювальними снарядами; вогнепальну зброю, конструкція якої дозволяє використовувати її в розібраному або модифікованому вигляді таким чином, щоб її було легко приховати; боєприпаси до нарізної зброї з розширювальним дробом та

боєприпаси, призначені виключно для зброї категорії А. Примітно, що зазначені предмети можуть перебувати лише у володінні установ державної судової експертизи та осіб зі спеціальним статусом.

Щодо зброї категорії В, то відповідно до ст. 4 Закону Литовської Республіки до неї віднесено різні типи короткоствольної зброї (як напівавтоматичні та з ручним перезарядженням, так і однозарядні під патрони центрального бою та кільцевого запалення); напівавтоматичну довгоствольну зброю з розширеною місткістю магазину або потенційною можливістю такого розширення; короткоствольну гладкоствольну зброю з довжиною ствола до 60 см, а також цивільні версії військової автоматичної зброї з напівавтоматичним принципом дії [168].

У свою чергу, до категорії С литовський законодавець відносить довгоствольну зброю з ручним перезарядженням, за винятком гладкоствольної довгоствольної зброї з довжиною ствола не більше 60 см; довгу однозарядну нарізну вогнепальну зброю; напівавтоматичну довгоствольну зброю, крім тієї, що належить до категорії В, й однозарядну короткоствольну вогнепальну зброю загальною довжиною не менше 28 см, що стріляє патронами кільцевого запалення.

Стосовно ж категорії D, то за приписами ст. 6 Закону вона з-поміж іншого включає однозарядну довгоствольну гладкоствольну вогнепальну зброю та вогнепальну зброю, що відповідає критеріям категорій В і С, але не віднесена до них через низьку забійну силу (кінетична енергія пострілу від 2,5 Дж до 7,5 Дж) [168].

Водночас, як вже й раніше зазначалося, принципово важливим аспектом литовської моделі правової регламентації є впровадження прозорої процедури набуття права на придбання цивільної вогнепальної зброї, що передбачає чітке розмежування умов залежно від її призначення та класу.

Так, відповідно до статті 11 Закону, постійні жителі Литовської Республіки та зареєстровані в країні юридичні особи можуть придбавати та володіти зброєю для наступних цілей: полювання, спорту, самозахисту, професійної діяльності,

колекціонування, навчання, наукових досліджень, а також інших цілей, якщо це не суперечить законам та міжнародним договорам.

При цьому литовський правотворець встановлює диференційований віковий ценз для осіб, які набувають право на володіння зброєю залежно від її категорії та призначення. Зокрема, згідно зі статтею 13 Закону:

- для придбання довгоствольної нарізної зброї категорій В і С з метою полювання необхідно досягти 21-річного віку, мати не менше 3-х років мисливського стажу та дійсний мисливський квиток;
- для придбання довгоствольної гладкоствольної зброї для полювання чи самозахисту достатньо досягнення 18-річного віку;
- для придбання спортивної зброї категорій В і С необхідно досягти 16-річного віку за умови членства в стрілецьких спортивних організаціях;
- для отримання дозволу на придбання короткоствольної вогнепальної зброї категорій В і С для самозахисту необхідно досягти 23-річного віку [168].

У той же час слід вкотре підкреслити, що особливо ретельно литовський законодавець підходить, власне, до регламентації набуття права власності на зброю для самозахисту, оскільки відповідно до ч. 5 та ч. 6 ст. 13 Закону додатковою обов'язковою умовою для одержання дозволу на придбання як короткоствольної вогнепальної зброї категорій В та С, так і довгоствольної гладкоствольної зброї з вищезазначеною метою є успішне складання спеціального іспиту. Як видається, такі підвищені вимоги до отримання дозволу на володіння зброєю для самозахисту свідчать про безпековий пріоритет у законодавчій політиці Литви.

Окрім того, з метою гарантування належного рівня громадської безпеки та відповідального поводження з вогнепальною зброєю статтею 17 Закону встановлено вичерпний перелік обставин, які унеможливають отримання фізичними особами дозволів на придбання вогнепальної зброї категорій В та С. До таких обставин з-поміж іншого віднесено наявність захворювань або фізичних вад, що перешкоджають правильному поводженню зі зброєю; перебування на обліку в закладі охорони

здоров'я через алкоголізм, наркоманію або психічні хвороби; відсутність зареєстрованого місця проживання; відсутність належних умов для зберігання зброї; анулювання попереднього дозволу на володіння або носіння зброї у зв'язку з її втратою (протягом останніх трьох років); відсутність бездоганної репутації та факт спільного проживання з особами, що не відповідають даному критерію [168].

Паралельно Законом детально регламентовано поняття вищезгаданої «бездоганної репутації» та закріплено, що особа не вважається такою, яка має бездоганну репутацію, якщо вона:

- була засуджена за вчинення умисного кримінального правопорушення до покарання у виді позбавлення волі на строк понад 6 років (протягом 10 років після погашення судимості);
- має непогашену судимість за вчинення у стані сп'яніння необережного кримінального правопорушення або за вчинення умисного кримінального правопорушення;
- обвинувачується у вчиненні в стані сп'яніння необережного кримінального правопорушення або у вчиненні умисного кримінального правопорушення;
- взята на оперативний облік;
- протягом року повторно вчинила адміністративне правопорушення проти власності, громадського порядку чи управління;
- протягом останніх 3-х років двічі вчинила адміністративні правопорушення у стані сп'яніння;
- була покарана за порушення правил полювання із застосуванням вогнепальної зброї, і з того часу не минуло 3 роки [168].

У даному контексті слід зауважити, що серед перелічених перешкод для отримання дозволу на придбання цивільної вогнепальної зброї особливої уваги заслуговують такі обставини, як анулювання попереднього дозволу на володіння або носіння зброї у зв'язку з її втратою (протягом останніх трьох років), факт спільного проживання з особами, що не відповідають критерію бездоганної репутації, а також

вчинення протягом останніх трьох років двох адміністративних правопорушень у стані сп'яніння, які є своєрідним надбанням литовської правової думки та повинні бути в обов'язковому порядку імплементовані в національне законодавство.

Ще одною характерною особливістю, яка може бути потенційно запозичена з литовської моделі, є визначення кількісних обмежень щодо володіння боєприпасами, відповідно до яких фізичні особи можуть придбати та мати одночасно не більше 300 одиниць кожного виду (калібру) боєприпасів до належної їм зброї, а власники спортивної зброї – до 1000 одиниць [168]. Безперечно, такі обмеження є доцільними, оскільки дозволяють контролювати обіг бойових припасів, запобігати їх надмірному накопиченню та перепродажу, а також знижують ризики, пов'язані з неналежним зберіганням великих обсягів боєприпасів у побутових умовах. Крім того, очевидно, що встановлення чітких кількісних лімітів спрощує процедуру контролю з боку правоохоронних органів та забезпечує оптимальний баланс між правом громадян на зброю і безпекою суспільства в цілому.

Таким чином, узагальнюючи ключові особливості литовського підходу до правового регулювання обігу вогнепальної зброї, слід відзначити, що ця модель, як і дві попередні, вирізняється раціональним балансом між забезпеченням права громадян на придбання зброї та впровадженням ефективних механізмів контролю. Як показує аналіз вищевикладених положень, дана система правового регулювання передусім базується на детальній класифікації зброї, чіткій регламентації умов її придбання та встановленні обґрунтованих обмежень для потенційних власників.

При цьому варто підкреслити, що яскравим підтвердженням дієвості литовської концепції є ті ж статистичні дані. Так, за інформацією порталу Small Arms Survey у володінні населення на території Литви станом на 2017 рік перебувало приблизно 385 тис. одиниць вогнепальної зброї, себто, зважаючи на чисельність жителів країни, на 100 осіб в середньому припадало 13,59 одиниць [162]. У той же час, якщо аналізувати статистику кримінальних правопорушень, вчинюваних із застосуванням вогнепальної зброї, то слід зауважити, що упродовж 2006 року у межах кордонів

держави із використанням зазначених предметів було вчинено 80 кримінально протиправних діянь, протягом 2010 року – 47, у 2015 році – 12, у 2020 році – 28, у 2024 році – 26 [176]. Тобто, з 2006 по 2024 роки кількість вчинених кримінально караних діянь з застосуванням вогнепальної зброї скоротилася на 67,5 %, що, без перебільшення, є вражаючим показником.

Разом з тим, слід звернути увагу й на рівень злочинності з застосуванням вогнепальної зброї в розрахунку на 100 тис. населення, який також демонструє стабільну динаміку до зниження. Зокрема, у 2006 році цей показник становив 2,4 випадки, у 2010 році – 1,4, у 2015 році – 0,4, у 2020 році – 1, а у 2024 році – 0,9 [176]. Такий сталий спад, безумовно, свідчить про результативність заходів, спрямованих на регулювання обігу вогнепальної зброї в Литві, що поєднують ретельний відбір власників, контроль за дотриманням установлених вимог та запровадження запобіжних механізмів, спрямованих на мінімізацію ризиків її неправомірного використання.

У контексті аналізу європейського досвіду правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї варто віддати належне й *німецькій моделі*, яка характеризується доволі стриманим підходом, що історично сформувався під впливом глибоких соціально-політичних трансформацій у державі та базується на принципі «необхідності» як ключовому критерію для надання дозволу на придбання вогнепальної зброї. Подібно до раніше досліджених моделей, дана система вирізняється ретельною процедурою оцінки потенційних володільців, вимогою щодо регулярного підтвердження необхідності володіння вогнепальною зброєю та детально висвітленими правилами стосовно її зберігання, носіння й транспортування.

Так, в умовах сьогодення законодавчим підґрунтям німецької моделі правового регулювання виступає Федеральний Закон «Про зброю» (Waffengesetz) від 11.10.2002 р. [188], який всебічно охоплює вищезазначені питання, а також передбачає суворі санкції за порушення встановлених норм. Важливо підкреслити, що історія ухвалення даного нормативно-правового акта нерозривно пов'язана з раніше

згаданою в розділі 2 дисертаційного дослідження трагічною подією у місті Ерфурт, яка фактично стала ключовим чинником, що спонукав німецького законодавця до переосмислення співвідношення між суспільною безпекою та правом на володіння зброєю, а також до посилення вимог відносно її потенційних власників.

Зокрема, згідно з приписами Закону однією з характерних рис німецької регуляторної концепції є запровадження багаторівневої системи дозволів, що охоплює дозволи на придбання, зберігання, носіння та застосування зброї. При цьому для кожного із зазначених документів німецьким правотворцем передбачено окрему процедуру отримання та необхідність додаткового обґрунтування потреби.

З-поміж іншого для отримання будь-якого із вказаних дозволів заявник відповідно до § 4 Закону повинен відповідати наступним вимогам:

- досягти 18-річного віку;
- бути «надійним», що передбачає відсутність судимості за вказані в § 5 кримінальні правопорушення (зокрема, за умисні злочини з покаранням від одного року позбавлення волі, за необережні кримінальні правопорушення, пов'язані з поводженням зі зброєю, боєприпасами або вибуховими речовинами, за злочини проти конституційного ладу та національної безпеки), відсутність членства в заборонених організаціях та відсутність відомостей про участь в антиконституційній діяльності;
- бути «особисто придатним», що водночас згідно з § 6 виключає недієздатність, залежність від алкоголю чи наркотичних речовин, психічні розлади, або інші обставини, що можуть свідчити про ймовірність небезпечного поводження зі зброєю;
- мати спеціальні знання у сфері законодавства про зброю та володіти практичними навичками її використання;
- мати обґрунтовану потребу у володінні зброєю.

При цьому ключовим у німецькій моделі є, власне, останній критерій – «наявність обґрунтованої потреби», який фактично вирізняє її серед інших європейських підходів. Зміст даної складової німецького механізму перевірки детально розкритий у § 8 Закону, за нормативними правилами якого така потреба

визнається лише тоді, коли особисті чи економічні інтереси заявника мають пріоритет над міркуваннями суспільної безпеки, за умови доведення останнім відповідності зброї або боєприпасів заявленій меті та їх необхідності [188].

Разом з тим, аналізованим параграфом визначено орієнтовне коло осіб, які теоретично можуть претендувати на отримання дозволів на зброю, та віднесено до вказаної категорії мисливців, спортивних стрільців, членів традиційних стрілецьких об'єднань, колекціонерів зброї та боєприпасів, експертів з питань зброї та боєприпасів, виробників та продавців зброї, а також представників підприємств охорони й осіб, що перебувають під загрозою [188].

При цьому німецький законодавець застосовує диференційований підхід до визначення «обґрунтованої потреби» залежно від категорії заявників, встановлюючи окремі критерії для кожної групи.

Так, відповідно до § 13 Закону, для мисливців передбачено спрощений режим доступу до зброї. Де-юре потреба у придбанні та володінні вогнепальною зброєю автоматично визнається правотворцем за особами, які мають дійсний мисливський квиток, за умови, що вони можуть обґрунтувати необхідність зброї для полювання або тренувань у стрільбі, і ця зброя не заборонена Федеральним Законом «Про полювання». Водночас показово, що власники річного мисливського квитка звільняються від необхідності доводити «потребу» та «наявність спеціальних знань» для придбання довгоствольної та двох одиниць короткоствольної зброї. Більше того, для придбання довгоствольної зброї власникам мисливського квитка не потрібен попередній дозвіл, а достатньо лише реєстрації факту придбання протягом двох тижнів. Заразом суттєвою перевагою цієї категорії є також право носити мисливську зброю під час законного полювання, пристрілювання в мисливських угіддях, навчання мисливських собак та під час виконання функцій з охорони мисливських угідь або лісу без отримання спеціального дозволу.

Щодо спортивних стрільців, то згідно з § 14 Закону для даних суб'єктів правовідносин у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї встановлено дещо інші

умови. Зокрема, як частково згадувалося раніше, право на придбання та володіння вогнепальною зброєю для спортивної стрільби надається особам, які досягли 21-річного віку, хоча й для зброї калібру до 5,6 мм з боковою системою запалення та деяких інших видів достатньо досягнення 18 років [188].

Стосовно ж потреби у володінні зброєю, то в цьому випадку вона визнається обґрунтованою виключно в разі членства особи в спортивно-стрілецьких клубах, що входять до визнаних спортивних федерацій. До того ж, процедура доведення такої потреби, у порівнянні з попередньою категорією, є більш формалізованою і передбачає необхідність документального підтвердження: мінімум 12-місячного членства у стрілецькому клубі; регулярних занять спортивною стрільбою (щонайменше раз на місяць протягом останніх 12 місяців або загалом 18 разів за цей період); відповідності зброї спортивним дисциплінам федерації. Разом з тим, після 10-ти років володіння зброєю підтвердження потреби вважається достатнім за умови документального засвідчення лише членства у стрілецькому клубі. Окремо німецький законодавець також встановлює обмеження на кількість зброї, яку можна придбати протягом шести місяців, дозволяючи, як правило, не більше двох одиниць, хоча й в окремих випадках може бути виданий безстроковий дозвіл на придбання до 10-ти одиниць спортивної зброї певних категорій [188].

Цікавим аспектом досліджуваної моделі є наявність окремого регулювання для традиційних стрілецьких об'єднань. За нормативними правилами § 16 Закону, за членами таких об'єднань, які використовують зброю для збереження культурних традицій, визнається обґрунтована потреба у придбанні та володінні однозарядною довгоствольною рушницею та не більше ніж трьома магазинними довгоствольними рушницями разом із відповідними боєприпасами. Єдиною умовою для отримання дозволів на вказані види вогнепальної зброї є підтвердження від об'єднання, що зазначена зброя необхідна саме для підтримання традицій. При цьому особливістю даної категорії є те, що відповідальному керівнику традиційного стрілецького об'єднання може видаватися строком до п'яти років дозвіл на носіння згаданої зброї

на традиційних заходах та на стрільбу холостими патронами поза межами тирів, що дає право всім учасникам об'єднання користуватися зброєю без отримання індивідуальних дозволів під час санкціонованих заходів.

Не менш важливими суб'єктами, яким відповідно до німецького збройового законодавства надано право на володіння зброєю, виступають колекціонери, правовий статус яких регламентовано § 17 Закону. Зокрема, потреба у придбанні та володінні вогнепальною зброєю або боєприпасами визнається за колекціонерами, які можуть довести, що ця зброя чи боєприпаси потрібні їм для культурно-історичних колекцій, до яких з-поміж іншого прирівняно й науково-технічні зібрання. Водночас у даному контексті варто відзначити доволі ліберальний підхід законотворця, що, в першу чергу, полягає у видачі дозволу на придбання вогнепальної зброї або боєприпасів для колекціонування, як правило, безстроково. Попри це, такий дозвіл може містити додаткову вимогу щодо регулярного надання органу влади переліку наявної вогнепальної зброї [188].

Схожий підхід застосовується і до експертів зі зброї. Для цієї категорії осіб потреба у придбанні та володінні вогнепальною зброєю або боєприпасами визнається за умови доведення, що зброя чи боєприпаси необхідні для наукових або технічних завдань, випробувань, експертизи, дослідження або інших подібних цілей. Аналогічно до діяльності колекціонерів, особливістю дозволу для експертів є те, що вказаний документ переважно видається на вогнепальну зброю або боєприпаси будь-якого виду без обмеження строку дії, хоча й може містити вимогу щодо періодичного звітування перед органами влади про наявну зброю.

І насамкінець наявність потреби у володінні зброєю згідно з німецьким правовим підходом визнається за особами, які можуть довести, що вони значно більше, ніж населення загалом, піддаються загрозі нападу на життя чи здоров'я, і що придбання вогнепальної зброї та боєприпасів є придатним і необхідним для зменшення цієї загрози. Таким особам відповідно до положень Закону у тому числі може бути надано право на носіння вогнепальної зброї за межами власного житла, що

додатково свідчить про визнання на законодавчому рівні самозахисту в якості легітимної підстави для володіння вогнепальною зброєю.

Таким чином, німецька модель регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї демонструє виважений підхід, який, з одного боку, забезпечує суворий контроль за доступом до зброї через механізм перевірки обґрунтованої потреби, а з іншого – враховує законні інтереси різних категорій громадян, встановлюючи для них диференційовані умови доступу до зброї відповідно до їхніх професійних, культурних або безпекових потреб.

Продовжуючи дослідження цієї моделі правової регламентації, варто звернути увагу й на інші ключові аспекти, які визначають баланс між контролем за обігом зброї та забезпеченням прав її власників.

Так, важливою особливістю законодавчого підходу Німеччини є вимога періодичного підтвердження необхідності володіння зброєю, якою одночасно закріплено обов'язок власників вогнепальної зброї кожних п'ять років подавати до компетентних органів докази, що підтверджують збереження обґрунтованої потреби (наприклад, для спортивних стрільців – документи про регулярну участь у змаганнях та тренуваннях, для мисливців – дійсний мисливський квиток). У разі неподання таких доказів дозвіл на володіння зброєю може бути анульовано. Окрім того, відповідно до § 4 Закону компетентний орган зобов'язаний перевіряти надійність та особисту придатність власників зброї не рідше, ніж раз на три роки [188].

Ще одною визначальною рисою німецької правової системи є встановлення особливих вимог до зберігання зброї. Зокрема, згідно з чинним законодавством володілець зобов'язаний вживати необхідних заходів для запобігання втраті зброї чи боєприпасів або їх потраплянню до рук сторонніх осіб. Додатково законотворець вимагає від осіб, які володіють дозвільною вогнепальною зброєю чи боєприпасами або подали заявку на отримання відповідного дозволу, надати компетентному органу докази щодо заходів, вжитих або запланованих для безпечного зберігання зазначених предметів. До того ж, нормативні приписи також зобов'язують власників

забезпечувати контролюючим органам доступ до місць зберігання зброї та боєприпасів для перевірки дотримання безпекових вимог. При цьому важливо підкреслити, що інспектування житлових приміщень проти волі власника дозволяється лише для запобігання безпосереднім загрозам громадській безпеці, що виступає своєрідним легітимним обмеженням конституційного права на недоторканність житла.

Дієвість німецької моделі регулювання обігу вогнепальної зброї, аналогічно до попередніх прикладів, може бути переконливо продемонстрована через призму статистичних показників, зібраних авторитетними дослідницькими інституціями. Зокрема, станом на 2017 рік у Німеччині нараховувалося приблизно 15 822 000 одиниць вогнепальної зброї, що приблизно становить 19,62 одиниці на 100 осіб населення [162].

Водночас, якщо брати до уваги динаміку кримінальних правопорушень, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї, то за період з 2013-го по 2023-й рік вона характеризується відносною стабільністю та поступовою тенденцією до зменшення кількості інцидентів. Зокрема, у загальному картина протягом наведеного часового проміжку виглядає наступним чином: у 2013 році зафіксовано 10093 злочини, з яких 4940 становили погрози; у 2014-му – 9585 злочинів (кількість погроз – 4567); у 2015-му – 9000 злочинів (кількість погроз – 4289); у 2016-му – 9967 злочинів (кількість погроз – 4425); у 2017-му – 8935 злочинів (кількість погроз – 4211); у 2018-му – 8343 злочини (кількість погроз – 3819); у 2019-му – 9151 злочин (кількість погроз – 4512); у 2020-му – 8824 злочини (кількість погроз – 4370); у 2021-му – 7955 злочинів (кількість погроз – 3881); у 2022-му – 8534 злочини (кількість погроз – 4092); у 2023-му – 9106 злочинів (кількість погроз – 4419) [134].

Тобто, загалом аналіз наведених статистичних даних у порівняльній перспективі свідчить про те, що німецька модель, попри достатньо жорсткі вимоги до потенційних власників зброї, демонструє вищі показники збройної злочинності порівняно з іншими дослідженими моделями. У той же час детальний розгляд

динаміки та структури вищевказаних кримінальних правопорушень дозволяє виокремити декілька позитивних тенденцій. Так, по-перше, помітним є зниження загальної кількості збройних злочинів з пікових 10093 випадків у 2013 році до 7955 у 2021 році, що свідчить про поступове підвищення ефективності контрольних механізмів. По-друге, стабільно висока частка погроз (близько 45 – 49 % від загальної кількості правопорушень) у структурі збройної злочинності опосередковано може вказувати на ефективність превентивних заходів, які перешкоджають ескалації конфліктних ситуацій до стадії фізичного насильства. І по-третє, співвідношення між кількістю зброї, що перебуває у володінні цивільних осіб, та рівнем збройних правопорушень свідчить про відносну ефективність механізмів контролю та вимог щодо періодичного підтвердження надійності власників, що дозволяє запобігати більш масштабним зловживанням права на вогнепальну зброю.

Таким чином, незважаючи на статистично вищі показники збройної злочинності порівняно з іншими моделями, німецька система демонструє виважений підхід, який забезпечує суворий контроль через механізми періодичного підтвердження необхідності володіння зброєю, регулярні перевірки надійності власників та чіткі вимоги до безпечного зберігання, одночасно враховуючи законні інтереси різних категорій громадян залежно від сфери їхньої діяльності, традиційних занять та об'єктивних безпекових ризиків.

Аналізуючи різноманітні підходи до регулювання обігу вогнепальної зброї, необхідно звернути окрему увагу й на *американську модель*, яка кардинально відрізняється від розглянутих вище європейських прикладів та характеризується як унікальними конституційно-правовими засадами, так і федеративним характером регулювання, що створює багаторівневу систему контролю з різним ступенем обмежень залежно від штату.

Зокрема, принципова відмінність американського підходу передусім полягає у закріпленні права на зброю на рівні Основного Закону через Другу поправку до Конституції США, інтерпретація положень якої зазнала істотних змін, що знайшли

відображення у фундаментальних рішеннях Верховного Суду цієї держави. Так, одним із ключових у даному контексті можна назвати рішення у справі *District of Columbia v. Heller* (2008), у якому Верховний Суд США вперше чітко визнав індивідуальне право громадян на володіння зброєю для самозахисту, скасувавши заборону на володіння короткоствольною зброєю у федеральному окрузі Колумбія.

При цьому, слід підкрелити, що попри безумовне визнання зазначеного права, Верховний Суд одночасно акцентував увагу на тому, що воно має певні межі. Так, суд чітко наголосив, що рішення не ставить під сумнів правомірність усталених обмежень щодо володіння зброєю для окремих груп населення (засуджених за тяжкі злочини й осіб з психічними розладами), а також нормативних актів, які забороняють носіння зброї в особливо вразливих місцях (навчальних закладах, адміністративних спорудах) та регламентують правила й критерії для торгівлі зброєю [153].

Подальше становлення цієї доктрини знайшло вираження у справі *McDonald v. City of Chicago* (2010), коли найвища судова інстанція розширила застосування згаданого індивідуального права на нормативну базу штатів і муніципальних влад шляхом імплементації положень Білля про права. Де-юре цей судовий прецедент встановив принцип, згідно з яким ані штати, ані місцеві органи самоврядування не мають повноважень надмірно обмежувати конституційне право громадян на зброю [173].

Знаковим судовим прецедентом останніх років стала й справа *New York State Rifle & Pistol Association, Inc. v. Bruen* (2022), за результатами розгляду якої Верховний Суд суттєво розширив трактування Другої поправки, захистивши право громадян на носіння зброї з метою самозахисту у публічних місцях. Це рішення зрештою розв'язало тривалу юридичну колізію між апеляційними судами різних юрисдикцій, які протягом багатьох років дотримувались протилежних позицій щодо конституційних гарантій на приховане носіння зброї поза межами житла [174].

Продовжуючи аналіз американської моделі регулювання обігу вогнепальної зброї, необхідно детальніше розглянути законодавчу базу федерального рівня, яка доповнює та конкретизує конституційні гарантії, закріплені судовими прецедентами.

Зокрема, у загальнонаціональних масштабах фундаментальним нормативно-правовим актом в досліджуваній сфері виступає Закон «Про контроль над вогнепальною зброєю» (Gun Control Act) 1968 року, кодифікований у главі 44 розділу 18 Кодексу США, який частково регулює питання придбання, володіння, передачі та обліку вогнепальної зброї, а також встановлює вимоги до ліцензованих продавців та обмеження для окремих категорій осіб. Даний законодавчий акт загалом зазнав кілька хвиль суттєвих доповнень, серед яких особливої уваги заслуговують зміни, внесені Законом Брейді (Brady Handgun Violence Prevention Act) 1993 року, якими запроваджено федеральну систему ліцензування торгівлі вогнепальною зброєю через механізм видачі федеральних ліцензій, а також імплементовано обов'язкову перевірку покупців за допомогою Національної системи миттєвої перевірки кримінального минулого [139].

Варто зазначити, що попри ліберальний підхід до права на зброю, федеральне законодавство все ж встановлює чіткі обмеження щодо певних категорій озброєння. Зокрема, відповідно до положень п. п. 4 п. (b) § 922 Розділу 18 Кодексу США, на території держави ліцензованим імпортерам, виробникам, дилерам або колекціонерам категорично заборонено продавати чи передавати будь-яким особам автоматичну вогнепальну зброю, короткоствольні рушниці (з довжиною ствола менше 18 дюймів) та короткоствольні гвинтівки (з довжиною ствола менше 16 дюймів), за винятком випадків, спеціально дозволених Генеральним прокурором з урахуванням міркувань громадської безпеки та необхідності. При цьому відповідно до п. (o) цієї ж норми Закону автоматична зброя, вироблена до 1986 року, може легально перебувати у володінні осіб виключно за умови дотримання спеціальної процедури реєстрації, сплати відповідного податку та отримання дозволу від Бюро з питань алкоголю, тютюну, вогнепальної зброї та вибухових речовин [187].

До того ж, важливо підкреслити, що у п. (d) § 922 Кодексу США законодавцем визначено категорії осіб, яким заборонено продавати або передавати вогнепальну зброю. До даного переліку американський правотворець з-поміж іншого відносить осіб, засуджених за кримінальні правопорушення, що караються позбавленням волі на строк понад один рік; осіб, що перебувають у розшуку; осіб, що зловживають наркотичними речовинами; осіб з психічними розладами, які перебували на лікуванні у відповідних закладах; нелегальних іммігрантів; колишніх військовослужбовців, звільнених зі служби за вчинення проступку, який ганьбить звання військовослужбовця; громадян, які відмовились від громадянства; осіб, щодо яких видано судовий наказ про заборону переслідування, та осіб, які вчинили домашнє насильство.

Додатково у п. п. 1 п. (b) § 922 досліджуваного акта встановлено вікові обмеження, згідно з якими забороняється продаж будь-якої вогнепальної зброї особам, молодшим 18 років, а короткоствольної зброї (крім рушниць та гвинтівок) – особам, які не досягли 21-річного віку. При цьому федеральне законодавство встановлює й деякі територіальні обмеження, забороняючи згідно з п. п. 2 – 3 п. (b) § 922 продаж зброї з порушенням правових норм штату, де здійснюється продаж, а також продаж зброї нерезидентам штату, в якому знаходиться торговельний заклад (крім гвинтівок і дробовиків за певних умов) [187].

Разом з тим, з метою забезпечення контролю за обігом зброї та можливості ідентифікації набувачів у разі вчинення правопорушень, приписами п. п. 5 п. (b) § 922 американський правотворець зобов'язує ліцензованих продавців документувати всі операції з продажу зброї, фіксуючи особисті дані покупців. Як видається, дане положення має принципове значення для ефективного реалізації правових норм, оскільки створює прозору систему обліку та відстеження вогнепальної зброї, що суттєво сприяє розслідуванню злочинів, пов'язаних із застосуванням зброї, та підвищує відповідальність як продавців, так і покупців, запобігаючи незаконним угодам через офіційні канали продажу [187].

Як вже й частково згадувалося, ще одною принципово важливою особливістю американської системи є її децентралізований характер, що проявляється у значній автономії штатів в аспекті встановлення додаткових обмежувальних заходів щодо придбання, володіння, носіння та використання вогнепальної зброї. Така структура правового регулювання фактично створює унікальну мозаїку локальних законодавчих підходів, які варіюються від ліберальних юрисдикцій, де дозволено приховане носіння зброї без спеціального дозволу (так звані «Constitutional Carry» штати), до штатів із суворими обмеженнями, де запроваджено складні дозвільні процедури, реєстрацію зброї та заборону на певні її види.

Примітно, що станом на початок 2025 року кількість штатів, які імплементували режим «Constitutional Carry», досягла 29-и (Аляска, Алабама, Канзас, Мен, Техас, Небраска, Юта та інші) [145], що свідчить про стійку тенденцію до лібералізації законодавства у сфері обігу вогнепальної зброї на рівні окремих суб'єктів федерації. Щодо решти штатів, то в них переважно функціонують альтернативні режими ліцензування, серед яких варто виокремити системи «shall issue» та «may issue». Так, перша з названих моделей передбачає імперативний обов'язок уповноваженого органу видати дозвіл на носіння зброї за умови відповідності заявника нормативно визначеним критеріям, тоді як друга наділяє відповідний орган дискреційними повноваженнями щодо прийняття рішення про видачу дозволу навіть у випадку формальної відповідності заявника усім вимогам [172].

Додатково варто підкреслити, що після ухвалення Верховним судом США вищезгаданого прецедентного рішення у справі *New York State Rifle & Pistol Association v. Bruen* (2022) більшість систем «may issue» були визнані такими, що не відповідають конституційним гарантіям, закріпленим у Другій поправці, що, як наслідок, змусило відповідні штати суттєво переглянути та адаптувати своє законодавство у напрямку розширення доступу громадян до права на зброю.

Заразом, на противагу загальній тенденції до лібералізації, у багатьох штатах поступово впроваджуються інноваційні превентивні механізми, спрямовані на

мінімізацію ризиків неналежного використання зброї. Особливої уваги у даному контексті заслуговує інститут «червоних прапорців», який станом на травень 2023 року було впроваджено у 21-му штаті та окрузі Колумбія [182].

Загалом цей правовий інструмент представляє собою ефективний запобіжний засіб, спрямований на забезпечення стану суспільної захищеності шляхом тимчасового вилучення зброї в осіб, які виявляють підвищені ризики можливого застосування зброї проти себе чи оточуючих.

Щодо нормативного вираження, то в основному даний інститут закріплений в законах окремих штатів, які залежно від регіону мають різні назви та власну специфіку правозастосування. Зокрема, у Колорадо, Меріленді та Вашингтоні процедура екстреного обмеження доступу до зброї знайшла відображення в «Наказах про захист від надзвичайного ризику», у Каліфорнії – в «Обмежувальних наказах щодо зброї», у Флориді – в «Наказах про захист від ризику», у Делавері – в «Наказах про захист від летального насильства» [182].

Відповідно до процедурних аспектів зазначених законів ініціаторами тимчасового вилучення зброї здебільшого можуть виступати члени сім'ї, співмешканці, представники правоохоронних органів, а в окремих штатах – медичні працівники й педагогічний персонал, які мають право звернутися до суду з відповідним клопотанням. За результатами розгляду наданих матеріалів суд уповноважений видати наказ про екстрене вилучення зброї на термін до одного року з можливістю подальшої пролонгації за наявності достатніх підстав.

Таким чином, правова система США демонструє виняткову концепцію контролю за зброєю, що суттєво контрастує з європейськими підходами. Її особливість полягає насамперед у конституційному визнанні права на зброю, підкріпленому прецедентною практикою Верховного Суду США у поєднанні з розвиненим федеральним та регіональним законодавством. Дана модель, як показує дослідження, в умовах сьогодення поєднує дві взаємопов'язані тенденції: лібералізацію доступу до зброї, з одного боку, та запровадження превентивних

механізмів контролю, з іншого. Такий баланс, вочевидь, покликаний забезпечити гармонійне співіснування фундаментальних конституційних свобод із нагальними потребами суспільної безпеки, створюючи унікальну правову екосистему, де право на самозахист обрामлене розумними запобіжниками проти зловживань.

Отже, підсумовуючи, варто зазначити, що проведений аналіз правових систем Чехії, Швейцарії, Литви, Німеччини та США у сфері легалізації цивільної вогнепальної зброї розкриває комплексну панораму співвідношення свободи та безпеки, демонструючи, що ці поняття не є взаємовиключними за умови виваженого державного регулювання. Як показує дослідження, кожна з моделей, попри національну специфіку, підтверджує можливість ефективного збалансування права громадян на самозахист із суспільними інтересами безпеки через комплексні механізми контролю, що заслуговує на особливу увагу в процесі формування відповідного законодавства в Україні.

Спільним знаменником усіх проаналізованих систем є ретельна категоризація зброї з урахуванням її призначення та потенційної небезпеки (або визначення забороненої до обігу зброї), що органічно доповнюється багаторівневою оцінкою придатності потенційних власників та систематичним моніторингом дотримання встановлених вимог. Саме така формула, як свідчить практика, дозволяє забезпечити належний контроль за обігом зброї без надмірного обмеження конституційних прав і свобод громадян.

Принципово важливим аспектом є й те, що кожна з досліджених правових систем визнає і регламентує право на володіння зброєю саме з метою самозахисту, що має особливу цінність для України в умовах трансформації безпекового середовища. У цьому контексті легалізація цивільної вогнепальної зброї з чітко визначеними механізмами контролю стає не просто законодавчою новелою, а потужним інструментом зміцнення індивідуальної та колективної безпеки громадян в епоху нових викликів і загроз. А тому визнання в Україні права громадян на володіння цивільною вогнепальною зброєю як однієї з гарантій права на самозахист є доцільним

і необхідним кроком для посилення особистої та громадської безпеки, сприяння формуванню відповідального суспільства та зміцнення довіри між громадянами і державою.

При цьому, спираючись на результати проведеного дослідження, варто підкреслити, що найбільш ефективними елементами зарубіжного регулювання, які варто імплементувати в національне законодавство, насамперед є: деталізована класифікація зброї та критерії ліцензування (чеський досвід), чіткий режим носіння вогнепальної зброї (швейцарський підхід), розширені критерії оцінки надійності заявників та кількісні обмеження щодо боєприпасів (литовська модель), система «червоних прапорців» для обмеження в користуванні зброєю потенційно небезпечних власників (американська модель), а також диференційований підхід до різних категорій власників залежно від їхніх професійних, культурних або безпекових потреб (німецький досвід). Як видається, синтез вказаних елементів здатен створити оптимальну модель регулювання, адаптовану до українських реалій.

Відтак, враховуючи вищезазначені ключові елементи та їх потенційну ефективність, формування національного законодавства у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї має базуватися на комплексному підході, що гармонійно поєднуватиме найкращі аспекти проаналізованих моделей з урахуванням специфіки вітчизняних правових традицій та сучасних безпекових викликів, забезпечуючи розумний баланс між правом громадян на захист і безпекою суспільства в цілому.

3.2. Напрями удосконалення правового регулювання обігу цивільної зброї в Україні в контексті євроінтеграційних процесів

Системне удосконалення правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні набуває особливого значення у світлі євроінтеграційних процесів. Європейський досвід гармонізації національних законодавств в означеній сфері демонструє унікальний приклад поєднання різноманітних правових традицій,

культурних особливостей та безпекових підходів у єдину збалансовану систему правової регламентації, яка створює надзвичайно цінне підґрунтя для України на шляху трансформації власного законодавства відповідно до загальноєвропейських стандартів.

Так, закріплений у Конституції євроінтеграційний курс України природно зумовлює необхідність поглибленого дослідження нормативно-правової бази Європейського Союзу у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї. Ця база з-поміж іншого ґрунтується на фундаментальних принципах суворого контролю, прозорості та відповідальності, які органічно втілились у Директиві (ЄС) 2021/555 Європейського Парламенту та Ради «Про контроль за придбанням та володінням зброєю» від 24 березня 2021 року [152]. Саме цей документ встановлює єдині стандарти для держав-членів і формує цілісну регуляторну систему європейського безпекового простору.

Аналізуючи регуляторну систему ЄС, варто підкреслити, що унікальну цінність європейського підходу становить його інтегральний характер, що дозволяє акумулювати найефективніші практики різних країн, адаптуючи їх до спільних безпекових викликів сучасності. Така гнучка інтеграція забезпечує не лише високий рівень захищеності суспільства, але й створює належні умови для повноцінної реалізації основоположних прав людини, включаючи право на захист життя та здоров'я, що має виняткове значення для нашої держави в сучасних реаліях.

Відтак гармонізація українського законодавства з європейськими нормами у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї постає не просто технічним завданням, а є стратегічним напрямом удосконалення правової системи, що безпосередньо впливає на виконання Україною зобов'язань у рамках Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Як видається, імплементація європейських стандартів здатна не лише модернізувати нормативну базу, але й сприятиме формуванню нової правової культури свідомого поведіння зі зброєю, що відповідатиме як національним

інтересам України, так і загальноєвропейським цінностям щодо забезпечення індивідуальної та колективної безпеки.

Зокрема, якщо аналізувати нормативні положення вищезгаданої Директиви 2021/555, то даний акт встановлює комплексні вимоги до процедур *обліку, маркування, класифікації, порядку надання дозволів та контролю за обігом цивільної вогнепальної зброї*.

При цьому одним із фундаментальних елементів європейської моделі є *впровадження комп'ютеризованої системи обліку зброї*, що підкреслює системний підхід до контролю. У межах реалізації цього підходу Директива зобов'язує держави-члени забезпечити функціонування централізованої або децентралізованої електронної системи, яка б гарантувала надання уповноваженим органам доступу до необхідної інформації щодо кожної одиниці вогнепальної зброї. Така електронна система повинна містити вичерпні дані для точної ідентифікації зброї та її власника, включаючи тип, марку, модель, калібр і серійний номер зброї, унікальне маркування на рамі або ствольній коробці, а також серійні номери основних компонентів. Не менш важливою є інформація про постачальників і набувачів зброї з відповідними датами та дані про будь-які переробки або модифікації, що призвели до зміни категорії зброї [152].

Безперечно, значення цієї вимоги важко переоцінити, адже вона спрямована на створення надійної інформаційної інфраструктури для відстеження руху зброї протягом усього циклу її існування. Саме така система дозволяє не лише контролювати легальний обіг, але й суттєво підвищує ефективність розслідування правопорушень, пов'язаних із незаконним застосуванням вогнепальної зброї. Для України реалізація цього аспекту фактично передбачає необхідність адаптації діючого Єдиного реєстру зброї до європейських стандартів шляхом модернізації існуючих інформаційно-технологічних рішень та їх повноцінного впровадження в практичну діяльність правоохоронних органів.

Наступним важливим елементом комплексної системи контролю за обігом вогнепальної зброї, передбаченим Директивою 2021/555, є *впровадження єдиних стандартів маркування*. У даному аспекті досліджуваний нормативний акт встановлює уніфіковані вимоги до ідентифікації вогнепальної зброї та її основних компонентів, що дозволяє забезпечити простежуваність виробів на всіх етапах їхнього обігу. Зокрема, для зброї та компонентів, виготовлених або імпортованих до ЄС після 14 вересня 2018 року, документ передбачає обов'язкове нанесення чіткого, постійного та унікального маркування. Відповідно до встановлених вимог, таке маркування має включати найменування виробника або бренд, країну виробництва, серійний номер, рік виробництва (якщо він не є частиною серійного номера) та модель. Додатково з метою забезпечення надійності системи відстеження Директива вимагає використання буквено-цифрових кодів та технологій, що гарантують захист маркування від легкого видалення чи фальсифікації [152].

Стосовно даної складової, то в контексті євроінтеграційних прагнень нашої держави її імплементація у вітчизняне законодавство набуває особливого значення, оскільки створює додаткові гарантії протидії незаконному обігу зброї та забезпечує сумісність національної системи ідентифікації з європейськими стандартами. Така уніфікація законодавчих приписів є критично важливою для ефективного міжнародного співробітництва у сфері боротьби зі злочинністю та недопущення неконтрольованого поширення зброї.

Логічно продовжуючи аналіз європейських регуляторних механізмів, важливо зосередитись на *категоризації зброї та встановлених обмеженнях доступу*. Як доводить практика, саме ця складова визначає базові параметри правового режиму обігу різних видів вогнепальної зброї, що є невід'ємною частиною цілісної системи контролю. Де-факто класифікація зброї за категоріями дозволяє диференціювати підходи до регулювання залежно від потенційної небезпеки конкретних засобів ураження та встановлювати відповідні обмеження щодо їх придбання, зберігання та використання цивільними особами.

Розглядаючи це питання глибше, слід додати, що загалом запроваджена Директивою ЄС система категоризації вирізняється чіткою структурованістю та всеохоплюючим підходом до визначення правового статусу різних видів вогнепальної зброї. У цьому контексті, безумовно, окрему увагу європейський законодавець приділяє категорії А, що охоплює автоматичну вогнепальну зброю, зброю військового призначення з селективним режимом стрільби, напівавтоматичну зброю, яка може бути легко перероблена на автоматичну, а також напівавтоматичну зброю із магазинами великої місткості. Згідно з положеннями Директиви для цивільних осіб отримання та використання такої зброї суттєво обмежене випадками, пов'язаними із захистом критичної інфраструктури, забезпеченням безпеки комерційного судноплавства, охороною цінних вантажів, а також освітньою, культурною, дослідницькою та історичною діяльністю [152].

Невід'ємною частиною регуляторної системи ЄС у сфері обігу вогнепальної зброї, як, в тому числі, показує практика деяких досліджених у пункті 3.1. дисертаційної роботи держав, є й *порядок надання дозволів*, що безпосередньо пов'язаний із категоризацією. Так, відповідно до приписів Директиви, функціонування дозвільної системи базується на комплексній перевірці відповідності заявників визначеним критеріям, серед яких ключовими є: досягнення мінімального віку (18 років), відсутність ризиків для себе, оточуючих осіб та громадського порядку в цілому, а також наявність обґрунтованої причини для володіння вогнепальною зброєю [152]. Разом з тим, принципово важливим елементом європейської дозвільної системи виступає *механізм постійного моніторингу*, який гарантує, що умови надання дозволу на зброю виконуються протягом усього строку його дії, що може реалізовуватися як через постійний нагляд, так і шляхом періодичної перевірки, включаючи оцінку актуальної медичної та психологічної інформації про власника зброї.

В окресленому питанні значущим є періодичний перегляд дозволів з інтервалами не більше п'яти років, що забезпечує актуальність інформації про

власників зброї та дозволяє своєчасно реагувати на зміну обставин, які можуть впливати на право володіння зброєю. Для України імплементація цих положень означатиме необхідність встановлення на рівні закону чітких, прозорих та ефективних процедур, що відповідатимуть європейським стандартам безпеки.

Ще одним критично вагомим компонентом європейського регулювання є *всеохоплюючий підхід до контролю за діяльністю суб'єктів господарювання у сфері обігу зброї*. Де-юре Директива запроваджує процедуру обов'язкової реєстрації зброярів та посередників, а також ліцензування й систематичну перевірку їхньої професійної доброчесності. При цьому показово, що для юридичних осіб європейським правотворцем передбачено подвійну систему оцінки (як самої організації, так і фізичних осіб, що здійснюють управлінські функції) [152], що забезпечує всеосяжний контроль за дотриманням принципів прозорості на всіх рівнях функціонування ринку зброї. Вочевидь, такий дворівневий механізм оцінки в європейській системі регулювання покликаний нівелювати можливості для зловживань через використання корпоративних структур як інструментів обходу встановлених обмежень. Як видається, запровадження подібної регуляторної моделі в українських реаліях створить передумови для формування прозорого та відповідального ринку зброї. Фактично така трансформація національного законодавства сприятиме не лише посиленню державного контролю, але й утвердженню єдиних стандартів діяльності у цій сфері, що безпосередньо узгоджується з євроінтеграційними прагненнями України та відповідає вимогам побудови цивілізованого правового суспільства.

Детально досліджуючи європейську систему регулювання, неможливо оминати увагою й таку її вагову складову як *диференційований підхід до обігу боєприпасів та магазинів великої місткості*. Як випливає зі змісту Директиви, ключовим принципом аналізованого підходу виступає чітка відповідність режиму володіння боєприпасами правовому статусу зброї, для якої вони призначені. У той же час вищевказним актом паралельно встановлено доволі суворі обмеження доступу до магазинів підвищеної

місткості (понад 20 набоїв для короткоствольної та більше 10-и набоїв для довгоствольної зброї), що потребує отримання спеціального дозволу [152].

Визначальною інновацією європейського регулювання є також *наділення дилерів та брокерів правом відмови від проведення підозрілих операцій із подальшим інформуванням компетентних органів*. Існування даного механізму засвідчує запобіжний характер європейського підходу до забезпечення контролю за обігом зброї та вказує на активне залучення приватного сектору до співпраці з правоохоронними органами у протидії незаконному обігу, що, як наслідок, значно підвищує ефективність всієї системи безпеки.

Окремої уваги в процесі дослідження європейської моделі заслуговує *інститут міждержавного інформаційного обміну*, що передбачає повідомлення держави резидентства особи про придбання нею зброї в іншій країні-члені ЄС. Так, з метою забезпечення прозорості обмежень, що діють у різних державах, Директива передбачає включення відповідних відомостей до Європейського паспорта на вогнепальну зброю. Окремо документом також регламентовано порядок тимчасової передачі зброї особам, які не є резидентами відповідної держави-члена [152].

Як впливає з аналізу європейського досвіду, належна адаптація та впровадження зазначених регуляторних механізмів у законодавче поле України потребує розбудови комплексної системи міждержавної взаємодії та обміну інформацією. Гострота цього питання обумовлюється сучасними тенденціями військово-політичної нестабільності у регіоні та необхідністю посилення контролю за транскордонним переміщенням зброї і боєприпасів. Відтак саме забезпечення сумісності національних систем регулювання з європейськими стандартами створить додаткові гарантії безпеки та сприятиме інтеграції України до спільного європейського правового простору.

І, насамкінець, знаковим елементом європейської системи контролю виступає встановлений Директивою *диференційований підхід до строків зберігання даних*. Зокрема, актом передбачено, що записи про вогнепальну зброю та її основні

компоненти, включаючи пов'язані персональні дані, мають зберігатися компетентними органами в системах обліку протягом 30-ти років після знищення відповідної зброї або її основних компонентів. При цьому важливо зауважити, що доступ до цієї інформації чітко регламентовано та розмежовано залежно від суб'єкта та мети використання: компетентні органи, відповідальні за надання або скасування дозволів, або органи, відповідальні за митні процедури, мають доступ протягом 10-ти років після знищення зброї чи основних компонентів, тоді як органи, відповідальні за запобігання, розслідування, виявлення або переслідування кримінальних правопорушень чи виконання кримінальних покарань, зберігають доступ протягом 30-ти років [152]. Вочевидь, враховуючи довготривалий характер деяких кримінальних розслідувань та транскордонні аспекти злочинів, пов'язаних зі зброєю, такий підхід демонструє прагнення європейського законодавця до забезпечення балансу між ефективністю правоохоронної діяльності та захистом персональних даних громадян.

Отже, підсумовуючи проведений аналіз напрямів удосконалення правового регулювання обігу цивільної зброї в Україні в контексті євроінтеграційних процесів, необхідно наголосити на комплексному характері змін, яких потребує вітчизняна нормативно-правова база. Спираючись на ґрунтовний аналіз, можна стверджувати, що Директива (ЄС) 2021/555 «Про контроль за придбанням та володінням зброєю» становить фундаментальну основу для гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами, встановлюючи інтегральний підхід до регулювання через запровадження: комп'ютеризованої системи обліку зброї з 30-річним строком зберігання даних; єдиних стандартів маркування з унікальною ідентифікацією; чіткої категоризації зброї з обмеженнями доступу до окремих категорій; прозорого порядку надання дозволів з періодичним переглядом; всеохоплюючого контролю за суб'єктами господарювання, у тому числі через подвійну систему оцінки юридичних осіб; диференційованого підходу до обігу боєприпасів та магазинів великої місткості, а також механізму протидії підозрілим операціям та міждержавного інформаційного

обміну. Імплементація зазначених європейських стандартів регулювання сприятиме не лише формальному виконанню Україною міжнародних зобов'язань в рамках євроінтеграційного курсу, але й суттєво підвищуватиме ефективність державного контролю за обігом зброї, забезпечуючи створення раціональної системи гарантування громадської безпеки з одночасним дотриманням основоположних прав громадян.

Принципово важливо підкреслити, що вищезазначені компоненти європейської регуляторної системи безпосередньо стосуються і сфери забезпечення публічної захищеності, і створення належних правових механізмів для реалізації громадянами права на захист життя та здоров'я, адже саме всеосяжний характер правового регулювання дозволяє досягти оптимального балансу між цими двома складовими.

Відтак за умови визнання в нашій державі права на цивільну вогнепальну зброю в якості однієї з гарантій конституційного права на захист життя та здоров'я, саме європейський підхід з його комплексними механізмами маркування, категоризації, дозвільної системи, обліку та контролю має стати основою для національного регулювання. Це дозволить забезпечити рівновагу між конституційним правом людини на захист власного життя та безпекою суспільства в цілому, запроваджуючи відповідальну модель цивільного володіння зброєю за зразком розвинених європейських демократій.

Висновки до розділу 3

Таким чином, дослідження законодавчих систем Чехії, Швейцарії, Литви, Німеччини та США у галузі контролю за цивільною вогнепальною зброєю демонструє, що особиста свобода володіння зброєю та дотримання громадської безпеки не протиставляються одне одному, а можуть результативно співіснувати за умови відповідного державного нагляду. Кожен із вивчених підходів, незважаючи на національні особливості, ілюструє можливість виваженої регуляторної політики, що

враховує як право громадян на самооборону, так і потребу запобігання нецільовому використанню та загрозам, пов'язаним із розповсюдженням зброї. У цьому світлі легітимізація в Україні права на цивільну вогнепальну зброю як складової конституційного права на захист виступає не просто доцільним, а й невідкладним заходом, який відповідає засадам демократичного поступу та теперішнім викликам безпеці.

При цьому, як було досліджено, характерною спільною ознакою всіх розглянутих моделей є впровадження виразної класифікації вогнепальної зброї відповідно до її призначення та ступеня потенційної загрози, що доповнюється комплексною перевіркою благонадійності власників і регулярним спостереженням за виконанням встановлених приписів. Саме такий механізм в умовах сьогодення забезпечує ефективний нагляд за циркуляцією зброї без надмірних обмежень конституційних прав населення. Разом з тим, практика розвинутих держав додатково підтверджує, що результативне регулювання базується не тільки на заборонах, а насамперед на створенні продуманої ліцензійної системи, яка перешкоджає доступу до зброї осіб із підвищеними ризиками, передбачаючи інструменти скасування дозволів у випадку зміни їхнього статусу.

Окрім того, особливої уваги заслуговує імплементація ключових компонентів міжнародного регулювання до українського правового поля. Так, як було встановлено у ході дослідження, цінними для запозичення є докладна типологія зброї та прозорі критерії ліцензування (чеський досвід), строгий контроль режиму носіння (швейцарська практика), розширені параметри оцінки надійності власників та ліміти щодо набоїв (литовська модель). Не менш важливими елементами виступають механізм «червоних прапорців», що дає змогу вчасно обмежувати доступ потенційно небезпечних осіб до зброї (американська система), а також диференційований режим для різних груп власників залежно від їхніх професійних та безпекових потреб (німецька модель). Як видається, запровадження наведених складових у вітчизняну юридичну систему сприятиме формуванню збалансованої моделі нагляду,

пристосованої до українських реалій, що дозволить раціонально регулювати обіг зброї без невиправданих обмежень прав громадян.

До того ж, з урахуванням проєвропейського напрямку України, визначальне значення у формуванні національного законодавства мають нормативні положення Директиви (ЄС) 2021/555, яка встановлює всеохопний підхід до контролю за обігом зброї. Зокрема, даний документ передбачає впровадження цифрової системи обліку зброї, уніфіковані стандарти маркування, чітку типологію видів зброї, жорсткі вимоги до видачі дозволів, процедури періодичної перевірки власників зброї, а також дієві інструменти нагляду за суб'єктами, що здійснюють її реалізацію та обслуговування. Імплементация цих норм не лише сприятиме виконанню міжнародних зобов'язань України в рамках євроінтеграційного процесу, а й здатна істотно підвищити ефективність державного моніторингу за обігом вогнепальної зброї, одночасно посилюючи правову культуру та суспільну відповідальність.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене комплексне дослідження права на цивільну вогнепальну зброю як гарантії конституційного права на захист життя та здоров'я дає підстави для таких висновків:

1. Конституційне право на захист життя та здоров'я пройшло складний еволюційний шлях – від базового біологічного імпульсу самозахисту до фундаментальної правової норми, офіційно інкорпорованої до позитивного права. Упродовж цієї еволюції його форма та зміст зазнавали суттєвих трансформацій, зумовлених розвитком суспільства, зміною юридичних парадигм та світоглядних концепцій. Це право отримало теоретичне обґрунтування в рамках різних філософських учень (натуралістичного, позитивістського, теологічного, договірного), що, як наслідок, підкреслює багатоаспектність його правової природи.

2. У сучасному правовому полі система конституційного права на захист життя та здоров'я характеризується розгалуженістю гарантій, закріплених як у вітчизняному законодавстві, так і в міжнародних правових актах. Однак, незважаючи на таку комплексність, певні нормативні положення в умовах сьогоденних викликів все ж виявляються неспроможними забезпечити повноцінний правовий захист життя та здоров'я, залишаючись формальними деклараціями через відсутність дієвих механізмів протидії правопорушенням. Особливо гостро ця проблема проявляється на прикладі невиконання норм міжнародного гуманітарного права, зокрема, Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них, що, на превеликий жаль, знайшло трагічне підтвердження під час широкомасштабної агресії проти України.

3. Проведеним аналізом встановлено, що основними елементами системи конституційного права на захист життя та здоров'я з-поміж іншого є: закріплені статтею 27 Конституції України право на життя та заборону його свавільного позбавлення; індивідуальне право на самозахист і захист третіх осіб в обставинках необхідної оборони та крайньої необхідності; право особи відмовитися виконувати

явно кримінально протиправний наказ або розпорядження та державні зобов'язання щодо забезпечення права на захист через систему правоохоронних і судових органів, а також через формування відповідної законодавчої бази.

У наведеній системі гарантій право на цивільну вогнепальну зброю може стати ефективним інструментом самозахисту та захисту інших осіб в умовах необхідної оборони чи крайньої необхідності, оскільки даний засіб здатен компенсувати фізичну чи кількісну перевагу нападників, дозволяє створити психологічний бар'єр для потенційних правопорушників, гарантує безпеку особи у віддалених місцевостях та може слугувати засобом виживання в екстремальних умовах.

4. У ході дослідження виявлено суттєву колізію між нормами Конституції України та положеннями кримінального законодавства щодо права на захист. Так, якщо статті 27 та 55 Основного Закону надають кожному безумовне право захищати життя та здоров'я всіма законними засобами, а статтею 64 Конституції підкреслено неможливість обмеження цих прав навіть за умов воєнного чи надзвичайного стану, то нормативні приписи статті 36 Кримінального кодексу України фактично звужують зміст конституційного права на захист, встановлюючи обмеження у вигляді меж необхідної оборони та кримінальної відповідальності за їх перевищення.

5. Правовідносини у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї становлять багаторівневу систему зі складною структурою взаємодій між різними суб'єктами, кожен з яких має унікальний правовий статус та функціональне призначення. Ефективність цієї системи забезпечується належною координацією між учасниками, раціональним розподілом повноважень та відповідальності, а також постійним вдосконаленням правового регулювання.

6. Нормотворча концепція до забезпечення регульованого обігу зброї в Україні в рамках системи регулятивних механізмів видачі дозволів на цивільну вогнепальну в умовах сьогодення ґрунтується на трьох основоположних засадах: градації вимог відповідно до категорії зброї та правового статусу заявника, пріоритетності питань безпеки через запровадження суворих критеріїв до

потенційних володільців, а також обґрунтованого спрощення дозвільних процедур для осіб із доведеним досвідом поводження зі зброєю чи особливим правовим статусом.

7. Державний контроль у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї базується на взаємодії різноманітних компонентів – від детальної перевірки потенційних власників зброї до постійного нагляду за дотриманням регуляторних вимог та застосування превентивних механізмів. Системність контрольних заходів, що поєднує правові, адміністративні, технічні та просвітницькі інструменти, забезпечує всеосяжність державного нагляду, а інститут юридичної відповідальності через превентивний та санкційний вплив стимулює формування культури відповідального поводження зі зброєю.

8. Дослідження міжнародної практики регламентації обігу цивільної вогнепальної зброї (на прикладі Чеської Республіки, Швейцарської Конфедерації, Литовської Республіки, Федеративної Республіки Німеччина та Сполучених Штатів Америки) демонструє, що індивідуальне право на володіння зброєю та гарантування суспільної безпеки не є взаємовиключними поняттями, а можуть ефективно функціонувати разом за наявності належного державного контролю. Спільною ознакою усіх розглянутих систем виступає запровадження детальної категоризації вогнепальної зброї залежно від її функціонального призначення та ступеня потенційної небезпеки, що супроводжується всебічною перевіркою надійності власників та систематичним моніторингом дотримання закріплених правил.

9. З огляду на проєвропейський вектор розвитку України, вагому роль у розробці вітчизняної нормативної бази відіграють положення Директиви (ЄС) 2021/555, якою передбачено впровадження електронної системи обліку зброї, стандартизованих вимог маркування, деталізованої класифікації вогнепальної зброї, суворих критеріїв надання дозволів, регулярних перевірок власників зброї та дієвих інструментів нагляду за суб'єктами, що здійснюють її продаж та технічне обслуговування.

На основі проведеного аналізу у роботі сформульовано наступні пропозиції щодо вдосконалення національного законодавства:

1. З метою усунення колізії між нормами Конституції та Кримінального кодексу України запропоновано внести зміни до Основного Закону, закріпивши вказівку на можливість обмеження права, визначеного ч. 3 ст. 27 (право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань), у випадках, передбачених законом.

2. Для удосконалення законодавства про адміністративні правопорушення запропоновано:

- диференціювати у ст. 85 КУпАП адміністративну відповідальність за порушення правил полювання з урахуванням виду добутих чи намічених до добування тварин, базуючись на затверджених таксах для обчислення розміру відшкодування збитків;

- здійснити диференціацію відповідальності за незаконне рибальство з використанням вогнепальної зброї залежно від критерію заподіяння чи незаподіяння шкоди іхтіофауні;

- викласти диспозицію ст. 174 КУпАП в частині застосування вогнепальної зброї у наступній редакції: «Стрільба з вогнепальної зброї в невідведеному місці населеного пункту, в невідведеному місці поза населеним пунктом чи у відведеному місці з порушенням установленого порядку» та провести у зазначеній нормі диференціацію відповідальності в залежності від місця вчинення адміністративного правопорушення як ознаки об'єктивної сторони;

- внести зміни до диспозиції ст. 190 КУпАП та закріпити гладкоствольну мисливську вогнепальну зброю в якості єдиного предмету об'єктивної сторони складу адміністративного правопорушення, передбаченого зазначеною нормою; замінити у вищевказаній диспозиції термін «продаж» терміном «збут», доповнити об'єктивну сторону аналізованого складу дією у виді носіння, а також виключити з диспозиції вказівку на «громадян» як суб'єктів складу адміністративного правопорушення;

– розширити коло суб'єктів складу адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 191 КУпАП, шляхом включення до нього осіб, які володіють вогнепальною зброєю без законних підстав, та виключення з назви й диспозиції статті вказівки на приналежність до громадянства;

– викласти диспозицію статті 192 КУпАП у наступній редакції: «Недотримання встановлених строків реєстрації нагородної, вогнепальної мисливської чи холодної зброї, а також пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів за секунду, недотримання встановлених строків продовження строку дії дозволу на придбання, зберігання та носіння такої зброї або порушення правил взяття її на облік в уповноваженому органі Міністерства внутрішніх справ України у разі зміни місця проживання»;

– виправити у ст. ст. 193 – 195 КУпАП вжиті у формі множини вказівки на суб'єктів правопорушень, замінивши їх відповідниками у формі однини, а саме: замінити словосполучення «громадянами, у яких уповноваженим державним органом анульовано документ дозвільного характеру на їх зберігання і носіння» (ст. 193 КУпАП) на «громадянином, у якого уповноваженим державним органом анульовано документ дозвільного характеру на їх зберігання і носіння»; «працівниками торговельних підприємств (організацій)» (ст. 194 КУпАП) на «працівником торговельного підприємства (організації)»; «працівниками підприємств, установ, організацій, відповідальними за їх охорону» (195 КУпАП) на «працівником підприємства, установи, організації, що відповідальний за їх охорону»;

– виправити у диспозиції ст. 194 КУпАП вказівку на контрагента відповідного договору купівлі-продажу, а саме – виключити прив'язку до громадянства контрагента-фізичної особи, замінивши конструкцію «громадянам, що не мають на це відповідного документа дозвільного характеру» на сполучення слів «особі, що не має на це відповідного документа дозвільного характеру» та зазначити кожного з можливих контрагентів у формі однини («підприємству, установі, організації»);

- переглянути санкції за вчинення адміністративних правопорушень, передбачених ч. ч. 1, 2, 4 ст. 85 та ст. ст. 174, 190 – 195 КУпАП.

3. Для *оптимізації кримінальної відповідальності* за незаконний обіг цивільної вогнепальної зброї запропоновано:

- включити гладкоствольну мисливську зброю до переліку предметів складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 201, 262 та 263 КК України;

- виокремити в окремі статті або частини статей склади правопорушень щодо протиправного заволодіння вогнепальною зброєю та бойовими припасами шляхом крадіжки, грабежу, привласнення, вимагання чи шахрайства;

- запровадити диференціацію кримінальної відповідальності у ст. 262 КК України з урахуванням вартісних показників викраденої зброї;

- перенести норми про кримінальну відповідальність за видалення чи зміну маркування вогнепальної зброї з диспозиції ст. 263-1 КК України до Розділу XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» із встановленням менш суворой санкції в порівнянні з чинною редакцією.

4. Для *забезпечення вдосконалення законодавчих обмежень щодо отримання дозволу на придбання вогнепальної зброї* у праці пропонується:

- встановити законодавчу заборону на отримання дозволу особами, які мають непогашену або незняту в установленому порядку судимість за вчинення будь-якого кримінального правопорушення, незалежно від його тяжкості та роду суспільних відносин, на які посягає суб'єкт правопорушення;

- закріпити в законодавстві конкретний перелік адміністративних правопорушень (із зазначенням номера та частини статті), притягнення до відповідальності за які унеможлиблює отримання дозвільного документа на зброю, та розширити відповідний перелік деліктів;

- гармонізувати вимоги щодо дієздатності, громадянства та віку осіб, яким може бути надано дозвіл на володіння вогнепальною зброєю;

- визнати в якості підстав для відмови у видачі дозвільного документа на зброю факт повідомлення особі про підозру та наявність інформації про складення щодо особи повідомлення про підозру, яке не вручене через невстановлення її місцезнаходження;

- унормувати статус постанови державного виконавця про встановлення тимчасового обмеження боржника в праві користування вогнепальною мисливською, пневматичною та охолощеною зброєю, включивши її до переліку підстав для призупинення дії дозвільного документа на зброю, замість визнання в якості підстави для відмови у видачі відповідного дозволу.

5. На основі міжнародного досвіду запропоновано імплементувати в українське законодавство:

- докладну типологію зброї та прозорі критерії ліцензування (за чеським зразком);
- суворий контроль режиму носіння зброї (за швейцарським досвідом);
- розширені параметри оцінки надійності власників та ліміти щодо набоїв (за литовською моделлю);
- механізм «червоних прапорців» для своєчасного обмеження доступу потенційно небезпечних осіб до зброї (за американською практикою);
- диференційований режим володіння зброєю для різних категорій власників залежно від їхніх професійних та безпекових потреб (за німецьким підходом).

Результати дисертаційного дослідження демонструють, що легітимізація в Україні права на цивільну вогнепальну зброю як складової конституційного права на захист життя та здоров'я є не лише доцільним, але й невідкладним заходом, який відповідає принципам демократичного розвитку та сучасним безпековим викликам.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання для вдосконалення правового регулювання обігу цивільної вогнепальної зброї в Україні, підвищення ефективності державного контролю у цій

сфері та забезпечення реалізації конституційного права громадян на захист життя та здоров'я.

Реалізація наведених у роботі висновків та пропозицій сприятиме формуванню збалансованої правової системи, яка забезпечить ефективне поєднання індивідуального права на захист життя та здоров'я через доступ до цивільної вогнепальної зброї з необхідними гарантіями суспільної безпеки, що в підсумку утвердить право на цивільну вогнепальну зброю як повноцінну та дієву гарантію конституційного права на захист життя та здоров'я в демократичному суспільстві.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на поглиблене вивчення психологічних аспектів володіння цивільною вогнепальною зброєю, розробку методик оцінки психологічної готовності потенційних володільців, вдосконалення механізмів державного контролю за обігом зброї з використанням цифрових технологій, а також дослідження особливостей правового регулювання обігу зброї в умовах воєнного стану та в повоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашнік В.О. Поняття «грунтова норма» у Ганса Кельзена. *Філософія права і загальна теорія права*. 2012. № 1. С. 257-264.
2. Алещенко І.О. Робота по підготовці та введенні судових статутів 1864 р. в Російській імперії. *Core: веб-сайт*. 4 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/14055928.pdf> (дата звернення: 18.02.2022).
3. Анцупова Т.О. Періодизація історії міжнародного процесуального права. *Наукові праці НУ ОЮА*. Т. 9. С. 338-346. URL: <http://www.naukovipraci.nuoua.od.ua/arhiv/tom9/36.pdf> (дата звернення: 12.01.2022).
4. Арістотель. Нікомахова етика / пер. з давньогр. В. Ставнюк. Київ: Аквілон-Плюс, 2002. 480 с. URL: http://am.history.univ.kiev.ua/Nikomakhova_etyka.pdf (дата звернення: 12.12.2021).
5. Бариська Я.О., Попович Т.П., Когут М.Г. Природно-правова і позитивістська школи права: порівняльний аналіз основних позицій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2018. № 49 (Т. 1.) С. 9-13.
6. Біблія, Новий заповіт. Євангелія від св. Івана / пер. І. Огієнко. *Вікіджерела: веб-сайт*. URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%8F_\(%D0%9E%D0%B3%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE\)/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82/%D0%84%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%8F_%D0%B2%D1%96%D0%B4_%D1%81%D0%B2._%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B0](https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%8F_(%D0%9E%D0%B3%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE)/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82/%D0%84%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%8F_%D0%B2%D1%96%D0%B4_%D1%81%D0%B2._%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B0) (дата звернення: 15.12.2021).
7. Біблія, Новий заповіт. Євангелія від св. Матвія / пер. І. Огієнко. *Вікіджерела: веб-сайт*. URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%8F_\(%D0%9E%D0%B3%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE\)/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82/%D0%84%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%8F_%D0%B2%D1%96%D0%B4_%D1%81%D0%B2._%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B0](https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%8F_(%D0%9E%D0%B3%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE)/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82/%D0%84%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%8F_%D0%B2%D1%96%D0%B4_%D1%81%D0%B2._%D0%86%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B0)

(%D0%9E%D0%B3%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE)/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82/%D0%84%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%8F_%D0%B2%D1%96%D0%B4_%D1%81%D0%B2._%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B2%D1%96%D1%8F (дата звернення: 15.12.2021).

8. Біблія, Новий заповіт. Послання св. апостола Павла до римлян / пер. І. Огієнко. *Вікіджерела*: *веб-сайт*. URL: [https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%8F_\(%D0%9E%D0%B3%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE\)/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%81%D0%B2._%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B0_%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B0_%D0%B4%D0%BE_%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%BB%D1%8F%D0%BD](https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%91%D1%96%D0%B1%D0%BB%D1%96%D1%8F_(%D0%9E%D0%B3%D1%96%D1%94%D0%BD%D0%BA%D0%BE)/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%B9_%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%82/%D0%9F%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D1%81%D0%B2._%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B0_%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B0_%D0%B4%D0%BE_%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%BB%D1%8F%D0%BD) (дата звернення: 15.12.2021).

9. Білак М.М. Адміністративна відповідальність за порушення правил обігу цивільної вогнепальної зброї як складова державного контролю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2024. № 83 (ч. 2). С. 143-151.

10. Білак М.М. Досвід Чехії та Швейцарії у сфері легалізації цивільної вогнепальної зброї в контексті забезпечення права на захист життя та здоров'я. *Економіка. Фінанси. Право*. 2025. №1. С. 42-46.

11. Білак М.М. Зберігання мисливської вогнепальної зброї після її придбання за чинним законодавством України: проблема та шляхи її вирішення. *Modern problems of science development: scope and causes: abstracts of XV International Scientific and Practical Conference* (Bergen, Norway, April 14-16, 2025). С. 28-30.

12. Білак М.М. Міжнародно-правові та національні гарантії реалізації права особи на захист життя і здоров'я. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2024. № 3 (43). С. 16-25.
13. Білак М.М. Обмеження щодо отримання дозволу на придбання вогнепальної зброї за чинним законодавством України та проектом Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю»: порівняльний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 287-291.
14. Білак М.М. Особливості видачі вогнепальної зброї і боєприпасів до неї цивільним особам, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав: проблеми та шляхи їх вирішення. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 17 червня 2022 р.)*. С. 46-49.
15. Білак М.М. Перевірка психо-емоційного стану як важливий компонент дозвільної системи у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї: проблеми та шляхи вдосконалення. *Current topics of science development and their implementation: abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference (Sofia, Bulgaria, April 07-09, 2025)*. С. 40-42.
16. Бойчук Д.С. Щодо питання про регулювання права на зброю як складової частини права людини на захист. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції: науковий збірник*. 2018. №2. Т.1. С. 14-16.
17. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. Т. VIII. 1728 с.
18. Вирок Макарівського районного суду Київської області у справі №370/930/20 від 24 червня 2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90156987> (дата звернення: 18.06.2023).

19. Воєнні злочини Росії. *Вікіпедія: веб-сайт*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D1%96_%D0%B7%D0%BB%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96%D1%97 (дата звернення: 01.03.2025).
20. Гнетєв М.К. Причетність до злочину у вітчизняному законодавстві: кримінальні кодекси радянської доби. *Форум права*. 2011. Випуск № 2. С. 179-183.
21. Гоббс Т. Левіафан / пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2000. 606 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Thomas_Hobbes/Leviafan_abo_Sut_budova_i_povnovazhennia_derzhavy_tserkovnoi_ta_svitskoi.pdf (дата звернення: 23.05.2022).
22. Гориславський К.О. Право людини та громадянина на самозахист життя і здоров'я від протиправних посягань.: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Донецьк, 2003. 201 с.
23. Гумін О.М. Кримінально-насиленницька поведінка проти особи: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 360 с.
24. Гутник В.В. Міжнародний кримінальний суд: сучасні проблеми та шляхи їх вирішення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2024. № 81 (ч. 3). С. 251-257.
25. Декларація прав людини і громадянина. *Вікіджерела: веб-сайт*. URL: https://uk.wikisource.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D0%BB%D1%8E%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B8_%D1%96_%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B4%D1%8F%D0%BD%D0%B8%D0%BD%D0%B0 (дата звернення: 17.12.2021).
26. Декларація прав людини і громадянина. Конституційний Акт 1793 р. *Павло Гай-Нижник. Особистий сайт: веб-сайт*. URL: [https://hainyzhnyk.in.ua/doc2/1793%20\(06\)%2024.dekl.prav.php](https://hainyzhnyk.in.ua/doc2/1793%20(06)%2024.dekl.prav.php) (дата звернення: 17.06.2024).
27. Денисенко Т.А. Кримінальне покарання та реалізація його функцій.: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08/ Київ, 2010. 505 с.

28. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р. (редакція від 08.12.2005 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 27.05.2022).

29. Доповідь про правовладдя. Ухвалено Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) на 86-му пленарному засіданні (CDL-AD(2011)003rev, Венеція, 25–26 березня 2011 року). *Право України*. 2019. № 11. С. 14-38. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001071764> (дата звернення: 07.07.2022).

30. Другий (Волинський) статут Великого князівства Литовського 1566 року. *Ізборник: веб-сайт*. URL: <http://litopys.org.ua/statut2/st1566.htm> (дата звернення: 17.04.2022).

31. Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, що стосується скасування смертної кари від 15 грудня 1989 р. (редакція від 16.03.2007 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_187#Text (дата звернення: 01.06.2022).

32. Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 р. (редакція від 01.08.2021 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 27.05.2022).

33. Жан-Жак Руссо. Про суспільну угоду, або принципи політичного права. *Ізборник: веб-сайт*. URL: <http://litopys.org.ua/rousseau/rous01.htm> (дата звернення: 03.06.2022).

34. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. (редакція від 23.02.2023 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 26.10.2023).

35. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 15.05.2022).

36. Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про охорону здоров'я»: постанова ВР УРСР №28-VIII від 15.07.1971 р. (редакція від 15.07.1971 р.)
Liga 360: *веб-сайт.* URL:
https://ips.ligazakon.net/document/view/t710027?an=278&ed=1971_07_15 (дата звернення: 07.04.2022).

37. Зеленський: Росіяни скоїли 137 тисяч воєнних злочинів, і вироків має бути не менше. *Українська правда: веб-сайт.* URL:
<https://www.pravda.com.ua/news/2024/09/11/7474547/> (дата звернення: 19.01.2025).

38. Інструкція про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів: наказ МВС України № 622 від 21.08.1998 р. (редакція від 19.07.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text> (дата звернення: 17.04.2025).

39. Інструкція про порядок вилучення та передання на зберігання до органів внутрішніх справ вилученої у порушників природоохоронного законодавства вогнепальної та іншої зброї і боєприпасів: наказ Міністерства екології та природних ресурсів України № 56/М від 31.03.2003 р. (редакція від 16.09.2007 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0298-03#Text> (дата звернення: 06.11.2023).

40. Інструкція про порядок приймання, зберігання, обліку, знищення чи реалізації вилученої, добровільно зданої, знайденої зброї та боєприпасів до неї: наказ МВС України № 314 від 31.05.1993 р. (редакція від 05.11.2012 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0106-93#Text> (дата звернення: 10.10.2023).

41. Інструкція щодо звернень до Комітетів ООН стосовно порушень прав людини Росією під час збройного конфлікту в Україні. *Українська Гельсінська спілка з прав людини: веб-сайт.* URL: <https://www.helsinki.org.ua/articles/instruktsiia-shchodo->

zvernenn-do-komitativ-oon-stosovno-porushen-prav-liudyny-rosiieiu-pid-chas-zbroynoho-konfliktu-v-ukraini/ (дата звернення: 17.08.2023).

42. Історія держави і права зарубіжних країн. Тема 9. Західноєвропейське феодальне право. § 1. Основні риси феодального права. *History. Твоя електронна бібліотека: веб-сайт*. URL: <https://uahistory.co/book/history-of-state-the-rights-of-foreign-countries/79.php> (дата звернення: 03.12.2021).

43. Книженко О.О. Загальна та спеціальна превенції та їх вплив на кримінально-правові санкції. *Форум права*. 2011. Випуск № 2. С.404-409.

44. Кодекс законів про працю Української РСР: Закон Української РСР № 322-VIII від 10.12.1971 р. (редакція від 10.12.1971 р.) *Liga360: веб-сайт*. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KD0001?an=599&ed=0000_00_00 (дата звернення: 10.12.2021).

45. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1-212-24) від 7 грудня 1984 р. № 8073-X (редакція від 01.02.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 09.03.2025).

46. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. (редакція від 16.11.2023 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 12.12.2024).

47. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 10 грудня 1984 р. (редакція від 13.11.1998 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text (дата звернення: 04.06.2022).

48. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки № 888-IX від 20 квітня 1978 р. (редакція від 20.04.1978 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/888-09/ed19780420#Text> (дата звернення: 13.12.2021).

49. Конституція (Основний Закон) Української Радянської Соціалістичної Республіки від 30.01.1937 р. (редакція від 30.01.1937 р.) URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/001_001/ed19370130#Text (дата звернення: 13.12.2021).

50. Конституція (Основний Закон) Української соціалістичної радянської республіки: постанова XI Всеукраїнського з'їзду рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів від 15.05.1929 р. (редакція від 15.05.1929 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-29/ed19290515#Text> (дата звернення: 13.12.2021).

51. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР (редакція від 01.01.2020 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 05.04.2025).

52. Конституція Франції. *Вікіпедія: веб-сайт.* URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%97 (дата звернення: 17.12.2021).

53. Короткий словник політологічних термінів. Воля політична. *Політологія бібліотека: веб-сайт.* URL: <http://politics.ellib.org.ua/encyclopedia-term-284.html> (дата звернення: 01.07.2022).

54. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III (редакція від 01.02.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 13.04.2025).

55. Кримінальний кодекс Української РСР: Закон УРСР від 28.12.1960 р. (редакція від 28.12.1960 р.): *Liga360: веб-сайт.* URL: https://ips.ligazakon.net/document/KD0006?an=480860&ed=0000_00_00 (дата звернення: 07.12.2021).

56. Кримінальний кодекс УРСР (затв. ЦВК УРСР 8 червня 1927 року). Офіціальний текст із змінами і доповненнями на 01.11.1949 р., з постатейними матеріалами і додатками. Київ: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1950. 167 с.

57. Ліцензійні умови провадження господарської діяльності з виробництва та ремонту вогнепальної зброї невійськового призначення і боєприпасів до неї, холодної зброї, пневматичної зброї калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду, торгівлі вогнепальною зброєю невійськового призначення та боєприпасами до неї, холодною зброєю, пневматичною зброєю калібру понад 4,5 міліметра і швидкістю польоту кулі понад 100 метрів на секунду; виробництва спеціальних засобів, заряджених речовинами сльозоточивої та дратівної дії, індивідуального захисту, активної оборони та їх продажу: постанова Кабінету Міністрів України № 1000 від 02.12.2015 р. (редакція від 07.02.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 19.07.2024).

58. Мердова О.М. Об'єктивна сторона адміністративного правопорушення, передбаченого ст.174 КУпАП. *Правовий часопис Донбасу*. 2017. Випуск № 3-4 (61). С. 121-125.

59. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. (редакція від 19.10.1973 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 18.05.2022).

60. Новий тлумачний словник української мови : в 4 т./ укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ: Аконіт, 1998. Т. III: О – Р. 927 с.

61. Основные начала уголовного законодательства Союза ССР и союзных республик: постановление Президиума ЦИК СССР от 31.10.1924 г. М.: Госюриздат, 1956. 16 с.

62. Платон. Держава / пер. з давньогр. Д. Коваль. К.: Основи, 2000. 355 с. URL: <http://litopys.org.ua/plato/plat02.htm> (дата звернення: 29.11.2021).

63. Положення про Державне агентство лісових ресурсів України: постанова Кабінету Міністрів України № 521 від 08.10.2014 р. (редакція від 07.05.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.12.2024).

64. Положення про Державну екологічну інспекцію України: постанова Кабінету Міністрів України № 275 від 19.04.2017 р. (редакція від 13.03.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 15.04.2025).

65. Положення про Державну митну службу України: постанова Кабінету Міністрів України № 227 від 06.03.2019 р. (редакція від 22.10.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 22.02.2025).

66. Положення про Державну службу експортного контролю України: постанова Кабінету Міністрів України № 159 від 31.03.2015 р. (редакція від 03.06.2021 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/159-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.11.2023).

67. Положення про дозвільну систему: постанова Кабінету Міністрів України № 576 від 12.10.1992 р. (редакція від 18.10.2024 р.) URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-92-%D0%BF#Text> (дата звернення: 02.02.2025).

68. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України: наказ МВС України № 1343 від 03.11.2015 р. (редакція від 25.01.2022 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15#Text> (дата звернення: 01.08.2023).

69. Положення про Міністерство внутрішніх справ України: постанова Кабінету Міністрів України № 878 від 28.10.2015 р. (редакція від 15.11.2023 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.10.2024).

70. Положення про Міністерство охорони здоров'я України: постанова Кабінету Міністрів України № 267 від 25.03.2015 р. (редакція від 01.01.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/267-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 18.03.2025).

71. Положення про функціональну підсистему «Єдиний реєстр зброї» єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ: наказ МВС України № 2 від

10.01.2022 р. (редакція від 23.10.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0090-22#Text> (дата звернення: 01.12.2024).

72. Порядок видачі медичної довідки для отримання дозволу (ліцензії) на об'єкт дозвільної системи: наказ МОЗ України № 252 від 20.10.1999 р. (редакція від 29.03.2022 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0768-99#Text> (дата звернення: 07.08.2023).

73. Порядок придбання, зберігання, перевезення і використання спортивної зброї, боєприпасів до неї, утримання стрілецьких тирів, стрільбищ та стендів: постанова Кабінету Міністрів України № 1207 від 27.12.2018 р. (редакція від 10.04.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.04.2025).

74. Порядок проведення перевірки зданої вогнепальної зброї і боєприпасів до неї, з числа отриманої, знайденої та задекларованої, їх зберігання, обліку та утилізації, приведення у відповідність (перероблення) знайденої та задекларованої вогнепальної зброї: наказ МВС України № 769 від 18.11.2024 р. (редакція від 18.11.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1738-24#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

75. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 18 грудня 2023 р. у справі № 199/8894/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115861639> (дата звернення: 11.09.2024).

76. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 квітня 2018 р. у справі № 722/1981/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73627768> (дата звернення: 11.09.2024).

77. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 січня 2023 р. у справі № 243/9755/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108686132> (дата звернення: 11.09.2024).

78. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 30 січня 2024 р. у справі № 308/9492/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116704949> (дата звернення: 11.09.2024).

79. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 5 грудня 2023 р. у справі № 125/2136/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115476607> (дата звернення: 11.09.2024).

80. Права, за якими судиться малоросійський народ 1743 р. / упор.: К.А. Вислобоков. К.: Книга, 1997. 548 с. URL: <http://history.org.ua/LiberUA/966-02-0202-4/966-02-0202-4.pdf> (дата звернення: 21.04.2022).

81. Права, за якими судиться малоросійський народ. *Вікіпедія: веб-сайт*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B0,%D0%B7%D0%B0_%D1%8F%D0%BA%D0%B8%D0%BC%D0%B8_%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%B8%D1%82%D1%8C%D1%81%D1%8F_%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4 (дата звернення: 21.04.2022).

82. Правда Руська. *Ізборник: веб-сайт*. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm> (дата звернення: 09.04.2022).

83. Про безоплатну правничу допомогу: Закон України від 2 червня 2011 р. № 3460-VI (редакція від 15.11.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text> (дата звернення: 26.01.2025).

84. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1404-VIII (редакція від 09.02.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 07.04.2025).

85. Про внесення змін і доповнень до Указу Президента України від 29 листопада 1996 року №1145: указ Президента України № 216/98 від 23.03.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/216/98#Text> (дата звернення: 04.08.2023).

86. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 р. № 794-VIII (редакція від 25.10.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19#Text> (дата звернення: 07.12.2024).
87. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV (редакція від 19.12.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/661-15#Text> (дата звернення: 30.01.2025).
88. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3782-XII (редакція від 25.05.2022 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text> (дата звернення: 04.07.2022).
89. Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України: Закон України від 3 березня 2022 р. № 2114-IX (редакція від 25.11.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2114-20#Text> (дата звернення: 27.12.2024).
90. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII (редакція від 19.12.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 09.02.2025).
91. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 липня 2017 р. № 2136-VIII (редакція від 20.08.2023 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 25.10.2024).
92. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 2 березня 2015 р. № 222-VIII (редакція від 05.01.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text> (дата звернення: 03.04.2025).
93. Про мисливське господарство та полювання: Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1478-III (редакція від 15.11.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1478-14#Text> (дата звернення: 19.02.2025).
94. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 р. № 580-VIII (редакція від 16.08.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 14.11.2024).

95. Про освіту: Закон України від 5 вересня 2017 р. № 2145-VII (редакція від 27.03.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/ed20250327#Text> (дата звернення: 17.04.2025).

96. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402-III (редакція від 01.01.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text> (дата звернення: 11.01.2025).

97. Про перевезення небезпечних вантажів: Закон України від 6 квітня 2000 р. № 1644-III (редакція від 01.01.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-14#Text> (дата звернення: 14.09.2024).

98. Про право власності на окремі види майна: постанова Верховної Ради України № 2471-XII від 17.06.1992 р. (редакція від 24.01.1995 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2471-12/ed19950124#Text> (дата звернення: 30.10.2022).

99. Про право на цивільну вогнепальну зброю: проект Закону України № 5708 від 25.06.2021 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/27190> (дата звернення: 22.06.2023).

100. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2229-XII (редакція від 09.01.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text> (дата звернення: 18.03.2025).

101. Про страхування: Закон України від 18 листопада 2021 р. № 1909-IX (редакція від 01.01.2025 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 28.02.2025).

102. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами: постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 26.04.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text> (дата звернення: 18.06.2023).

103. Про судову практику у справах про необхідну оборону: постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 26.04.2002 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001700-02#Text> (дата звернення: 11.09.2024).

104. Про тваринний світ: Закон України від 13 грудня 2001 р. № 2894-III (редакція від 15.11.2024 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2894-14#Text> (дата звернення: 12.03.2025).

105. Протокол проти незаконного виготовлення та обігу вогнепальної зброї, її складових частин і компонентів, а також боєприпасів до неї, який доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності, від 31.05.2001 р. (редакція від 02.04.2013 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_792#Text (дата звернення: 12.08.2023).

106. Рекотов П.В. Автро-Угорське кримінальне законодавство на західноукраїнських землях (друга половина XVIII – XIX ст.) *Запорізька державна інженерна академія: веб-сайт*. 1 с. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/MNPKMF17_112.pdf (дата звернення: 30.04.2022).

107. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 р. (редакція від 21.08.2024 р.) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 29.10.2024).

108. Рішення Конституційного Суду України № 17-рп/2010 від 29 червня 2010 року в справі № 1-25/2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v017p710-10#Text> (дата звернення: 15.11.2023).

109. Рішення Конституційного Суду України № 2-р/2017 від 20 грудня 2017 року у справі № 1-5/2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-17#Text> (дата звернення: 15.11.2023).

110. Рішення Конституційного Суду України № 7-р(I)/2023 від 13 вересня 2023 року у справі № 3-51/2021(115/21). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-23#Text> (дата звернення: 15.11.2023).

111. Російський вплив на події Революції Гідності: факти, докази та покарання. *Свідомі: веб-сайт*. URL: <https://svidomi.in.ua/page/rosiiskyi-vplyv-na-podii-revoliutsii-hidnosti-fakty-dokazy-ta-pokarannia> (дата звернення: 24.03.2025).

112. Руководящие начала по уголовному праву Р.С.Ф.С.Р.: постановление Наркомюста РСФСР от 12.12.1919 года. *Economics.kiev.ua: веб-сайт*. URL: <https://economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data04/tex17311.htm> (дата звернення: 05.05.2022).

113. Сарнавський О.М. Кримінально-правова характеристика викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08/ Київ, 2009. 193 с.

114. Сводъ Законовъ Россійской Имперіи. Томъ XV. [Б. м.: б. в.], 1885. 270 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/e_dzherela_kn5_tom15/e_dzherela_kn5_tom15.pdf (дата звернення: 04.05.2022).

115. Семюел Кольт. *Вікіпедія: веб-сайт*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B5%D0%BC%D1%8E%D0%B5%D0%BB_%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%82 (дата звернення: 27.07.2022).

116. Старчинков М. Зброя та суспільство: гарантія захисту чи джерело агресії. *Юридичний вісник України*. 2002. № 28. С. 13.

117. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. 1: Статут Великого князівства Литовського 1529 року / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2002. 464 с. URL: https://knihi.com/Siarhie_j_Kivalau/Statuti_Vielikoho_kniazivstva_Litovskoho_U_3_t_Tom_I.html# (дата звернення: 17.04.2022).

118. Статути Великого князівства Литовського: у 3 т. Т. 3: Статут Великого князівства Литовського 1588 року: у 2-х кн. – кн. 2 / за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова. Одеса: Юридична література, 2004. 568 с. URL:

https://knihi.com/Siarhiej_Kivalau/Statuti_Vielikoho_kniazivstva_Litovskoho_U_3_t_Tom_III,_Kniha_2.html# (дата звернення: 17.04.2022).

119. Судебник великого князя Казимира Ягайловича (текст давньоруською мовою). *Видання ЧДУ імені Петра Могили: веб-сайт*. С. 43-48. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/monograf/33/7.pdf> (дата звернення: 15.04.2022).

120. Сяйво Просвітництва: дайджест. Вип.4. / підгот. О.В. Олабоді. Київ: Національний університет харчових технологій, Науково-технічна бібліотека, 2016. 18 с. *NUFT Library: веб-сайт*. URL: <https://library.nuft.edu.ua/inform/prosvitnitstvo2016.pdf> (дата звернення: 03.12.2021).

121. Такси для обчислення розміру відшкодування збитків, завданих унаслідок порушення законодавства в галузі мисливського господарства та полювання (крім видів, занесених до Червоної книги України): наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України та Міністерства екології та природних ресурсів України № 301/222 від 19.06.2017 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0842-17#Text> (дата звернення: 12.06.2023).

122. Тараненко М.Г., Тараненко М.М. Правовідносини, судоустрій, злочини та покарання на Запорізькій Січі. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2017. Випуск 3/4 (35/36). С.117-122.

123. Тема 3. Ранньофеодальна держава і право. Лекційний матеріал. *Національна академія внутрішніх справ: веб-сайт*. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/history_state_law/nm/lec3.html (дата звернення: 03.12.2021).

124. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є.В. Білозьоров, В.П. Власенко, О.Б. Горова, А.М. Завальний, Н.В. Заяць та ін.]; за заг. ред. С.Д. Гусарева, О.Д. Тихомирова. Київ: НАВС, Освіта України, 2017. 320 с.

125. Терлюк І.Я. Огляд історії кримінального права України. Навчальний посібник. Львів: Ліга-Прес, 2007. 92 с. URL:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Terliuk_Ivan/Ohliad_istorii_kryminalnoho_prava_Ukrainy.pdf? (дата звернення: 05.05.2022).

126. Уголовный кодекс Р.С.Ф.С.Р.: постановление Всероссийского центрального исполнительного комитета от 01.06.1922 г. (в редакции от 25.08.1924 г.) Wikisource: веб-сайт. URL: [https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%A0%D0%A1%D0%A4%D0%A1%D0%A0_\(1922\)](https://ru.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%A0%D0%A1%D0%A4%D0%A1%D0%A0_(1922)) (дата звернення: 06.05.2022).

127. Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ. СПб.: Въ типографіи Второго Отделенія Собственной Его Императорскаго Величества Канцеляріи, 1845. 922 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/UINakUgIspr_1845/UINakUgIspr_1845.pdf (дата звернення: 01.05.2022).

128. Уставъ о наказанияхъ, налагаемыхъ мировыми судьями. СПб : тип. т-ва «Обществ. польза», 1867. 45 с.

129. Французька революція. Вікіпедія: веб-сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A4%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%86%D1%83%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F (дата звернення: 18.02.2025).

130. Фріс П.Л. Право громадян на зброю – «pro et contra». *Наше право*. 2015. Випуск № 5. С. 77-84.

131. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV (редакція від 09.04.2025 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 20.04.2025).

132. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: у 3 т. Київ, 1990. Т. 1. 592 с.

133. 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. Wolters Kluwer. URL:

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=87800005.TV&txtreferer=94500007.TV> (last accessed: 02.05.2022).

134. Anzahl der polizeilich erfassten Straftaten mit Schusswaffengebrauch in Deutschland von 2014 bis 2024. *Statista*. URL: <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/350846/umfrage/straftaten-mit-schusswaffengebrauch-in-deutschland/> (last accessed: 11.03.2025).

135. Aquinas T. The Summa Theologica / trans. by Fathers of the English Dominican Province. 9453 p. URL: https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1225-1274,_Thomas_Aquinas,_Summa_Theologiae_%5B1%5D,_EN.pdf (last accessed: 19.05.2022).

136. Are murder laws sexist? *BBC*. URL: <https://www.bbc.com/news/magazine-29612916> (last accessed: 22.12.2021).

137. Austin J. The Province of Jurisprudence. London: John Murray, 1861. 338 p. URL: <https://archive.org/details/in.ernet.dli.2015.218171/page/n75/mode/1up?view=theater&q=outside> (last accessed: 20.05.2022).

138. Bilak M.M. To the question of necessity to criminalize separate kinds of illegal trafficking in hunting smoothbore weapons. *Foreign languages in use: academic and professional aspects: збірник тез XIV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Хмельницький, 6 квітня 2022 року)*. P. 5-6.

139. Brady Handgun Violence Prevention Act: Bill of the United States of America dated March 3, 1993, No. S. 414 (Calendar No. 21). *GovTrack.us*. URL: <https://www.govtrack.us/congress/bills/103/s414/text> (last accessed: 10.08.2024).

140. Cicero M. T. Speech in Defence of Titus Annius Milo / trans. by C. D. Yonge. 52 BC. 69 p. URL: <https://pinkmonkey.com/dl/library1/book0602.pdf> (last accessed: 30.11.2021).

141. Committee against Torture. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner*. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/cat> (last accessed: 19.12.2024).
142. Committee on the Rights of the Child. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner*. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/crc> (last accessed: 19.12.2024).
143. Comte A. Cours de philosophie positive. Paris : Alfred Costes, 1934. 413 p. URL: <https://ia801401.us.archive.org/2/items/coursdephilosop01comt/coursdephilosop01comt.pdf> (last accessed: 19.05.2022).
144. Constitution of the United States. *United States Senate*. URL: <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm> (last accessed: 16.12.2021).
145. Constitutional Carry/ Unrestricted/ Permitless Carry. *USCCA*. URL: <https://www.usconcealedcarry.com/resources/terminology/types-of-concealed-carry-licensurepermitting-policies/unrestricted/> (last accessed: 07.03.2025).
146. Corpus juris civilis / ed. by P. Krueger, T. Mommsen, R. Schoell, W. Kroll. Berlin: Weidmann, 1889. 882 p. URL: <https://archive.org/details/corpusjuriscivil01krueuoft/page/n1/mode/2up?view=theater> (last accessed: 30.11.2021).
147. Cour européenne des droits de l’homme, arrêt Bouras c. France du 19 mai 2022, requête n° 31754/18. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-217263> (last accessed: 16.07.2022).
148. Cour européenne des droits de l’homme, arrêt Landi c. Italie du 7 avril 2022, requête n° 10929/19. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-216854> (last accessed: 16.07.2022).
149. Criminal Law Act 1967. Part I. Section 3. *Legislation.gov.uk*. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1967/58/section/3> (last accessed: 09.01.2022).

150. Die peinliche gerichtsordnung kaiser Karls Consitutio criminalis carolina: ausgabe für Studierende / J. Kohler, W. Scheel. Halle a. S.: Verlag Buchhandlung des Waisenhauses, 1900. 144 p. URL: https://archive.org/details/bub_gb_TTs_AAAAYAAJ/mode/2up?view=theater (last accessed: 03.12.2021).

151. Die Verfassung des Deutschen Reichs ("Weimarer Reichsverfassung") vom 11. August 1919. *Universität Würzburg*. 28 p. URL: https://www.jura.uni-wuerzburg.de/fileadmin/02160100-muenkler/Verfassungstexte/Die_Weimarer_Reichsverfassung_2017ge.pdf (last accessed: 22.12.2021).

152. Directive (EU) 2021/555 of the European Parliament and of the Council of 24 March 2021 on control of the acquisition and possession of weapons (codification). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2021/555/oj/eng> (last accessed: 25.02.2025).

153. District of Columbia v. Heller. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/District_of_Columbia_v._Heller (last accessed: 07.08.2024).

154. European Court of Human Rights judgment in the case of *Ainis and Others v. Italy* of 14 September 2023, application no. 2264/12. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-226476> (last accessed: 29.10.2023).

155. European Court of Human Rights judgment in the case of *McCann and Others v. The United Kingdom* of 27 September 1995, application no. 18984/91. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57943%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57943%22]}) (last accessed: 15.05.2022).

156. European Court of Human Rights judgment in the case of *Ramsahai and Others v. the Netherlands* of 10 November 2005, application no. 52391/99. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-70973> (last accessed: 15.05.2022).

157. European Court of Human Rights judgment in the case of *Smiljanić v. Croatia* of 25 March 2021, application no. 35983/14. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-208755> (last accessed: 18.07.2022).

158. European Court of Human Rights judgment in the case of Yüksel Erdoğan and Others v. Turkey of 15 February 2007, application no. 57049/00. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/?i=001-79470> (last accessed: 15.05.2022).

159. Evolution of violence offences. *Federal Statistical Office*. URL: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/crime-criminal-justice.assetdetail.30887785.html> (last accessed: 22.07.2024).

160. France: Penal Code of 1810. Transcribed by Tom Holmberg. Book the third. *The Napoleon Series*. URL: https://www.napoleon-series.org/research/government/france/penalcode/c_penalcode3b.html (last accessed: 19.12.2021).

161. Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey-Uebertretungen. Patent vom 3. Sept. 1803. S. 378-677. URL: https://e-archiv.li/files/1803_09_03_strafgesetzbuch_oesterreich.pdf (last accessed: 23.04.2022).

162. Global Firearms Holdings. *Small Arms Survey*. URL: <https://www.smallarmssurvey.org/database/global-firearms-holdings> (last accessed: 01.02.2025).

163. Grotius H. The Rights of War and Peace / trans. by A.C. Campbell. 1901. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/grotius-the-rights-of-war-and-peace-1901-ed> (last accessed: 16.05.2022).

164. Homicides: crimes solved and trend by instrument (perpetrated and attempted), number of accused persons and victims. *Federal Statistical Office*. URL: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/crime-criminal-justice.assetdetail.30887652.html> (last accessed: 22.07.2024).

165. Human Rights Committee. *United Nations Human Rights Office of the High Commissioner*. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ccpr> (last accessed: 19.12.2024).

166. Kelbia S. Ruska Pravda as a source of rule of law in Ukraine. *Ricerche scientifiche e metodi della loro realizzazione: esperienza mondiale e realtà domestiche: con*

gli atti della VI conferenza scientifica e pratica internazionale (Bologna, Repubblica Italiana, 15 novembre, 2024). P. 83-85.

167. Kelsen H. Pure theory of law/ trans. by M. Knight. Berkeley: University of California Press, 1967. 376 p. URL: <https://archive.org/details/puretheoryoflaw0000kels/mode/2up> (last accessed: 21.05.2022).

168. Lietuvos Respublikos ginklų ir šaudmenų kontrolės įstatymas: IX-705, 2002 m. sausio 15 d. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.159542> (last accessed: 25.07.2024).

169. Locke J. Two Treatises of Government. The Works of John Locke. A New Edition, Corrected. In Ten Volumes. Vol. V. London : Thomas Tegg [et al.], 1823. 216 c. URL: https://web.archive.org/web/20120717185451id_/http://socserv.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3ll3/locke/government.pdf (last accessed: 16.12.2021).

170. Loi sur l'armée et l'administration militaire: loi fédérale du 3 février 1995 (État le 1er janvier 2024). *Fedlex La plateforme de publication du droit federal*. URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1995/4093_4093_4093/fr (last accessed: 01.07.2024).

171. Loi sur les armes, les accessoires d'armes et les munitions: loi fédérale du 20 juin 1997 (État le 1er septembre 2023). *Fedlex La plateforme de publication du droit federal* URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/1998/2535_2535_2535/fr (last accessed: 02.07.2024).

172. May-Issue vs. Shall-Issue Concealed Carry States. *USCCA*. URL: <https://www.usconcealedcarry.com/blog/may-issue-vs-shall-issue-concealed-carry-states/> (last accessed: 28.09.2024).

173. McDonald v. City of Chicago. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/McDonald_v._City_of_Chicago#cite_note-10 (last accessed: 08.08.2024).

174. New York State Rifle & Pistol Association, Inc. v. Bruen. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/New_York_State_Rifle_%26_Pistol_Association,_Inc._v._Bruen (last accessed: 09.08.2024).
175. Österreichisches Strafgesetz vom 27. Mai 1852 über Verbrechen, Vergehen und Übertretungen. *National administration principality of Liechtenstein*. 172 p. URL: <https://www.gesetze.li/chrono/pdf/1009001000> (last accessed: 26.04.2022).
176. Padaryta nusikaltimų, panaudojant šaunamąjį ginklą. *Informatikos ir ryšių departamentas*. URL: <https://www.ird.lt/lt/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos-3/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos-2/nusikalstamos-veikos-lietuvoje-2006-2024-metais-2/oid.1035> (last accessed: 24.02.2025).
177. Perpetrated homicides, of which domestic sphere. *Federal Statistical Office*. URL: <https://www.bfs.admin.ch/bfs/en/home/statistics/crime-criminal-justice.assetdetail.30887786.html> (last accessed: 23.07.2024).
178. Plato. Crito / translated by Benjamin Jowett. 360 BC. *The Internet Classics Archive*. URL: <https://classics.mit.edu/Plato/crito.html> (last accessed: 29.11.2021).
179. Plato. Gorgias / translated by Benjamin Jowett. 380 BC. *The Internet Classics Archive*. URL: <https://classics.mit.edu/Plato/gorgias.html> (last accessed: 29.11.2021).
180. Plato. Laws (in XII books) / translated by Benjamin Jowett. 360 BC. *The Internet Classics Archive*. URL: <https://classics.mit.edu/Plato/laws.html> (last accessed: 29.11.2021).
181. Pufendorf S. Of the law of nature and nations: eight books/ trans. B.Kennet. London: Printed for J. Walthoe, R. Wilkin, J. and J. Bonwicke, S. Birt, T. Ward, and T. Osborne, 1729. 901 p. URL: <https://archive.org/details/oflawofnaturenat00pufe/page/184/mode/2up?view=theater&q=defence> (last accessed: 16.05.2022).
182. Red flag law. *Wikipedia*. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Red_flag_law (last accessed: 18.03.2025).

183. Swiss Criminal Code of 21 December 1937 (Status as of 1 January 2025). *Fedlex. The publication platform for federal law.* URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/en (last accessed: 10.04.2025).
184. The Declaration of Independence - 1776. *U.S. House of Representatives Document Repository.* 3 p. URL: <https://docs.house.gov/meetings/GO/GO00/20220929/115171/HHRG-117-GO00-20220929-SD010.pdf> (last accessed: 16.12.2021).
185. The English Bill of Rights, 1689. *Wisconsin. University of Wisconsin-Madison.* 3 p. URL: <https://users.ssc.wisc.edu/~rkeyser/wp/wp-content/uploads/2015/06/English-Bill-of-Rights1.pdf> (last accessed: 19.12.2021).
186. The Laws of Manu. Vol. 25 of The Sacred Books of the East. Translated by George Bühler. URL: <https://sacred-texts.com/hin/manu/manu08.htm> (last accessed: 30.11.2021).
187. United States Code, 2022 Edition. Title 18 - Crimes and Criminal Procedure. Part I. Crimes. Chapter 44. Firearms. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/USCODE-2022-title18/html/USCODE-2022-title18-partI-chap44.htm> (last accessed: 12.08.2024).
188. Waffengesetz vom 11. Oktober 2002 (in der Fassung vom 25. Oktober 2024). *Bundesministerium der Justiz.* URL: https://www.gesetze-im-internet.de/waffg_2002/BJNR397010002.html (last accessed: 13.12.2024).
189. Weimarer Verfassung. *Wikipedia.* URL: https://de.wikipedia.org/wiki/Weimarer_Verfassung (last accessed: 06.01.2022).
190. What is the defence of self-defence in a murder case? *Alexi.* URL: <https://www.alexi.com/matters/issues/the-law-says-that-homicide-is-excusable-if-a-person-take> (last accessed: 22.12.2021).
191. Zákon o střelných zbraních a střelivu: zákon č. 119/2002 Sb. ze dne 8. března 2002. URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-119> (last accessed: 17.12.2024).

192. Zpráva o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území České republiky v roce 2023: schválena usnesením vlády č. 435 ze dne 26. června 2024. Praha, 2024. 99 p. *Ministerstvo vnitra České republiky*. URL: <https://mv.gov.cz/clanek/statistiky-kriminality-dokumenty.aspx> (last accessed: 14.07.2024).

193. Zpráva o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území České republiky v roce 2003. Praha, 2004. 113 p. *Ministerstvo vnitra České republiky*. URL: <https://mv.gov.cz/clanek/statistiky-kriminality-dokumenty.aspx> (last accessed: 14.07.2024).

194. Zpráva o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území České republiky v roce 2020 (ve srovnání s rokem 2019). Praha, 2021. 160 p. *Ministerstvo vnitra České republiky*. URL: <https://mv.gov.cz/clanek/statistiky-kriminality-dokumenty.aspx> (last accessed: 14.07.2024).

ДОДАТКИ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Білак М.М. Обмеження щодо отримання дозволу на придбання вогнепальної зброї за чинним законодавством України та проектом Закону «Про право на цивільну вогнепальну зброю»: порівняльний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 287-291. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/65>
2. Білак М.М. Адміністративна відповідальність за порушення правил обігу цивільної вогнепальної зброї як складова державного контролю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Право»*. 2024. № 83 (ч. 2). С. 143-151. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.83.2.20>
3. Білак М.М. Міжнародно-правові та національні гарантії реалізації права особи на захист життя і здоров'я. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2024. № 3 (43). С. 16-25. DOI: <http://doi.org/10.23939/law2024.43.016>
4. Білак М.М. Досвід Чехії та Швейцарії у сфері легалізації цивільної вогнепальної зброї в контексті забезпечення права на захист життя та здоров'я. *Економіка. Фінанси. Право*. 2025. № 1. С. 42-46. DOI: <https://doi.org/10.37634/efp.2025.1.9>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Bilak M.M. To the question of necessity to criminalize separate kinds of illegal trafficking in hunting smoothbore weapons. *Foreign languages in use: academic and*

professional aspects: збірник тез XIV Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Хмельницький, 6 квітня 2022 року). Р. 5-6.

6. Білак М.М. Особливості видачі вогнепальної зброї і боєприпасів до неї цивільним особам, які беруть участь у відсічі та стримуванні збройної агресії Російської Федерації та/або інших держав: проблеми та шляхи їх вирішення. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез V Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 17 червня 2022 р.).* Хмельницький, 2022. С. 46-49.

7. Білак М.М. Перевірка психо-емоційного стану як важливий компонент дозвільної системи у сфері обігу цивільної вогнепальної зброї: проблеми та шляхи вдосконалення. *Current topics of science development and their implementation: abstracts of XIV International Scientific and Practical Conference (Sofia, Bulgaria, April 07-09, 2025).* С. 40-42.

8. Білак М.М. Зберігання мисливської вогнепальної зброї після її придбання за чинним законодавством України: проблема та шляхи її вирішення. *Modern problems of science development: scope and causes: abstracts of XV International Scientific and Practical Conference (Bergen, Norway, April 14-16, 2025).* С. 28-30.